

Mód László - Simon András

A hajtástól az újborig

A szőlő és bor ünnepei Lendva-vidéken

2001.

TARTALOM

Előszó

Bevezetés

I. A Lendva-vidék körülhatárolása, vázlatos története

II. A lendva-vidéki szőlőtermesztés múltja és jelene

III. A szőlő- és borgazdálkodás szervezeti keretei

IV. Rítus, szimbólum, közösség

V. A szőlőműveléshez kapcsolódó ünnepek és szokások

1. Szent György-nap

2. Orbán-nap

4. Szőlőhegyi búcsú

5. A lendvai szüret

6. Márton-nap

Összegzés

Irodalom

Adatközlők

Ábrák, térképek, képek jegyzéke

Szlovén és német nyelvű összefoglaló

A szőlőhegyről

Amikor az alkony
istennői pókhálóba
fonják a hegyet
a nyirkos
deszkarepedésekbe
bújnak a neszek
a csend borul
a Magyar-diákra
magasra emelem
poharam
a jóízű
borral
oltom szomjamat
új ábrándok
új hitek
születnek lelkemben
éltető vérsejtek
pezsdülnek meg erebben
új önbizalommal
törtető reménnyel
várom a holnapot
s éltetem az istent
hogy ilyen jó bort
adott

(Szűnyogh Sándor)

Előszó

Mód László és Simon András könyve a címben ígérteknek megfelelően a szőlő és a bor ünnepeihez kapcsolódó régi és új szokásrend feltérképezésére, az ünnepkörhöz kapcsolódó rituálé leírására vállalkozik, mégis több a hagyományos értelemben vett néprajzi vizsgálódásnál. Erről a többletről azonban a későbbiek során szeretnék bővebben szólni. A fiatal kutatók 1995 óta - ekkor jártak először a szegedi egyetem végzőseiként Bellon Tibor vezetőtanár irányításával a Hetésben kutatási céllal - választott szülőföldjüknek tekintik a Muravidéket. A szőlőtermesztésre és a hozzá kapcsolódó szokásrendre az itt tapasztalt borászati kultúra és a szövetkezeti törekvésekkel párhuzamosan kialakult, a szőlészeti és borászati egyesületekben végbemenő felvilágosító munka eredményeként egyre emelkedő színvonal hívta fel a figyelmüket. A kezdeti gyanakvás, mely a hetési emberben az idegenből érkezőkkel szemben már Gönczi idejében is megvolt, azóta is nehezen oldódik. De a jószándék gyorsan oldotta a görcsöket, s a radamosiak gyorsan megszerették a fiatalokból álló, mindenre kíváncsi csoportot. Egyikük a Népújságban erről a találkozásról ekképpen ír: „A gyorsan eltelt radamosi egy hét meggyőzött arról, hogy a határ átlépése nem mindig jelenti az édes anyanyelvről való kényszerű lemondást, sőt, nyelvünk szépségének belső gyöngyszemeire ott, az 'idegen otthonban' hamarabb találhatunk rá, mint megszokott környezetünkben. A jó szerencsémrel magyar testvérekre találtam!” Visszakanyarodva a néprajzi tudományokhoz, Gönczi Ferenc, a Göcsej és részben a Hetés tájegységek nagyszerű ismerője az itteni ember szőlő iránti szeretetéről ekképpen ír: „Ha faluja határában nincs szőlő, a szomszédos vagy harmadik, negyedik szomszédbeli hegyen szerez magának. De szőlőjének kell lenni s van, ha szegény is.” Másutt a szőlővel együtt járó „szenvedélyekről” is tudósít: „A hegyre menés (mert itt a szőlő: hegy, az igazi hegy meg: part) szenvedélyük, akár van ott dolguk, akár nincs. A bor, a mulatozásra való hajlam ellenállhatatlanul hajtja őket.”

A hajtástól az újborig című tanulmány a Lendva-vidéknek ma is vitatott (főleg Hetés vonatkozásában), de már jól körülhatárolható térbeli és időbeli elhelyezésével indít. A második részben a dolgozat tárgyköréhez szorosan kötődő szőlőtermesztésről közöl adatokat, míg a harmadikban a szőlő- és borgazdálkodás szervezeteit mutatja be.

A Rítus, szimbólum, közösség fejezet már a szőlőműveléssel kapcsolatos ünnepek és szokások témakörhöz ad elméleti okfejtést, amolyan terminológiai-módszertani felvezetőt. Ebben - a dolgozat egészen piros fonalként végigvonuló Christen Lane-i gondolatok nyomán - a rítusban megjelenő szimbólumokról olvashatjuk: „A jelképek egy közösség rendszerében különböző értékeket közvetíthetnek, cselekvésre ösztönözhetnek és viselkedésmintákat írhatnak elő.” S nem utolsósorban, mintául szolgálnak egy közösség számára az identitás kialakítása terén.

Az ötödik részben részletes leírását kapjuk a szőlőhöz és a borhoz kapcsolódó ünnepeknek és szokásoknak. A sor a Szent György-naphoz kapcsolódó hiedelmek ismertetésével kezdődik, melyet a Csentei Szőlőtermelők Egyesületében kőszegi mintára hajtásberajzolással tesznek emlékezetessé 1994 óta minden év április hónapjának végén.

A sorban következő Orbán-kultusz történetének a vizsgálata után arra a kérdésre keresik a választ a szerzők, hogy mi készítette a dobronaki, majd pedig a csentei szőlősgazdákat arra, hogy emléket állítsanak egy olyan szőlővédő szentnek, akinek tisztelete a vidéken eddig ismeretlen volt? Szent Orbánnak, a szőlőművesek, kádárok és kocsmárosok védőszentjének főleg a származási német nyelvterületen alakult ki nagy kultusza a XIII. század közepe óta. Ennek elterjedéséről a szomszédos ausztriai tartományokban is meggyőződhetünk. S nem különben a magyarországi megyékben is, hiszen a szent teljes ereklyéje a Tokaj-Hegyalja

közelében fekvő Monokon található. A szőlő patrónusaként tisztelt szentéletű pápa kultuszának elterjedését a szőlőtermő területek fokozatos növekedésével hozzák összefüggésbe a szerzők. Dobronakra osztrák, Csentébe magyarországi „közvetítéssel” került. A fejezet végén a szerzői megállapítás szerint az Orbán-szobrok felállításának és az Orbán-napi népszokásoknak, liturgikus-szagrális vonatkozásaikon túl a közösségteremtésben és közösség-összetartó erejük miatt lehet fontos szerepük.

A kelepelőállítás már inkább „profán” ünnepek tekinthető. Eredeti funkcióját tekintve a szőlőt a dézsmáló madaraktól óvó riasztó szerkezetről van szó. Ez is újkeletű szokásnak számít, a csentei nép dramatikus játékot is szerkesztett mellé.

A szőlőhegyi búcsúk sorában a legnépszerűbb a lendvahegyi Szentháromsági, de még ennél is nevezetesebb a szeptember első vasárnapján tartott Őrangyaloki búcsú, melynek ünnepi szentmiséje a termés védelmének kéri a segítséget. A szentmise után a pincékben (présházakban) összesereglett emberek felszabadult társas érintkezése a magyarság körében fontos közösségteremtő funkciót töltött be.

A szőlészeti naptári évet még két, újabb keletű szokás, látványosság bemutatásával zárják a szerzők. Az egyik a turisztikai-néprajzi elemeket felvonultató Lendvai Szüret című rendezvény. A másik, a Márton-napi „dramatikus” népszokás az újbor tiszteletének, a must borrá válásának a misztériumát öleli fel mustkeresztelés formájában. Ez utóbbi esetben az adaptáció eszközével, esetleg formai, tartalmi és szövegbeli (nyelvi) korrekcióval is élnek a szervezők.

A szerzők a hagyományteremtéssel és a hagyomány továbbadásával, illetve a hagyományozódással kapcsolatos kétségüknek is hangot adnak. Egy-egy bevezetett szokás egy közösség vagy vidék kultúrájának szerves részévé akkor válhat, ha az túléli a „meghonosítókat”, s az eljövendő korosztály is gyakorolja, magáénak vallja. Ez utóbbi - ismerte a Lendva-vidéki ember Gönczi óta átöröklött jó borivói szokását - alig kérdőjelezhető meg. Tudni kell, hogy bár a lendvahegyi szőlő- és bortermeles jobb napokat is megélt, a muravidéki magyarok azonban a szőlőtermesztésben olyan magas szinten űzik a borászati mesterséget, amellyel semmiféle más mezőgazdasági, sem kisgazdálkodási ágazat nem veheti fel a versenyt. Ez egyfajta biztosítékul is szolgál az ágazattal kapcsolatos hagyományok elterjedésére, azok meghonosodására és a generációk általi hagyományozódásra.

A tanulmányt a hagyományteremtés folyamatából kiragadott dokumentumok, hiteles szövegek, valamint interjúrészletek teszik érdekessé. Nem hagyható figyelmen kívül a gazdag forrásanyag közlése sem, valamint az eseménysor jó áttekinthetőségét segítő fotóanyag. A dramatikus szövegek pontos közlése, az újkeletű szokás első jelentkezésével kapcsolatos aprólékos leírás is emeli a tanulmány hitelét, esetleg a hagyomány terjesztését már e helyen is segítheti. Így egyforma haszonnal forgathatja a laikus és a néprajzi tudományok iránt érdeklődő szakember. Fáradozásukért köszönet illeti a szerzőket.

Bence Lajos

Bevezetés

A Kárpát-medence természeti adottságai (talaj- és domborzati viszonyok, éghajlat) igen kedvezőek a különböző mezőgazdasági kultúrák, a gabona-, szőlő-, gyümölcs- és zöldség-termesztés számára. Évezredes mezőgazdálkodásunk mind az Óvilág, mind pedig az Újvilág termesztett növényeit befogadta, beillesztette sajátos gazdálkodási rendszerébe.

A közép- és kelet-európai rendszerváltozás elmúlt évtizede a kisközösségek, a helyi társadalom újjászervezését, újjászerveződését tette szükségessé. Jogilag is lehetővé vált olyan civil szervezetek, egyesületek megalakítása, amelyek a hagyományápolás vagy hagyományteremtés által létrehozott szokásrenddel igyekeztek saját csoportjukat meghatározni, összetartani, vagy éppen sajátos kultúrájukat másokkal megismertetni.

E folyamat eredményeként egy-egy régió speciális növénykultúrája köré különféle közösségi ünnepek szerveződtek. Sorra venni ezeket meglehetősen hosszadalmas vállalkozás lenne, de szemléltetésként álljon itt néhány példa. Borvidékeink jelentősebb szőlőtermelő településein elmaradhatatlan a szüret megünneplése. A szabolcsi alma ünnepe a Nyíregyházán öszönként megrendezett Nyírségi Almanapok. Szarvason a kiváló lekvárt és pálinkát adó szilvát népszerűsíti a Szilvanapok rendezvénysorozata. A világörökség részének nyilvánított Hollókőn a turistáknak szóló húsvéti ünnep, várnapiak, palóc fesztivál és málnafesztivál mellett a szőlő és a méz ünnepe a faluközösség belső közösségi rendezvénye. Szécsényben az 1999-ben megalakult Burgonyarend a reményük szerint majdan híressé váló Krumplifesztivált igyekszik megalapozni. A sütőtöktermesztéséről híres nyírségi falucska, Nagydobos, a Tökfesztivál keretében ad lehetőséget a termelők bemutatkozására. Kalocsán és Szentesen Paprika Napokat illetve Paprikafesztivált rendeznek, Öttömösön Spárgafesztivált. Ezen alkalmakhoz jellegében és szerepében igen hasonló a bajai és szegedi halászléfőző verseny is.

A határon túli magyar közösségekben a hagyományörzésnek és hagyományteremtésnek még fokozottabb szerepe, még több alkalmuk lehet. Az általunk vizsgált Lendva-vidéken számos népdal- és néptáncgyűjtés, hímezőszakkör működik, a faluközösségek, kulturális egyesületek hagyományörző, hagyomány-felelevenítő rendezvényei (pl. aratás és kézi cséplés) a helyi magyarságot megtartó, összetartó alkalmak is.

A Szlovéniában fekvő Lendva-vidéki magyar falvakban 1995 óta végzünk néprajzi kutatást. Vizsgálataink elsősorban a helyi szőlő- és borkultúra történeti-néprajzi szempontú feldolgozását célozták. Lendva-vidék szőlőkultúrájában napjainkban a szemünk előtt zajlik le egy átfogó gazdálkodási és az ehhez szorosan kapcsolódó szokásanyagbeli változás. Mindez jó lehetőséget ad a kutató számára, hogy változásvizsgálatot végezzen az egykori és mai állapotokat illetően, hiszen napjainkban tetten érhető a hagyományosság, a nemzedékeken át továbbadott hagyományokhoz való ragaszkodás, és a technikai újítások megjelenésének, az innovációnak a kettőssége, sajátos viszonya, egymásmellettiisége.

Jelen munkánkban a Lendva-vidéken ma élő és formálódó szőlőhöz és borhoz kapcsolódó ünnepek, szokások feldolgozása során arra vállalkoztunk, hogy a néprajzi-antropológiai terepkutatásban általánosan alkalmazott módszerek (résztevő megfigyelés, interjú, fotó) mellett a vizsgált szokásrend ünnepeit videoszalagon is dokumentáljuk. Az így rögzített anyagból 23 perces néprajzi dokumentumfilmet készítettünk, melyben az éves „szokásrend” kezdő és záró alkalmát, vagyis a Szent György és Szent Márton napjához kötődő ünnepeket mutatjuk be. Mind a film készítése, mind pedig e tanulmány megírása során fontosnak tartottuk a különböző szokások, ünnepek gazdasági hátterének, a szőlészeti múltjának és jelen helyze-

tének a vizsgálatát is, mivel az elemzett rítusok csak mindezek tükrében értelmezhetők megfelelően.

Mindegyik általunk bemutatott ünnepen személyesen is részt vettünk, megfigyeltük és dokumentáltuk az eseményeket. Az elmúlt 10 évre visszatekintve átnéztük a helyi magyarság hetilapjának, a Népújságnak témánkat érintő híradásait. Az okok és körülmények alaposabb felderítése végett külön utakat tettünk, hogy az események indítványozóival, szervezőivel és résztvevőivel interjúkat készítsünk. Az anyag feldolgozásánál nem csupán az egyes rítusok leírására törekedtünk, hanem az elemzés során kitértünk azok társadalmi, közösségi funkciójának a bemutatására is. Úgy gondoljuk, a szokásanyag vizsgálata lehetőséget ad olyan, a magyar néprajztudományban eddig még kevésbé érintett témák, mint például a hagyományalkotás és -teremtés folyamatának az értelmezésére.

E helyen ragadjuk meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjunk mindazoknak, akik támogatták, segítették több éves kutatómunkánkat, s e kötet megszületését. Köszönet illeti a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének oktatóit, elsősorban Dr. Bellon Tibort, aki szakmai tanácsaival egyengette munkánkat, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet munkatársait, akik a kiutazás és a terepmunka feltételeinek megteremtésében, valamint e kötet megjelentetésében segédkeztek, valamint a Lendva-vidéki szőlősgazdákat, akik idejüket nem sajnálva, vendégszeretettel fogadtak minket minden alkalommal, és ismereteik közlésével hozzájárultak e vidék kultúrája egy szeletének másokkal való megismertetéséhez.

Szeged, 2000. Szent György havában

Mód László és Simon András

I. A Lendva-vidék körülhatárolása, vázlatos története

Lendva-vidék megnevezés alatt a Magyarország délnyugati határvonala melletti, ma Szlovénia területén található, zömében magyarok lakta településeket értjük. Lendva-vidék falvai és városai a történelmi Zala vármegyében feküdtek a trianoni határmódosításig.¹ Néprajzilag Hetés kulturális egységében, illetve annak közvetlen közelében foglalnak helyet. Ma 19 települést tekinthetünk *Lendva-vidék* részének. Két várost: Lendvát és Dobronakot², valamint 17 kis falut, melyek Lendva közelében illetve Lendva és Dobronak között helyezkednek el, nevezetesen: Alsó- és Felsőlakost, Gyertyánost, Kapcát, Kótót, Hármasmalmot, Petesházát, Pincét, Völgyifalut, Csontét, Hosszúfalut, Hidvéget, Bánutát, Göntérházát, Radamost, Kámaházát és Zsitkócot.³ A kistájat északkeleten *Göcsej*, északon az *Őrség*, nyugaton a *Vendvidék*, dél-délnyugaton pedig a *Muraköz* határolja.

Muravidék, mint nagyobb tájegység, táji csoport, a felsorolt hetési ill. Lendva-vidéki falvak mellett magába foglalja az *Őrség* Szlovéniához csatolt egykor magyar falvait is.⁴ Muravidéken, azaz Lendva és Muraszombat vonzáskörzetében napjainkban 8500 magát magyarnak valló ember él, összesen 30 vegyes lakosságú településen.⁵

A XIX. század végén megjelenő ismertetések már használják a *Lendva-vidék*, az *Alsó-Lendva és vidéke* megnevezéseket.⁶ A két világháború közti földrajzi irodalom e területet a *Muramellék* tájnévvel illeti.⁷ Mindezek után meglepő, hogy Kósa László és Filep Antal kötete külön *Lendva-vidék*, *Muravidék* szócikket nem tartalmaz. A tárgyalt területtel kapcsolatban a *Muraköz* ismertetésénél ennyit olvashatunk: „A muraközi magyarokhoz kapcsolódik a Muratorkolatban fekvő Légrád evangélikus magyarsága, és az egykor Zala megyéhez tartozó Alsó-Lendva és környéke is.” A *Vendvidék* leírásának utolsó mondata pedig így hangzik: „Északkeleti sávjában jelentősebb létszámú magyar, ill. részben magyar lakosságú falucsoportja

¹ A határmódosítás körülményeinek részletes elemzését adja: Zsiga Tibor 1998., Göncz László (szerk.) 2000.

² Dobronak 1908-ban, az országos helységnévrendezés során a *Lendvavásárhely* nevet kapta, majd Jugoszlávia területére kerülve az eredeti, egyébként szláv Dobronak megnevezést szlávositották vissza tévesen a mai Dobrovnik alakra. Vö.: Kiss Lajos 1988. I. 378. és Országos Községi Törzskönyvbizottság 1909. 4.

³ Lendva-vidék és Hetés körülhatárolásának problematikájával legutóbb összefoglalóan foglalkozik: Halász Albert 1998. 143-145. Korábbi vélekedések e témakörben: Udvarhelyi Gyula 1879., Szántó Károly 1883., Bellosics Bálint 1892., Gönczi Ferenc 1914. 27-29., 81-87., Szentmihályi Imre 1977/a, Uő.: 1977/b 7-12., 37-39.: e helyen részletesen ismerteti a szerző a Hetéssel kapcsolatos vélekedéseket, köztük Bellosics korai és későbbi álláspontját.

⁴ Vö.: Penavin Olga 1966. 5., és 1. sz. térképlap, Göncz László-Nagy Zoltán 1998.

⁵ A szlovéniai Muravidék etnikai viszonyait a 15. századtól napjainkig terjedően elemzi, valamint az itt élő magyarságra vonatkozó népszámlálási adatokat (1880-1991) közli: Kocsis Károly 1999. 31-36.

⁶ Udvarhelyi Gyula 1879., Szántó Károly 1883. Bellosics Bálint 1892., Szent Arnold 1898.

⁷ Kogutowitz Károly 1936. II. Hetés: 201-204., Muramellék: 205-210. Kádár László 1941. Térképmelléklet

van, melyek központja Alsólendva.”⁸ Balassa Iván viszont, a határainkon túli magyarság néprajzát összefoglalva, a Jugoszlávián belüli Szlovénia ezen területét *Lendva-vidék* néven tárgyalja, s megjegyzi: „Az újabb néprajzi irodalom a *Lendva-vidéki magyarok elnevezést használja*.”⁹ Mohos Mária mindezekről eltérően a *Tenke-vidék* megnevezést alkalmazza. „A *Tenke-vidék a Zalai-dombságtól az Alsó-Kerka észak-déli irányú völgyével leválasztott alacsony dombsági táj, amely meredek lejtőkkel emelkedik ki környezetéből. Határai: északon a Lenti-medence, keleten a Kerka, délen a Lendva, nyugaton a Kebele-patak*.” A Tenke-vidékhez öt, szőlőtermesztéssel is foglalkozó települést sorol: Alsólendvát, Csentét, Lendvadedest, Hosszúfalut és Völgyifalut.¹⁰

Régészeti leletek valószínűsítik, hogy Lendva-vidéken az első jelentékenyebb embercsoport Kr. e. két és fél évezreddel telepedhetett meg.¹¹

A XIX. század közepétől az elmúlt évtizedekig jeles történészek és régészek tartották azt, hogy a mai Lendva település római kori elődje az antik források által fontos városként emlegetett, és a Borostyánút mentén fekvő Halicanum lehetett. A legújabb kutatások cáfolják e feltevést, s azt bizonyítják, hogy Halicanum a horvátországi Muraszentmárton helyén terülhetett el. A feltárások tanúsága szerint azonban a Lendva-vidéken több kisebb római település is volt, legfontosabb közülük egy erődítmény, a mai Hosszúfalu határában.¹² E római kori településről és a vidék népességéről - a legújabb kutatási eredményeket is számba véve - Göncz László összefoglalóan így ír:

*„Lendva-vidék legfontosabb, Hosszúfalu határában feltárt római kori települése - elsősorban a közlekedés szempontjából fontos szerepe miatt - mindenképpen jelentősebb volt az átlagos, zömében mezőgazdasági tevékenységet ellátó településeknél. Ahhoz a pannon, illetve szubpannon térséghez tartozott, ahol az őshonos lakosság eléggé erős volt ahhoz, hogy viseletében valamint esztétikai megnyilvánulásaiban sajátos jegyekkel fejezze ki másságát.”*¹³

Nem tisztázott kérdés, hogy a terület magyarok általi benépesedése már a honfoglalás éveiben megtörtént, vagy csak valamivel később. Tény azonban, hogy a korábban feltehetően szláv népességű területen a XIII. században magyarok éltek. Lendva-vidék magyar jellegét egészen a 20. század első feléig megtartotta.¹⁴ Lendva a XII. század második felétől a Hahold (Hahót) nemzetség birtoka lehetett.¹⁵ Egy 1192-ben kelt oklevél szerint - mely a jelenleg ismert legrégibb írásos forrás a középkori Lendváról - Hahold lovag és Ivan comes fia, Páris perlekednek Lendva birtoklásáért. Szintén források bizonyítják, hogy e per megnyerése után, vagyis a XII. század legvégétől kezdve a Haholdok kiterjesztik birtokaikat a Mura, illetve a Lendva-patak

⁸ Kósa László-Filep Antal 1983. 150., 192.

⁹ Balassa Iván 1989. 296.

¹⁰ Mohos Mária 2000.

¹¹ Göncz László 1996/a 10.

¹² Göncz László 1996/a 15-21.

¹³ Göncz László 1996/a 21.

¹⁴ Göncz László 1996/a 37., 39.

¹⁵ Csapody Csaba 1933. 11., Göncz László 1996/a 53.

mentén.¹⁶ A XIII. század első felében tehát kiépült az alsólendvai birtokközpont, s ekkor épülhetett a lendvai vár is.¹⁷ A Hahold család lendvai ágának leszármazottai voltak a Bánffyak, akik a család kihalásáig, 1644-ig birtokolták a területet.¹⁸ A Bánffy-uradalomban a XIV. század második felében Lendva és Dobronak mezővárossá fejlődik. Különösen erős ettől az időtől az uradalom központjának, Lendvának a fejlődése. A települést 1378-tól a források rendszeresen *oppidum*nak (mezőváros) nevezik.¹⁹ 1542-ben a Bánffyak alsólendvai uradalma kb. 70-80 km átmérőjű körben mintegy 47 települést foglal magába.²⁰ A török pusztítás 1587-ben éri el a Lendva-vidéket.²¹ A XVII. század derekán a birtok legnagyobb részét a nőági leszármazás révén a Nádasdy família öröklí. Alig két és fél évtized után, 1671-ben, a Wesselényi-féle összeesküvésben részt vevő Nádasdyak összes birtokát, köztük az alsólendvait is, a korona elkobozza, így a terület az államkincstárra száll. A kamarától 102 500 forintért Esterházy Pál nádor vásárolja meg a lendvai és lenti uradalmat. 1690-ben I. Lipóttól adománylevelet kap, majd 1745-ben Mária Terézia ad ki újabb adománylevelet, mely szerint némileg módosul az uradalom határa.²²

Az alsólendvai Esterházy-uradalom gazdálkodásának első fél évszázadáról Csapody Csaba munkája ad képet. Eszerint a birtok két fő terménye a gabona (búza, rozs, zab és hajdina), és a bor. Az uradalom üzemében az állattenyésztésnek alárendelt szerep jut. A szarvasmarhák száma az említett időszakban 50 körül mozog, jelentékenyebb és több hasznat hozó a sertéstartás (makkoltatnak, ill. a rossz minőségű gabonát etetik fel velük), a juh- és kecskenyésztés csak a XVIII. század első negyedétől indul, csekély a baromfinevelés, s lovat is csak az uraság saját használatára tartanak.²³ XVIII. századi adatok bizonyítják, hogy Dobronak a vidék fazekasságának központja volt.²⁴

Zala megye reformkori leírása a termesztett gabonafélék között a búzát, rozsot, kukoricát, árpát, zabot, hajdinát, lent és kendert említi, a terület jó földjeit és rétjeit dicséri, Dobronak mellett két nagydarab fenyves és tölgyes erdőről ír. Vásárt Lendván évente ötször, Dobronakon két alkalommal tartanak.²⁵

A vásárok szerepét is kiemelve, Fényes Elek néhány évvel később ekképp jellemzi Lendva és Dobronak magyar mezővárosokat:²⁶

¹⁶ Göncz László 1996/a 53-54. A települések (Lendva, Dobronak) középkori okleveles említésére vonatkozóan lásd még: Kiss Lajos 1988. I. 84., 378. adatait.

¹⁷ Vándor László 1994. 62.

¹⁸ Csapody Csaba 1933. 11., Göncz László 1996/a 60.

¹⁹ Göncz László 1996/a 61.

²⁰ Göncz László 1996/a 68.

²¹ Göncz László 1996/a 76.

²² Csapody Csaba 1933. 11., Göncz László 1996/a 83.

²³ Csapody Csaba 1933.

²⁴ Szentmihályi Imre 1977/b 43.

²⁵ Bencze Géza 1986. 103-104., 123.

²⁶ Fényes Elek 1836. I. 487-488.

„Lendva (Alsó), (Unter-Limbach) magyar m. v. a 'Lendva mellett, 838 kath., 7 ref., 73 zsidó lak. Ékességére szolgál, a' hegyen épült nagy várkastély, a' kath. paroch. templom, posta hivatal 's más urasági épületek. Szőlőhegye nagy kiterjedésű. Országos vásárja, mely october 28-kán tartatik, különösen szarvasmarhára nézve híres. Feje a' h. Eszterházy egyik uradalmának, melyet hajdan a' hatalmas Bánffy nemzetség birt. Némellyek úgy vélekednek, hogy a' város hajdan római gyarmat volt, 's Lindaviának neveztetett.”

„Dobronak magyar m. v. 810 kath., 13 zsidó lak. Kath. paroch. templom. Földje hegyes és lapályos. Bora középszerű. Rétye kevés, de jó. F.U. h. Eszterházy.”

Fényes Elek a Lendva-vidék falvait néhány száz fős, magyar katolikus településeként említi.²⁷

A vízjárások szabdalta Lendva-vidéki tájon a XIX. században nagy jelentősége volt a halászatnak, vadászatnak és madarászatnak.²⁸ A földművelés főképp a XIX. századi lecsapolások után vált jelentőssé. Ez a legelők területének fogyását, ennél fogva a legeltető állattartás jelentőségének csökkenését illetve az istállózásra való áttérést vonta maga után. A nagy területen vetett kender és len a sajátos hetési viselet alapanyagát adta.²⁹

A területet főképp földrajzi és történeti szempontból ismertető Szántó Károly az 1880-as évek első felében Lendva és környéke fontosságát így fogalmazza meg:

„Zala vármegyének a Murát északi partján érintő része Alsó-Lendva vidéke. (...) Hazánkra nézve Alsó-Lendva vidéke nevezetes, mert három nemzet érintkező pontja és nyugaton a magyarság utolsó őrszeme maga a város.”³⁰

E népelemek (szlovén, horvát, magyar) érintkezését, bizonyos fokú kulturális keveredését Szántó elsősorban nyelvi példákkal támasztja alá. A kölcsönhatás mértékéről ekképp vélekedik:

„Melyik elem veszít e vidéken? Azt hiszem, nem a magyar. Bizonyítják ezt a vezetékevek és mostan már magyar helyek szláv eredetű nevei.”³¹

A trianoni határmódosítás óta Jugoszlávia, majd a Szlovén Köztársaság határain belül él Lendva-vidék magyar népessége. A két világháború között, valamint a II. világháború után számosan idegen földön, vendégmunkásként igyekeztek jövőjük anyagi feltételeit biztosítani.³² A térség központi szerepű városa ma is Lendva, másodikként említhetjük az ugyancsak városi rangú Dobronakot. A falvak lakosságának egy része továbbra is a mezőgazdaságból él, a táj fő terményei között a gabonafélék, a kukorica és a cukorrépa említhetők. A gazdaságok többsége gépesített. Problémát jelent azonban a termények felvásárlási árának ingadozása, valamint az, hogy a fiatalabb nemzedék jövőjét nem elsősorban a mezőgazdálkodás folytatásában látja.

²⁷ Fényes Elek 1836. I. 488-492. Lendva-vidék falvainak népességére vonatkozóan jó adatokat találhatunk még a következő munkákban: Bencze Géza 1986. 144., 148., Breinerné-Szaszkóné 1996. 22., 28., 32., 44., 50., 60., Jeney Andrásné-Tóth Árpád 1996. (függelék)

²⁸ Bellosics Bálint 1902.

²⁹ Bellosics Bálint 1903., Szentmihályi Imre 1977/b 28-29.

³⁰ Szántó Károly 1883. 144., 148.

³¹ Szántó Károly 1883. 148.

³² A kérdés részletes kifejtését lásd: Kerecsényi Edit 1994.

II. A lendva-vidéki szőlőtermesztés múltja és jelene

„A szőlőhegy - mint általában a táj képe, arcuata - mindig magán hordozza az adott kor gazdasági-társadalmi viszonyait, jellegzetességeit. Vagyis a szőlőhegyek egyben az emberi közösségeknek, csoportoknak az egymáshoz és a tájhoz, a szőlőhegyhez való viszonyát is tükrözik. De tükrözik azt a kort is, amelyben a tájat, a szőlőhegyet használó, formáló emberek élnek. Így a szőlőhegyek arculatának története a Kárpát-medence és Magyarország történetének egyféle lenyomata is.”³³

Lendva-vidék területe sík, folyóvizekben gazdag. Szőlőtermesztésre alkalmas domboldalak Lendva mellett keleti-délkeleti irányban húzódnak a magyar-szlovén határ mentén Pincétől Hosszúfaluig (*Lendva-hegy*), valamint Dobronaktól észak-északnyugatra (*Dobronaki szőlő-hegy*). Kis területű, ma már részben elhagyott terület a Zsitkóc mellett fekvő dombos szőlőterület, amit *Rigányócnak* neveznek.

A Lendva-hegy szőlőkultúrájáról ezidáig csupán egyetlen összefoglaló munka jelent meg, egy helyi kutató, Varga Sándor tollából.³⁴ A dobronaki szőlőtermesztésről a kéttannyelvű általános iskola tanárai és diákjai állítottak össze egy ismertető füzetet.³⁵ Varga Sándor levéltári források (kataszteri térképek, telekkönyvek) adatait idézi a Lendva-hegy múltjának felvázolásához.

Kutatásaink szerint a vidék szőlőtermesztésére vonatkozó talán legkorábbi írásos adat 1236-ból való. A veszprémi káptalan bizonyáglevele szerint Hoholt (Hahold, Hahót) comes ekkor vásárolja meg a Lyndua nevezetű területet négy szőlővel.³⁶ Ugyancsak az ő tulajdonába kerül 1239-ben Gostule (ma Gosztola, Magyarország területén, Lendvától kb. 5 km-re) határa nyolc hold szőlővel.³⁷ Szintén Gosztolyát, illetve a Bánffyak birtokain Tótfalut, Hetesalját, Rédicset és Völgyifalut említi az 1513-as bortizedjegyzék.³⁸ Alsó-Lindva város 1558-ban Bánffy István és László által kiadott illetve megerősített rendtartása és árszabása sok más mellett a borárulásról is rendelkezik:

„Az birák, vagy az várostúl arra választott emberek meglássák, megköstolják az bort, meg is böcsüljék, mint kezdjék ki, az bornak járása szerint. Ehhez minden korcsmárosnak fából csinált pecsétes pintje, iczéje, harmadája, meszelye legyen. Ha valaki az szerzésnek kivüire cselekednék, első bintetés 4 forint, ha azzal meg nem szünnék, második bintetése az leszen, hogy esztendeig és két nap, bort ne árulhasson.”³⁹

³³ Csoma Zsigmond 1999. 35.

³⁴ Varga Sándor 1993/a, 1993/b - A tanulmány és a könyv tartalmilag szinte teljesen megegyező.

³⁵ Kósa Ferenc-Szarjas László-Toplak Ernő-Varga Valéria 1997.

³⁶ Wenzel Gusztáv 1869. 17-18.

³⁷ Wenzel Gusztáv 1869. 91-92. A hold nagysága ebben az időben 864 négyszögöl volt. Vö.: Holub József 1960. 192.

³⁸ Holub József 1960. 183.

³⁹ Alsó-Lindva város rendtarása és árszabása 1558-ból. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle VI. 1899. 136.

Alsó-Lendva és Lenti várak udvarbírájának 1673. évi utasítása több ízben említi a szőlőket. A tisztartó feladatai között szerepel, hogy viseljen gondot a szőlőmunkáltatásra, a majorság-szőlőkbe szedés után vitessen ganéjt, mint jó gazda, személyesen felügyelje a szőlő szaporítását (bojtás, bujtás), és parancsolja meg a vincelléreknek, hogy a szőlőmunkásokat állandóan és folyamatosan felügyeljék. A termés betakarításáról és a járandóságok beszedéséről ekképp rendelkezik forrásunk:

„Isten a szüretet elhozván, szorgalmatoskodjék azon tisztartó uram, hogy az időnek jóvón menjen végbe a szüret, ha mikor elkezdésit alkalmasnak vélik, számtartó urammal egyező értelemmel adja értésemre, úgy kezdessen hozzá, addig az szegínységnek, miglen az majorság-szőlőket meg nem szedik, megszedniek meg ne engedje. Az majorság-borokat pedig külön köll szedni, úgy a dézmát és hegyvámot.”⁴⁰

Az alsólendvai uradalmi személyzet 1705-ben rögzített járandóságában a gabona- és húsfélék, a só, a vaj és a szalonna mellett az esetek többségében néhány akó bor is szerepel.⁴¹

A szőlő- és borgazdálkodás szempontjából is becses forrásnak tekinthetjük az alsólendvai uradalom 1719-ben kelt tisztség-utasítását. A dokumentum hangsúlyozza az uraság szőlőinek munkáltatására, a pincék és préházak rendbentartására fordítandó szorgalmatos gondviselést, és elrendeli a majorság-szőlők nagyságának (hány kapás) valamint a kocsmák által vásárolt és kimért borok mennyiségének és árának összeírását. Értékes bekezdést olvashatunk a szövegben a helyi, lendvai (űr)mértékek használatáról (lendvai akó, icze). Ugyancsak figyelemre érdemes a korcsmáltatási jog leírása:

„Ezen alsólendvai jószágban a mint ekkoráig szokás volt az uraság számára korcsmákat folytatni, abban tovább is meghagyatik, tudniillik Szent Mihály naptul Szent György napig, ha az uraság borát a falukon és városokon árultatják, a korcsmárosnak minden akótul két garast szokás fizetni. Szent György naptól fogvást pedig, Szent Mihály napig egyedül az uraság korcsmája lévén mindenütt, akkor az uraság borát a jobbágyok rendre árulni tartozván: a kocsmározástul semmi fizetés nem engedtetik.”⁴²

A Bánffy-, majd az Esterházy-uradalom szőlő- és borgazdálkodásáról imént említett és Varga Sándor által felsorakoztatott adatok alapján⁴³, valamint Csapody Csaba munkájából jól láthatjuk, hogy a bor az uradalmaknak a gabona után a második legfontosabb „terménye” volt. Az eladásra szánt mennyiség többsége azonban mégsem az uradalom *allodiális* szőlőiből folyt be, hanem a jobbágyok által beszolgáltatott *hegyvám*ból. (1. ábra) E tény jól jelzi, hogy a vizsgált terület a dunántúli, paraszti birtoklású, hegyvámos szőlővidékhez tartozott.⁴⁴ Az Esterházy-uradalom 1717-ben a Lendva-hegyen, a vár alatt dézsmapincét épített, mely ma is áll.

⁴⁰ Alsó-Lendva és Lenti várak udvarbírájának utasítása. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle V. 1898. 97-101.

⁴¹ Dr. Merényi Lajos (közli): Az alsólendvai uradalmi személyzet járandósága 1705-ben. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle VII. 1900. 369-370.

⁴² Dr. Merényi Lajos (közli): Az alsó-lendvai urad. tisztség utasítása 1719-ből. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle II. 1895. 339-345.

⁴³ Varga Sándor 1993/a 6-7.

⁴⁴ Vö.: Vincze István 1961. 96., Égető Melinda 1985.10-12., 20. A szőlőterület a jobbágy telki állományán kívül eső rész volt, a rá vonatkozó szolgáltatás a *hegyvám*, ami nem a termés bizonyos hányada, hanem egy meghatározott mennyiség, összeg.

Lendva-hegyről, az itt folyó szőlő- és borgazdálkodásról is tudósít a már idézett reformkori forrás, egy 1831-es útikönyv:

*„A Várhoz közel Gránáriumja és tágos Pintzéje, melyben 200 akós hordót is lehet látni, - Szőlő Hegye fölettebb nagy kiterjedésű, melyből az Uraságnak több ezer akó Hegyvám és Tized bor jön be, - jó termésben a Plébános sedecimát 300 akót is nyer, - A szőlő hegyen látni a Szt Háromság Tiszteletére épült Nagy Kápolna is, - Ezen a Hegyen igen jó Borok teremnek, sok ezer akó drága áron ki vitetik Stájerba.”*⁴⁵

Forrásunk a Lendva-hegy lábánál fekvő falvak (Pince, Völgyifalu, Csente, Hosszúfalu) közül kettőben említi külön is a bortermelés jelentőségét: Völgyifaluban („szőlő hegye sok van, és jó bort terem”)⁴⁶ és Hosszúfaluban („szőlő hegye nagy kiterjedésű - jó italu bort terem”)⁴⁷. Dobronak mezővárosban a szántóföldi növények és a rétek szerepének hangsúlyozása mellett jegyzi meg forrásunk, hogy van „nagyobb kiterjedésű jó bort termő szőlő hegye”⁴⁸.

A szőlő- és borgazdálkodás jelentőségét és egyben problémáit is jelzi a Borászati Füzetek hasábjain 1869-ben megjelent, Alsó-Lendváról való tudósítás:

*„Zalamegye egyike a legnagyobb bortermelő megyéknek; nálunk is fogékony a nép, szívesen fogadja el a jótanácsot s gyakorlatba vette már a földforgatást, de nem választja meg a talajhoz illő szőlőfajtákat, mert nincs módja benne, hogy azok értékével megismerkedjék. Nagy áldás volna vidékünkre ha a nmsgu. oktatásügyi miniszterium a népiskolákban az okszerű szőlőművelést és borászatot is rendes és kötelező tantárggyá tenné.”*⁴⁹

Varga Sándor munkája és a szőlészeti statisztikák adatai alapján ekképp alakult a Lendva-hegyi szőlőterület nagysága a XIX. század második felétől:⁵⁰

A szőlőterület nagysága a Lendva-hegyen (kataszteri hold)						
	1865.	1873.	1895.*	1900.	1958.	1984.
Lendva	330	348	294 (17)	349	332	335
Hosszúfalu	128	123	125 (1)	47	76	125
Csente	158	127	131	139	142	167
Völgyifalu	114	100	133 (2)	106	83	114
Pince	83	102	115 (1)	76	83	97

*Az 1895. évi adatokat tartalmazó oszlopban a zárójelbe tett számok a parlag vagy kiirtott szőlőterület nagyságát mutatják.

⁴⁵ Bencze Géza 1986. 103.

⁴⁶ Bencze Géza 1986. 144.

⁴⁷ Bencze Géza 1986. 148.

⁴⁸ Bencze Géza 1986. 123.

⁴⁹ Kalivoda Sándor közlése, Lendva, augusztus 12-én. Borászati Füzetek I. 1869. 562-563.

⁵⁰ Varga Sándor 1993/a 18. (a megadott adatok hektárban szerepelnek), Keleti Károly 1875. 394., A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája 1897. 242., 254., 246.

A táblázat adataiból láthatjuk, hogy csaknem 120 esztendő alatt a szőlőterület nagysága nem változott jelentősen. Nagyobb törés Lendva mezőváros 1873-1895-ös adatai, Völgyifalu 1895-1900-1958-as adatai, valamint Pince 1895-1900-as adatai között érzékelhetők. A nagyobb mérvű csökkenés 1873-tól 1900-ig terjedően a *filoxéra* pusztításával lehet összefüggésben.

Érdeemes kiemelni részleteiben is az 1873. évi statisztika adatait:

Település	Birtokosok száma	Szőlőterület nagysága		1873-ban termelt bor (akó)		
		kat. hold	[]-öl	fehér	vörös	siller
Alsó-Lendva	1010	348	251	3380	2620	2015
Hosszúfalu	400	123	686	1300	1090	1300
Csente	308	127	1324	1000	1000	1500
Völgyifalu	238	100	71	890	1000	1000
Pincze	200	102	50	1080	1000	2000
Dobronak	253	80	1286	65	175	80

A táblázatban foglaltak jelzik egyrészt azt, hogy, a Lendva-vidék szőlőhegyein egy-egy gazdának csupán fél holdnyi, vagy még ennél is kisebb szőleje volt, másrészt, hogy a fehér, a vörös és a siller borfajták mennyiségének egymáshoz viszonyított aránya, megoszlása egyenletesnek mutatkozott. Láthatjuk azt is, hogy Dobronak szőlőterülete és bortermelése kevesebb, mint a Lendva-hegyhez tartozó falvaké. Keleti Károly statisztikájával kortárs forrás a Borászati Füzetek 1870-es számában napvilágot látott helyzetjelentés, amely a Lendván uralkodó szőlőfajoknak a következőket mondja: kadarka, vörös vesszős és lipovina, furmint és olaszrizling (ez utóbbi kettőből kevés van, de a legértékesebb bort adják).⁵¹ Ha mindezt összevetjük a mai helyzettel, azt mondhatjuk, hogy a kisparcellás birtokszerkezet napjainkban is érvényes, ám a vörös és félvörös (siller) borok szinte teljesen eltűntek, meghatározóak a fehér szőlőfajták és borok maradtak.

Lendva-vidék néprajzi értékeinek XIX. század végi felfedezői a szőlőhegy, a szőlőtermesztés jelentőségét is hangsúlyozzák írásaikban. Idézzük elsőként Szántó Károlyt!

„A Lendvai kis dombcsoport szőlő- és kerttel van borítva, melyek között egyes házak, nyaralók és egy pár kis falu rejtőznek. A lendvai uri népnek a csoport egyes alakzatai kellemes kiránduló helyül szolgálnak. Az itt levő sok szőlő láttára egy közös hadseregbeli tiszt e felkiáltásban fakadt ki: nem csoda, hogy a magyarok csárdást járnak!”⁵²

Bellosics Bálint, Hetés, Lendva-vidék és a vendek jeles kutatója pedig e szavakkal méltatja a vidék borait:

„Borainak jó híre van, s biza sok stájer nótához itt fakad az ihlet.

Népe, mely csalitokban, domboldalakon szétszórt présházakban lakik, nagyon kevert. A magyar paraszt, kinek néhány sor szőlője van valamelyik hegyháton, s a gerincen fecskesáros házikója, ha lenn a falvakban kikopott, vagy kiperelték gazdaságából, felhúzódik ide. A vend, kit a régi patriarchális család bomladozása kiszorított falujából, vagy a magyar falvakban vesz birtokot, vagy a lendvai hegyek közé vonul. Messze nem tud szülőföldjétől elszakadni, innen ellát a síkon át falujáig, néha még ismerős harangok zokogása is elremeg a tiszta levegőn át a pitvaráig. A szegény szlovén vinczellér, kinek nincs egyebe munkás kezén kívül, itt lakik ezekben a kis viskókban, azért megőrzi,

⁵¹ Borászati Füzetek II. 1870. 98-99.

⁵² Szántó Károly 1883. 146.

munkálja gazdája szőlőjét. Apró riskáját kötélén legeltetik gyermekei a mély hegyi utak gyepes párkányán, s az árokpártok sövényei mellett. A tejet leviszi a piacra s árából vesz kenyeret. Ha a szőlőmunka szünetel, eljár fát vágni, kőműves, nyáron csizmadia, kosárfonó, adnak elég vesszőt a Muramellék füzesei.”⁵³

Szlovéniában három nagy borvidék található: a *Drávamenti (Podravje)*, a *Szávamenti (Posavje)* és a *Tengermelléki (Primorska)*. A Lendva-vidéki szőlőtermő táj az 1997-es szlovén bortörvény rendelkezése szerint *Lendva-hegy-Goričko* nevezet alatt önálló borászati körzetnek számít. Korábban a jóval nagyobb kiterjedésű *Drávamenti borvidék* külön névvel meg nem különböztetett része volt, így hivatalosan Lendva-hegyi bor néven nem kerülhetett forgalomba az itt termelt ital. Szlovéniában sok helyütt nem is tudtak arról, hogy Lendva környékén szőlő- és borgazdálkodással is foglalkoznak az emberek. Napjainkban *Lendva-hegy* megnevezéssel a Pince, Völgyifalu, Csente, Lendva és Hosszúfalu települések határában húzódó, gazdagon tagolt, 300 m magas dombságot illetik. Az egyes hegyrészek a felsorolt települések után kapták nevüket. Igen gazdag egy-egy ilyen hegyrészen belül a dűlők megnevezése is:

„Biztosan egy harminc-negyven nevet talánánk innen a hosszúfalusi hegytől a Pince-hegyig. Mer minden völgynek, minden dombnak, minden résznek más neve van. És ollan szép nevek vannak! Meg hát úgy tudja a nép, mer nem azt mondja, hogy a hegyre megyek, hanem azt mondja, hogy arra a hegyre megyek.”⁵⁴

(Biró József-Csente)

A *Dobronaki-hegy* a Dobronak város határában húzódó, a Lendva-hegynél kisebb területű szőlőtermő dombvidék, mely északkeleti irányban Kebele, északnyugat felé pedig Sztrelec (Strehovci) községek szőlőhegyeivel határos. A Dobronaki-hegy főbb részeinek elnevezései: *Pap-hegy, Bors-hegy, Fölső-hegy*.

A Lendva-hegyen a környező síkvidék falvaiból, városaiból is számosan birtokoltak és birtokolnak ma is szőlőt. Varga Sándor táblázatban foglalta össze az 1864-es tagosítás utáni tulajdonjogi helyzetet. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a Lendva-vidék magyar falvai mellett a Lendvától nyugat-délnyugatra fekvő szomszédos szlovén és horvát, valamint a keletre elterülő néhány magyar település (mindösszesen csaknem 30 helység) lakói is műveltek szőlőt a Lendva-hegyen. E 30 település *extraneus* (saját falujának határán kívüli) birtokosa a Lendva-hegyi gazdák csaknem felét jelentette.⁵⁵ A filoxeravész utáni szőlőrekonstrukció munkáigénye számos vincellért, szőlőmunkást vonzott a Lendva-hegyre. A beköltözők jelentős hányada a járás nyugati feléből érkezett földnélküli szlovén vagy vend nemzetiségű volt. Ők elsősorban külterületen, vagyis a szőlőhegyeken telepedtek meg. Érkezésük leginkább Alsólendvát, Csentét és Hosszúfalut érintette. E folyamat eredményeként az első világháború előtt a Lendva-hegy lakóinak 60%-a, a Csente-hegyen élőknek csaknem egyharmada, a Hosszúfalu feletti hegyrészen lakóknak pedig több mint fele szlovén-vend anyanyelvű volt.⁵⁶ Az 1984-es adatok szerint az összirtokosság egyharmada jár a Lendva-vidék közelebbi vagy távolabbi

⁵³ Bellosics Bálint 1892. 203.

⁵⁴ vö. Varga Sándor 1993/a 28., 29., 31., 33., 35., Az 1864-es telekkönyvi térkép alapján közölt földrajzi nevek nagy része ma is él, főképp az idősebb nemzedék használja ezeket.

⁵⁵ Varga Sándor 1993/a 8-9.

⁵⁶ Mohos Mária 2000. 204.

környékéről szőlőt művelni ide.⁵⁷ A Dobronaki-hegyen is voltak, s napjainkban egyre nagyobb számban vannak *külsőfalusiak*.

A Lendva-vidék szőlő- és borkultúrája - főképpen az elmúlt egy évtizedben - igen jelentős mértékben átalakult. Ha a jelen viszonyokat mint szinkron metszetet tekintjük, a hagyományos elemek és az újítások egymás mellett élését látjuk a szőlő- és borkultúra minden területén. A karós tőkeművelés mellett ma már a lugas- és kordonrendszer dominál. Az ilyen ültetvények megmunkálásában (kapálás, permetezés) egyre nagyobb a gépek alkalmazásának szerepe.

Szembetűnő változás, hogy a '90-es évek elejétől a bor minőségének javítása központi kérdéssé vált. Az eredmény, mely nem maradt el, több tényező együttes hatásának köszönhető. Ezek közt említhetjük a fajtaállomány megváltozását. Bár napjainkban is megtaláljuk még a filoxéra után elterjedt direkttermő szőlőfajtákat (leginkább a nohát /noah/, amit itt *smarnicának* neveznek), dominánsak azonban a minőségi bort adó oltott szőlőfajták. A Dobronaki-hegyen és a Lendva-hegyen egyaránt uralkodó fajta az Olaszrizling (kb. 50%-os arányban), gyakori a Fehér burgundi, a Chardonnay, a Furmint (Siponnak is nevezik), kisebb mértékben jelen van a Rajnai rizling, a Tramini, a Szürkebarát, a Zalagyöngye, a Lakihegyi mézes és a Cserszegi fűszeres.⁵⁸ Ugyancsak a minőségi szempontok érvényesítését szolgálták az elmúlt években megalakult szőlészeti-borászati egyesületek (ezekről részletesebben külön fejezetben szólnunk), azáltal, hogy tagságuknak, vagyis a szőlősgazdáknak szakelőadásokat szerveztek. Az itt szerzett ismeretek elsősorban a borkezelés terén hoztak előrelépést. Ezen előadások hatására kezdték alkalmazni a gazdák a *lenyálkázást*, azaz a megszállt must azonnali lefejtését, de itt tanulták meg a fejtés és kénezés szabályait is.

Számos új szőlészeti-borászati eszköz jelenik meg napjainkban, ilyen például a hordó megdöntésére szolgáló *szomorúfa* hajtókarral ellátott, fogaskerekes, fémből készült megfelelője. A Lendva-vidék szőlősgazdái ma is használják a *szimmetrikus melencés főfás szőlőpréseket*⁵⁹, de e hatalmas, fa szerkezeteket egyre inkább kiszorítják a kerek kosarú gyári vasprések, valamint a hidraulikus sajtók. Újdonság a bortárolás terén, hogy a hagyományos fahordókban érlelt bort, miután kiforrt, letisztult, elérte a kellő érettségi fokot, zamatot, légmentesen záró, rozsdamentes fém tartályba helyezik, amiben minőségromlás nélkül, gyakorlatilag korlátlan ideig eltartható. Néhány gazda saját pincéjében palackozza is borát.

Az elmúlt néhány évtizedben átalakult a szőlőhegy külső képe is. Zsuppfedeles boronapincéből néhányat még látni a Dobronaki-hegyen. A Lendva-hegyen a múlt ezen emlékei csak a védett, műemlékké nyilvánított újtamási pincesoron maradtak meg. A szőlőparcellák tetejében már új téglapincék állnak. Varga Sándor így ír e jelenségről:

*„A jövő nemzedék számára már csak egy úgynevezett szőlőhegy marad, tele lesz egész sor modern pincével, ami azonban az idegen számára nem is pince, hanem - mint ahogyan oly sokszor halljuk - vikendház. A fejlődést bizonyára nem lehet megállítani.”*⁶⁰

Lendva-vidék szőlősgazdáinak nem a borgazdálkodás jelenti a fő megélhetési forrást, bár napjainkban egyre inkább törekcsenek a minőségi bortermeléssel lépést tartó gazdák arra, hogy termésüket szőlő vagy bor formájában megfelelő áron tudják eladni. A saját fogyasztáson felüli részt főként kocsmákban értékesítik. (1998 őszén nagy gondja a gazdáknak, hogy a

⁵⁷ Varga Sándor 1993/a 19-20.

⁵⁸ vö.: Kósa Ferenc-Szarjas László-Toplak Ernő-Varga Valéria 1997. 3-11.

⁵⁹ E tárgyítípus és a hozzá kapcsolódó technológia részletes kifejtését lásd: Simon András 1997.

⁶⁰ Varga Sándor 1993/a 5-6.

Macedóniából behozott bormennyiség hatására a szőlő és a bor felvásárlási ára az eddigi felére zuhant.)

A szőlő- és bortermelés minőségivé és jövedelmezővé tétele, és a borturizmus megalapozása fontos törekvése a fiatalabb, vállalkozó kedvű szőlősgazdáknak.

Teljesen új, minden előzmény és hagyomány nélküli dolognak számít e vidéken a *jégbor* készítése. Csupán néhány gazda próbálkozik ennek az eredetileg német borkülönlegességnek az előállításával. A több napig folyamatosan $-7\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőmérséklet alatt megfagyott fürtöket - természetesen elsősorban az időjárási viszonyokhoz igazodva - december közepén, végén szüretelik, s a feldolgozás is fagyott állapotban történik. Az így nyert must január és május között forr ki, novemberben palackozzák. A végeredmény egy különlegesen édes borfajta. A valódi minőséget a Mezőgazdasági Minisztérium szakembereinek szigorú ellenőrző munkája garantálja.

Elsősorban a borturizmus elindítását célozza Lendva-hegyen illetve Dobronakon a *borutak* létrehozása, kiépítése. Magyarországon Villányban, Tokajban, Mátraalján valósultak meg ilyen törekvések, a szlovén borvidékeken az 1990-es évek dereka óta indult meg a borutak működése. Ma Szlovéniában 20 borút létezik, ebből a 15. számú a Dobronaki-szőlőhegyen, a 20. számú pedig a Lendva-hegyen vezet. A szőlőhegyen minőségi, tájjellegű borokat, és a vidék sajátos ételspecialitásait kínáló, többnyire szálláslehetőséget is biztosító pincefogadók épültek, épülnek. A jól kiépített infrastruktúra (télen is takarítható, aszfaltozott úthálózat, víz, villany, gáz), a megfelelő nagyságú szőlőterület és természetesen a vendégeket tüzesítő, jó minőségű bor lehet a sikeres vállalkozás előfeltétele. Az 1998-99-től megindult kezdeményezéstől az érintettek a lendvai és dobronaki borok hírének és a táj idegenforgalmának fellendülését várják, ezért tartják fontosnak az összefogást és a lehető legszínvonalasabb szakmai felkészültség biztosítását. Csak ilyen alapokon lehet idecsalogatni és évről-évre visszavárni a hazai és külföldi (főként osztrák) vendégeket.

Az anyagi haszon mellett napjainkig igen jelentős a szőlőhegy, a bor közösségi, társadalmi szerepe. A földművestől, a munkástól az iskolaigazgatóig, szinte mindenkinek van kisebb-nagyobb szőlőparcellája, pincéje, ahol egy-egy szőlőhegyi vagy családi ünnep alkalmával megvendégelheti baráti körét. Mindenki büszke gondozott szőlőjére (a szőlők legnagyobb részét valóban rendben tartják), és jó borára. Él az a vendégszerető, jó szokás, hogy a szőlőhegyen barangoló ismerőst vagy idegent behívja a gazda egy pohár gyöngyöző italra. Szőlőtulajdonosnak, borosgazdának lenni itt erény, sőt iratlan társadalmi elvárás is.

III. A szőlő- és borgazdálkodás szervezeti keretei

A szőlőterületek igazgatásának kezdetei több száz évre nyúlnak vissza. A feudalizmus századaiban a szőlőföldeknek sajátos jogállása volt, ami e mezőgazdasági kultúra intenzív jellegével, vagyis a nagy mennyiségű munka befektetésének szükségességével magyarázható. A szőlőhegyek egy adott település határában nemcsak területileg, hanem az igazgatás és jogszolgáltatás tekintetében is elkülönültek. A jogilag és gazdaságilag mindinkább önállósuló szőlőhegyi birtokos-közösségek a XIV. századra önkormányzati alapon autonóm szervezettekké alakultak. A Dunántúlon ezeket *hegybéli helységek*nek, majd a XX. század elejétől *hegyközségek*nek nevezték. A XVI-XVII. századig viszonylag csorbíthatatlan önállóságot élvező szőlőhegyi szervezetek autonómiája a földbirtokosoknak az árutermelésbe való fokozottabb bekapcsolódási törekvése nyomán korlátozódott. Az önállóságukat féltő, megtartani akaró gazdaközösségek és a befolyását növelni próbáló földesúr közötti „kötélhúzás” folyamatának írásos dokumentumai a XVII-XIX. századi hegytörvények.⁶¹

A hegyközségek feladata az adott területen zajló szőlő- és borgazdálkodás feladatainak, a művelésnek, az őrzésnek és az értékesítésnek az összehangolása, a minőségvédelem, valamint a közösségi élet, magatartás szabályozása volt.

A XVIII. század közepétől egyes megyék saját hatáskörükben igyekeztek rendezni a szőlőhegyek helyzetét. Elsőként, 1753-ban, éppen Zala megye - ahol erős volt a kis- és közép-nemesség - adta ki megyei statútumát, amit aztán több alkalommal is (1769., 1772., 1776.) módosítottak.⁶²

A XIX. század utolsó negyedében a birtokosközösségek legfőbb gondja és feladata a Nyugat-Európa szőlőit már a század közepétől tizedelő szőlőgyökértetű (*Phylloxera vastatrix*) elleni védekezés, a kártételek megelőzése illetve a kipusztult területek helyreállításának megszervezése lett. A filoxéra az 1880-as években a dombvidéki, kötött talajú magyar borvidékek szőlőiben jelentős pusztítást végzett.

Alsólendva vidékén Szmodiss Viktor járási főszolgabíró 1892 augusztusában kezdeményezte egy filoxéra elleni védekezést összehangoló egyesület, valamint egy ellenálló amerikai vesszőket szaporító telep létrehozását. Az 1892-ben megalakult egyesületet (*Alsó-Lendva vidéki phylloxera és peronospora ellen védekező egyesület*) alapszabályát a minisztérium 1894 februárjában hagyta jóvá hivatalosan. 1893 tavaszán 3 kataszteri holdon megindult a rezisztens vesszők telepítése. Az egyesületet és annak tevékenységét 4 hold földterület szőlőtelepnek való átengedésével, nagyobb mennyiségű szőlőkaróval, valamint pénzsegéllyel támogatta az Esterházy-uradalom, ugyancsak pénzbeli hozzájárulást nyújtott a megyei gazdasági egyesület. Mindezek mellett az állami segélyekből, a tagsági díjakból és az eladott vesszőkből befolyó összegekből tudta magát fenntartani az egyesület. A gazdák számára oltási tanfolyamokat és tanulmányutakat szerveztek. A filoxéra mellett nagy gondot okozó *peronospora* nevű gombabetegség elleni védekezést a tagok számára kedvezményesen árusított *rézgálic* beszerzésével és terjesztésével, valamint a szőlők évenként legalább kétszeri permetezésének

⁶¹ Égető Melinda 1985. 14-19.

⁶² Égető Melinda 1985. 36.

elrendelésével igyekezett előmozdítani az egyesület. A tagok száma a millennium évében (1896.) 126 volt.⁶³

A filoxéravész utáni válságos helyzet enyhítése céljából a hegyközségek központi irányítása állami (minisztériumi) szintről történt. Az első hegyközségi törvény 1894-ben született, újabb törvényi szabályozásokra került sor 1929-ben és 1938-ban. (E két utóbbi törvényben foglaltak az 1920. után Jugoszláviához csatolt Lendva-vidéket nem érinthették.) Az 1894-es törvény a szőlőtermő terület nagysága és a birtokosok száma szerint adott lehetőséget hegyközség alakítására. A törvény útján történő állami beavatkozás célja a sikeres szőlőrekonstrukció biztosítása, a minőségi szőlő- és borgazdálkodás előmozdítása volt, s ennek megfelelően előtérbe került a hegyközségi tisztségviselők szakképzettségének igénye is.

Alsólendván 1909-ben alakult hegyközség. A *közgyűlésnek* - melynek feladata volt a *választmányi tagok* és a *hegybíró* megválasztása - tagja volt minden szőlőbirtokos. A hegyközség rendtartása szabályozta a tisztségviselők és a szőlősgazdák jogait és kötelességeit, előírta a szüret idejének, kezdésének közösségi meghatározását, az utak és árkok javítását, karbantartását, a szőlőhegyi munkák összehangolását, az őrzést ellátó *szőlőpásztorok* feladatát, a jégeső elhárítására szolgáló két viharágyú kezelését, használatát, valamint a szőlőhegyen való általános viselkedési normákat.⁶⁴

A trianoni határok meghúzásával az addig létező szervezeti keretek megszűntek. A közös összefogás és érdekvédelem feladatát az 1921 telén megalakuló Murántúli Gazdasági Szövetkezet próbálta felvállalni, kezdetben kevés hatékonysággal. A Lendva-hegyi szőlőültetvények korszerűsítését, a minőségi bortermelés követelményeivel össze nem egyeztethető *direkttermő* fajták lecserélését oltott szőlőkre csak a 30-as években kezdték hivatalos intézkedésekkel is serkenteni.⁶⁵

1931 decemberében megalakult a Lendvahegyi Borászok Egyesülete, mely a Szlovén Tartományi Borászati Egyesület kebelében, annak alapszabálya szerint működött. Az egyesület a minőségi szőlő- és borgazdálkodás előmozdítása érdekében a gazdák részére szakelőadásokat, szakmai kirándulásokat, a lendvai bor ismertebbé tétele és a jobb értékesítési lehetőségek reményében pedig több alkalommal is borkiállítást és -vásárt szervezett. Eredményként könyvelhetjük el, hogy a Jugoszláv Királyság Mezőgazdasági és Földművelési Minisztériuma védnökségével Ptujban megrendezett tartományi borkiállításon több lendvai bort elismerő oklevéllel minősítettek. 1940-ben Lendva kapta meg a 12. Szlovén Borászati Kongresszus megrendezésének jogát, mely alkalomra részletes ismertető jelent meg a Lendva-vidéki szőlőterületek nagyságáról, állapotáról, fajtaállományáról és a bortermelés helyzetéről.⁶⁶

A második világháború idején minden egyesületi tevékenység megszűnt. A háborús időszakban - minőségre való tekintet nélkül - minden bort el lehetett adni, utána viszont borhiány lépett fel, ami azt idézte elő, hogy az igénytelen, nagy termés hozamú direkttermő fajták újra előtérbe kerülhettek. A borínség éveiben az állami hatóságok kötelező borbeszolgáltatást rendeltek el, majd adót vetettek ki az ültetvényekre. Ezen rendelkezések érdektelenné tették a gazdákat a szőlő- és borgazdálkodás hatékony és minőségi folytatásában. 1957-ben megszületett az új jugoszláv bortörvény, mely a helyi hatóságokat bízta meg a szőlők korszerű felújítását célzó

⁶³ Füss Nándor-Pataky Kálmán 1896. 54-55.

⁶⁴ Varga Sándor 1993/a 59-60., Varga Sándor 2000. 9-10.

⁶⁵ Varga Sándor 2000. 13.

⁶⁶ Varga Sándor 2000. 13-19.

rendeletek végrehajtásával. A gazdákat szakelőadások szervezésével, majd az 1960-as évek közepétől borkiállítások rendezésével igyekeztek a piac által követelt minőségi termelésre serkenteni.⁶⁷ Az 1970-80-as években a Lendvai Szövetkezet (Zadruga) szervezésében folytatódtak a szőlőtermelőknek szőlő szőlészeti-borászati előadások és a '80-as években - évenként egyszeri alkalommal - borminősítést is rendeztek, melynek szakmai színvonalát a maribori, radgonai és ljutomeri borászok jelenléte is szavatolta.

1976 márciusában - elsősorban a bor értékesítési problémájának közös összefogással való megoldására - Borászati Közösség néven érdekvédelmi szervezet alakult Lendván mindössze 21 taggal. 1980-ban a tagok száma már 380 volt. A Borászati Közösség a Lendvai Szövetkezettel együtt kezdte szervezni a szőlő felvásárlását. Az értékesítés azonban továbbra is komoly, hathatós és hosszútávú megoldásra váró probléma maradt.⁶⁸

A politikai átalakulások, Jugoszlávia szétesése és az önálló szlovén állam létrejötte után a szőlő- és borgazdálkodás szervezeti kereteinek megújítása aktuális feladattá vált.

Szlovénia borvidégein ma összesen 62 szőlészeti-borászati egyesület működik. Az általunk vizsgált szőlőhegyek birtokosai 3 egyesület tagságát adják: a lendvaiét, a csenteiét és a dobronakiét.

Elsőként Lendván alakítottak egyesületet a szőlő- és bortermelők 1989 márciusában. A ma *Lendvai Szőlő- és Gyümölcstermelők Egyesülete* néven működő szervezet a hivatalos megnevezést többször is változtatta, így nevezték magukat *Lendvahegyi Szőlőtermelők Egyesületének* és *Lendva Község Szőlőtermelő Egyesületének*. A Magyar József vezette közösség a megalakulás idején alig több, mint félszáz tagot számlált. A szervezet elsősorban a kistermelőket igyekezett felkarolni. A Maribori Mezőgazdasági Intézet és a Mezőgazdasági Szaktanácsadó Szolgálat szakmai segítségével előadásokat, tanulmányutakat, borminősítéseket szerveztek. 1995-től az egyesület elnöke Rozsmán István. A taglétszám ma meghaladja a 200 főt. A tagok egyrészt lendvaiak, másrészt a környékbeli magyar és szlovén falvak lakói, akik a Lendva-hegyen szőlőterületet birtokolnak. Az egyesület rendszeresen rendez szakszerű, szigorúan ellenőrzött borminősítéseket, a díjkiosztásra ünnepélyes keretek közt az egyesület által szervezett bálon kerül sor. Évente két alkalommal szakmai kirándulást vezet a szervezet valamely neves szlovéniai vagy külföldi borvidékre. Így látogattak el már a tapasztalatok kicserélése céljából Magyarországra (Eger, Tokaj), Ausztriába és Olaszországba. A lendvai egyesület szervezi néhány éve a *Lendvai Szüret* ünnepét megelőző borfesztivált.

1997 elejétől mintegy két éven keresztül az egyesület évente két alkalommal *Szőlő- és Gyümölcstermelő* címmel egy időszaki kiadványt bocsátott útjára. A füzetben szőlészeti-borászati szakcikkeket és a lendvai, csentei valamint dobronaki egyesületek tevékenységéről szóló beszámolókat olvashattak a gazdák. A lap anyagi okok miatt sajnos megszűnt.

A folyamatosan problémákkal küszködő Lendva-vidéki szőlő- és borgazdálkodás helyzetének megoldásában Rozsmán István fontos szerepet tulajdonít a jó minőségű borok palackozásának. Hogy valaki palackozhassa borát és címkézve forgalomba is hozhassa, tanfolyamot kell végeznie. Napjainkban már 460 gazda rendelkezik megfelelő szakvizsgával.

A Lendvai Szőlő- és Gyümölcstermelők Egyesületének szervezeti felépítése a következő: Az elnök mandátuma 4 évre szól, egymás után legfeljebb kétszer választható meg ugyanaz a személy. Az egyesület és az elnök tevékenységét a 11 tagú vezetőség és az ellenőrző bizottság

⁶⁷ Varga Sándor 2000. 20-24.

⁶⁸ Varga Sándor 2000. 24.

segíti. Közgyűlést - amelyen az egész tagság részt vehet - minden év januárjában tartanak. Az egyesület saját épülettel, helyiséggel nem rendelkezik, így a megbeszéléseket egy-egy vezetőségi tag pincéjénél tartják általában. A szervezet a tagdíjakból és a szponzori támogatásokból befolyó pénzüsszegekből tartja fenn magát, finanszírozza rendezvényeit.

A Csentei Szőlőtermelők Egyesülete - a lendvai egyesületből kiválva - 1990-ben alakult meg. A tagság (115-117 fő) itt is a zömében magyarlakta környező települések (Völgyifalu, Pince, stb.) és Lendva város szőlősgazdáiból tevődik össze. Az egyesület eredeti célja a minőségi borkészítés széleskörű elterjesztése volt. Bíró József lendvai szőlősgazda így vall erről:

„Azért alakult meg annak idején az egyesület, mert vidékünkön a szőlőtermesztés elég fejlett volt, viszont a borkezelés elég gyenge volt. Annyit tudtunk, amennyit az apáinktól, nagyapáinktól hallottunk. A borminősítéssel elértük azt, hogy eleinte amikor az egyesület alakult, ahányan hoztunk bort, annyiféle színe volt. De rá a negyedik-ötödik évre annyira megváltozott, hogy általában a színről meg sem lehetett különböztetni. Később már még egymás közt is viccelődtünk, hogy a három bor közül a magadét sem ismered meg.”

A bor minőségének látványos javulása elsősorban azoknak a szakmai előadásoknak köszönhető, amelyeket magyarországi és szlovéniai borászok tartottak a csentei faluotthonban a tagság számára. Az egyesületet egy 11 főből álló elnökség vezeti, amelyet az elnök, az alelnök, a pénztárnok és 8 elnökségi tag alkot. Az elnökségben minden településnek van képviselője, aki értesíti a tagságot a határozatokról és képviseli az adott terület szőlősgazdáinak az érdekeit. Az elnökség minden évben közgyűlés keretében számol be az elvégzett munkáról illetve a következő évi tervekről. Az elnökségi tagokat négy évenként választják. 1998-ban évi 1500 tollár tagdíjat kellett fizetnie minden tagnak, amiből a felmerülő költségeket fedezik. Az egyesületnek állandó épülete nincs, gyűléseiket az iskolában vagy a kultúrotthonban tartják. A csenteiek egyesülete - a lendvaihoz hasonlóan - szakmai utakat, borminősítéseket szervezett. Kiterjedt kapcsolatrendszere van e szervezetnek több magyarországi egyesülettel, borrenddel, kertbarát-körrel. E csoportok egymás rendezvényein, ünnepein kölcsönösen részt vesznek.

A *Szőlő- és Bortermelők Egyesülete* Dobronakon 1994 decemberében alakult, működését 1995-ben kezdte meg. A 35 fővel induló szervezet ma 130 tagot számlál. Tevékenysége nagyjából megegyező az előbb bemutatott két egyesületével: szakmai előadások szervezése maribori valamint magyarországi borászok és agronómusok részvételével, borminősítések (országos és muravidéki), kirándulások más borvidékekre. A tavaszi borbírálás eredményeit a május hónapban megrendezett „borászati tánc” (bál) alkalmával osztják ki. A dobronaki egyesület is kölcsönösen jól működő magyarországi kapcsolatrendszerrel rendelkezik (Rédics, Révfülöp, Szombathely, Tokaj-Hegyalja). Kezdeményezésükre kerül sor évről-évre a muravidéki borkirálynő ünnepélyes megválasztására, amivel a későbbiekben részletesen foglalkozunk.

Az említett egyesületek évről-évre képviseltetik magukat a radgonai nemzetközi mezőgazdasági vásár keretében megrendezett borminősítésen, amit 1996-ban *szlovén borok olimpiája* néven hirdettek meg. A Lendva-vidéki termelők borait a rangos zsűri arany és ezüstérmekkel ismerte el.

A társadalmi önszerveződés egy adott település, közösség, helyi társadalom szervezettségének, működőképességének egyik mértékegysége, és a közösségi igény egyik megnyilvánulási formája.

„A társadalmi önszerveződés emberek olyan formális és intézményes csoportját jelenti, amelyet a szerveződést alkotó egyének a maguk által megfogalmazott és elfogadott célok érdekében önként, a már meglévő társadalmi kapcsolathálózataik mellett (ritkább esetben mentén) szerveznek meg.”⁶⁹

Az egyesületek tagságát a közös gazdálkodási forma, a szőlőművelés és a borkészítés köti össze és egyben meg is különbözteti más egyesületektől.

A bemutatott három egyesület a következő fejezetekben elemzendő ünnepeknek és az ezekben tükröződő hagyományalkotási folyamatnak a szervezői, működtetői. Mint ilyen funkciókat is ellátó szervezetek, alkalmanként kapcsolatban állnak a helyi Turista Egyesületekkel is (borturizmus).

⁶⁹ Piróth István 1998. 56.

IV. Rítus, szimbólum, közösség

A rítus a XIX. század vége óta a vallás- és társadalomtudományi kutatások középpontjában helyezkedik el. Számptalan értelmezési kísérlet látott napvilágot a különböző tudományágak (antropológia, filozófia, szociológia stb.) részéről, amelyek saját szemszögükből próbálták meghatározni a rítus fogalmát.⁷⁰ A rítusok megértésére törekvő módszerek nagy része e társadalmi jelenséget a szimbolikus reprezentáció egyik formájának tekinti. Az értelmezés során a rituális szimbolizmus mögött rejtőző lényegi mondanivaló megfejtése a cél, vagyis a rítus kódolt szövegének egy másik nyelvre történő lefordítása.⁷¹ A definíciók egyik végpontját az a felfogás képviseli, amely vallási szférában próbálja meg elhelyezni a rítust és a természetfeletttel azonosítja. Ezzel szemben a másik véglet minden állandósult cselekvésformát rítusnak tekint.

David Kertzer meghatározása, amelyet munkánk során mi is felhasználtunk, az előbb említett rítusdefiníciók között helyezhető el. Clifford Geertz kultúra meghatározásának segítségével a rítust a szimbolizmus szövetébe burkolt cselekvésként értelmezi. Az állandósult, ismétlődő cselekvésformáktól a rítust tehát a szimbólumok használata különbözteti meg.⁷² Lássunk ezután egy példát, ami jobban megvilágítja az előbb elmondottakat! Az Úrvacsora alkalmával elfogyasztott kenyér alapvetően különbözik a mindennapi étkezések során megevett kenyértől. A különbség a rítuscselekményhez kapcsolódó szimbólumok használatában keresendő. Mivel a szimbólumok alkotják a rítusok tartalmi részét, ezért jellemvonásaik és használatuk módozatai magáról a rítusról is alapvető információkat hordoznak.⁷³ A szimbólumok tulajdonképpen a rítus legkisebb szerkezeti elemei. Esetükben a jelölő és jelölt közötti viszony valamiféle hasonlóságon alapul, amelyet a kultúrába ágyazódó asszociációs kapcsolatok hoznak létre. Christel Lane Kertzerhez hasonlóan a szimbólumok segítségével próbálja meg értelmezni a rítus fogalmát. Minden olyan stilizált, ismétlődő társadalmi viselkedésformát rítusnak tekint, ami a szimbolizmuson keresztül bizonyos társadalmi kapcsolatokat és viszonyokat fejez ki.⁷⁴

Victor Turner szimbólumnak tekinti egy adott rituális szituációban előforduló tárgyakat, cselekményeket, gesztusokat és térhasználati formákat.⁷⁵ Rítuselemzése során a szemiotikai vizsgálatok három részterülete (pragmatika, szemantika, szintaktika) alapján próbálja meg értelmezni a rituális szimbólumokat. A magyarázati vagy *exegétikus* szint a rítusban résztvevő egyének értelmezéseit tartalmazza. Az *operacionális* vagy működési szinten a szimbólumok jelentését használatukkal kell összehasonlítani, valamint fontos megvizsgálni a jelképekhez kapcsolódó értékeket és nem verbális viselkedési formákat is. A helyzeti, azaz *pozicionális* szinten az egyes szimbólumok elemi jelentésüket a szimbólumhalmazban elfoglalt helyük alapján nyerik el.⁷⁶ A rituális szimbólumok sokféle alakban jelenhetnek meg. A jelképek

⁷⁰ Bell, Catherine 1992. 3.

⁷¹ Connerton, Paul 1997. 70-71.

⁷² Kertzer, David I. 1988. 8-9.

⁷³ Mitchell, Jon P. 1996. 490.

⁷⁴ Lane, Christel 1981. 11.

⁷⁵ Turner, Victor 1964. 20-23.

⁷⁶ Turner, Victor 1967. 50-51.

alapvető formái természetesen társadalmanként igen eltérőek lehetnek. Christen Lane szerint a modern ipari társadalmakban a rituális szimbólumok rendkívül változatos formában jelennek meg, technikai szempontból bonyolultnak és absztraktnak minősülnek. A hangsúly főleg a verbális, a zenei elemeken és a fényeffektusokon alapuló szimbólumhasználat irányába tolódott.⁷⁷ A jelképek egy közösség rendszerében különböző értékeket közvetíthetnek, cselekvésre ösztönözhetnek és viselkedésmintákat írhatnak elő. A szimbólumok által generált viselkedésformák pedig identitásmintát nyújthatnak a közösség tagjai számára.⁷⁸

A tárgyi alakban testet öltő rituális szimbólumokon kívül egy-egy rítushoz szorosan kapcsolódó térhasználati formák is hordozhatnak szimbolikus jelentést. Egy-egy közösség ünnep alkalmával meghatározott szabályok szerint szervezi meg a térstruktúrát. Nyilvános térformák kapnak ilyenkor nagyobb hangsúlyt, mivel a térhasználat a társadalmi élet, a nyilvános kommunikáció részének tekinthető.⁷⁹ A térbeli viselkedés tulajdonképpen szemiotikai folyamatnak is tekinthető, amely az adott szituációban jelként funkcionál. A különböző formájú, minőségű és tartalmú térformákat Edward T. Hall a következőképp osztályozta:⁸⁰

1. Kötött tér: Állandó, nem mozgatható objektumokból szerveződő térformák. (pl. egy település belső építészeti rendje)
2. Részben kötött tér: Azok a formák, amelyeknek bizonyos elemei változtathatók, átalakíthatók. (pl. lakások berendezése)
3. Kötetlen tér: Egymással kommunikatív kapcsolatban álló individuumok közötti távolság.

A kötött és részben kötött tereket *szociopetális* (az embereket egymáshoz közelebb vivő) illetve *szociofugális* (az embereket egymástól eltávolító) térformákra lehet felosztani. A *kötetlen tér* az individuumok vagy csoportok közötti távolság négy fokozatát foglalja magában: 1. *Nyilvános* 2. *Társasági* 3. *Személyes* 4. *Bizalmas*⁸¹

A rítusoknak két alapvető *proxemikai* szabályszerűsége figyelhető meg. Az esemény lezajlása során állandóan keveredik a valóságos és a szimbolikus tér, másrészt pedig világosan megkülönböztethető a cselekmény előkészítésének, lezajlásának és befejezésének a tere. A tér antropológiai vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül Mircea Eliade gondolatait, aki két részre bontja a teret: szentre és profánra. A vallásos ember számára a tér nem egynemű. Törések és szakadások találhatók benne. A profán ember számára viszont a tér homogén és semleges. A szent térhez mindig valamilyen *hierophánia* kapcsolódik: rajta keresztül tör át a szentség, amely kozmikus környezetéből bizonyos területeket kiemel és minőségileg megváltoztat.⁸²

Bartha Elek a szent és profán tér szembenállását felhasználva elemzi a népi vallásosság idő- illetve térhasználatát. A vallás és a környezet kölcsönhatásának legfontosabb kellékei a tér szakrális objektumai (templom, határbeli és útmenti keresztek, harangok, kápolnák, lakószoba kultikus tere, temető). Egy közösség letelepedésekor egyfajta világalapítást hajt végre, a vallási

⁷⁷ Lane, Christel 1981. 192.

⁷⁸ Bodó Julianna 2000. 56.

⁷⁹ Niedermüller Péter 1981b. 83-84.

⁸⁰ Hall, Edward T. 1994. 9.

⁸¹ Hall, Edward T. 1994. 146-166.

⁸² Eliade, Mircea 1987. 17.

objektumok pedig a környezet szakralizációjának eszközei, a tér inhomogenitásának hordozói. A világot átható szentség bennük mint konkrét térelemekben ölt testet. Ezek az objektumok a vallás működése révén szakrális térstruktúrákká szerveződnek.⁸³

Az egyes rítusok térhasználata mellett a különböző gesztusformáknak is fontos szerep juthat a szimbolikus üzenetek kifejezésében, közvetítésében. A gesztusok tulajdonképpen nem testi szükségleteket kielégítő, egy adott kommunikációs folyamatban felhasználható, kulturálisan elsajátítható, szimbolikus mozdulatok.⁸⁴ A *mozgások* ezzel szemben velünk született sajátosságok. A teljesen egyéni mozgásformák az egyén szempontjából számos szabályszerűséget mutatnak, de mivel nem rendelkeznek kollektív jelentéssel, ezért nem szemantikai természetűek.⁸⁵ A térhasználati formákon és gesztusokon kívül egy-egy rítus nyelvezetének a vizsgálata is számos tanulsággal szolgálhat. A *szokáseseményeket kísérő szövegek* a *szokásesemények* megvalósításában játszanak szerepet, az egyes *szokásesemények* konkrét megvalósulási alkalmaihoz kapcsolódnak.⁸⁶ A mindennapi nyelvvel szemben a rituális nyelvhasználat kevésbé szabad, korlátozza a választási lehetőségeket. A megnyilatkozások állandósultak, kánonban rögzítettek, ebből következik, hogy pontosan megismételhetők. A rituális beszéd esetén az előadás intonációjának és ritmusának megválasztása is meghatározott szabályok szerint történik. A nyelvezet szótára szűk körű. Rögzíti a beszédaktusok rendjét, megszabja a megnyilatkozások számát.⁸⁷

Az általunk vizsgált rítusok többsége valamilyen meghatározott, világosan körülhatárolható társadalmi csoporthoz kötődik, ezért feltétlenül ki kell térnünk a rítusok és a közösségek kapcsolatrendszerének, egymáshoz való viszonyának a kérdéskörére, amely segíthet megérteni társadalmi, közösségi szerepüket. Anthony P. Cohen angol szociálintropológus a közösséget olyan embercsoportként értelmezi, amelyet valamilyen közös vonás kapcsol össze és különböztet meg más társadalmi csoportoktól. Egy-egy közösség tanulmányozásakor elengedhetetlen a közösség határainak a vizsgálata. A közösségi identitást magukban foglaló határvonalak valamilyen módon jelölve vannak, mivel az egymással interakcióban lévő csoportokat valahogyan meg kell különböztetni egymástól. A határvonalak jelölése természetesen közösségenként különböző módon történhet. A törvényrendszereken nyugvó nemzeti vagy adminisztratív határok állandó jellegűek. Léteznek olyanok is, amelyek faji, nyelvi, illetve vallási alapokon működnek. Nem minden határvonal jelenik meg látható formában. Vannak olyanok, amelyek csak a tagság tudatában léteznek és nem érzékelhetőek mindenki számára. A határok természetesen szimbolikus jellegűek és ezért különböző jelentést hordozhatnak.⁸⁸ Egy társadalmi csoport tagjai nemcsak különféle határvonalak segítségével tesznek különbséget a saját és az attól valamilyen módon eltérő közösségek között, hanem gyakran megfordítják azt az értékrendszert, amely egyébként a közösség határát jelöli. Max Gluckman a *lázas rítusainak* nevezi a norma vagy az erkölcsrendszer tagadásán alapuló eseményeket, amelyek a fennálló hatalmi rend elleni tiltakozást fejezik ki. Ezeknek a lázadásformáknak a funkciója tulajdonképpen az adott politikai rendszer védelmezése. A rítusok másik alapvető feladata a közösségi határok megrajzolása és megerősítése. Cohen szerint a legtöbb társadalomban a

⁸³ Bartha Elek 1992. 56.

⁸⁴ Niedermüller Péter 1981a. 187.

⁸⁵ Niedermüller Péter 1981. 187.

⁸⁶ Niedermüller Péter 1981. 179-181.

⁸⁷ Connerton, Paul 1997. 72-74.

⁸⁸ Cohen, Anthony P. 1998.12-13.

határvonalat jelölő rítusok általában nagyszabású, sok embert megmozgató alkalmak (fesztiválok, karneválok stb.) vagy helyi ünnepek.⁸⁹

David Kertzer a politikai rítusokat bemutató könyvében külön fejezetet szentel a rítusok és a politikai szervezetek kapcsolata alapos vizsgálatának. Jóllehet az elemzendő rítusok nem kifejezetten politikai szervezetekhez kötődnek, mégis érdemes figyelembe venni a szerző jó néhány megállapítását, amelyek segíthetnek az adott közösség életében betöltött helyük, szerepük megértésében. A politikai szervezeteknek valamilyen módon reprezentálniuk kell magukat ahhoz, hogy tagsággal rendelkezzenek, kulcskérdés számukra, hogy világosan körülhatárolható identitásuk legyen.⁹⁰ A különböző szervezetek identitásukat és folytonosságukat szimbolikus úton képesek megjeleníteni. A rítusok a közösségek belső és külső kommunikációs rendszerében töltenek be kulcsszerepet. Az üzenetek rítusokon keresztül történő közvetítése sokkal hatékonyabb, mint a verbális kommunikáció, mivel a státuskülönbségek szóbeli megjelenítése gyakran vezethet nyílt konfliktushoz.⁹¹ Munn és Victor Turner hívták fel a figyelmet a rítusokon keresztül megvalósuló kommunikáció gazdaságos jellegére. A rítusoknak ez a tulajdonsága a rituális szimbólumok azon tulajdonságának köszönhető, hogy különböző jelentéstartalmakat képesek egyesíteni sűrített formában.⁹² A rítusok segítségével megvalósuló belső, csoporton belüli kommunikáció elsősorban az új tagoknak a közös értékekhez és elvárásokhoz történő szocializálására illetve a hatalmi- és státusviszonyok kifejezésére irányul. A külső kommunikáció során elsődleges cél a többi szervezettől való éles elhatárolás, az adott közösségről a külvilág számára megfogalmazott kép megjelenítése. Más kifejezésekkel élve a rítusok a kommunikáció különböző szintjein találhatók meg. A csoport szintjén a közösségek egymás közötti viszonyrendszeréről, az egyén szintjén pedig az adott közösséghez fűződő kapcsolatokról hordoznak fontos információkat.⁹³ Az egyén a különböző rítusok révén nyerheti el helyét az adott közösség hierarchikus rendjében. Az ünnepi helyzetben a közösség egyes tagjai erősebb megvilágításba kerülnek, viselkedésüket, tetteiket fokozottabban ítélik meg, mint a hétköznapiokon. A rítusok kifejezhetik az egyén státusában bekövetkező változásokat is, amelyeket nem lehet mindig verbálisan érvényre juttatni.⁹⁴

⁸⁹ Cohen, Anthony P. 1998. 50-59.

⁹⁰ Kertzer, David I. 1988. 16-18.

⁹¹ Kertzer, David I. 1988. 29-31.

⁹² Lane, Christel 1981. 17.

⁹³ Cohen, Anthony P. 1985. 54.

⁹⁴ Bodó Julianna 2000. 52.

V. A szőlőműveléshez kapcsolódó ünnepek és szokások

A népszokások nemcsak az archaikus emberi közösségek jellemzői, hanem behálózják a modern ember életvilágát is, így kulturális és egyben szociális jelenségekként is értelmezhetők. A szokások szorosan összekapcsolódnak az ünnepekkel, melyek sűrűsödési pontjai egy-egy közösség, csoport életének.⁹⁵

Ahogy az előző fejezetekben láthattuk az utóbbi évtizedben Lendva-vidék szőlőkultúrájában egy átfogó, a szőlőgazdálkodás szinte minden területét érintő változás zajlik. A hagyományos, paraszti szőlőművelés helyére fokozatosan egy modernizált, minőségi szempontokat figyelembevevő, piacra termelő gazdálkodási forma lép. A művelési módok és technikák változásával a szőlőműveléshez kapcsolódó ünnepi alkalmak, jeles napok rendszere is átalakult. A mára lassan kivesző, az idős szőlősgazdák emlékezetében tovább élő szokásrend elsősorban a közösség belső szükségleteit elégítette ki. Szerepe a termés megóvására szorítkozott illetve a szőlőmunkák éves ritmusát szabályozta. Lendva-vidék szőlőtermelői körében általánosan elterjedt gyakorlatnak számított, hogy a vízkereszt idején megszentelt borból néhány cseppet a hordókba tettek, ami a hagyomány szerint megővta a bor minőségét. Vince-nap termést jósoló nap volt. A gazdák az időjárásból próbáltak meg következtetni a várható szőlőtermés mennyiségére és minőségére. Február harmadika Hosszúfaluban és Csentén az első metsző napnak számított. Szokás volt, hogy a szőlőbirtokosok néhány tőkéről vesszőket metszettek le. Otthon vízbe téve a hajtásokból a termést próbálták megjósolni. János-napján megszentelt italból a hordóba is tettek. A jégverés ellen a szőlősgazdák különböző módon védekeztek. A szentelmények közül a virágvasárnapi barkát, az úrnapiján szentelt nyírfaágat használták. A harangozás is elterjedt védekezési technikának számított. A termés védelmét biztosító rituális cselekedeteken kívül a szőlőhegy a társasági élet egyik színtere volt. Dobronakon az asszonyok csonkacsütörtökön kimentek a pincékhez és egész nap mulatoztak. Az őrangyalok vasárnapján a Szentháromság kápolnánál tartott mise után a Lendva-hegyi szőlősgazdák családjakkal és a meghívott rokonokkal, barátokkal a présházaknál ünnepeltek.⁹⁶

Érdekes módon az új szokásrend alkalmi is jórészt a szőlő és a bor szempontjából kritikus időszakokhoz (pl.: Orbán-nap - fagy, Márton-nap - bor forrása stb.) kötődnek, de termésóvó szerepük megszűnt, hiedelemtartalmuk háttérbe szorult. Jelentős mértékben átalakultak egy-egy szokás megszervezésének, lebonyolításának körülményei. Immár nem számítanak az egész közösség rítusainak, hanem valamilyen polgári jellegű intézményhez, egyesülethez kötődnek.

Ezek szervezik meg, éltetik a rítusokat, amelyek szorosan beépülnek az egyesületek életébe és nem választhatók szét hordozóelemüktől. Az újonnan bevezetett rítusok szembeűnő jellemvonása, hogy az adott közösség méretéhez képest viszonylag nagy tömegeket képesek megmozgatni, a helyi média részvételével a rítusok által közvetített üzenetek túlléphetnek a közösség határain. A rítusrend egyes alkalmait sorba véve a hagyományos szokásvilággal való kapcsolódást a Szentháromság kápolnánál tartott szőlőhegyi búcsú képviseli. A szokások nagy része bevezetésükig Lendva-vidéken teljesen ismeretlen volt. Meghonosításuk szlovén, osztrák hatásról illetve magyarországi kapcsolatokról tanúskodik. Az egyes szokások bevezetése természetesen nem mechanikus formában, a mintaként szolgáló rítusok pontos másolásával valósult meg. A meghonosító közösség a maga képére, a saját céljainak figyelembe vételével

⁹⁵ Pozsony Ferenc 1998. 125.

⁹⁶ Mód László 1998. 142-151.

alakította át ezeket a rítusokat oly mértékben, hogy azok szervesen beépüljenek az egyesületi életbe és képesek legyenek betölteni a rájuk váró feladatokat.⁹⁷

A médiának és a turizmusnak köszönhetően az ünnepek nézőközönsége és résztvevői köre jelentős mértékben kiszélesedett. A szokásokról a helyi és a körzeti televízió mindig beszámol, melynek révén az ünnepek az ország szlovénlakta vidékein is ismertté válhatnak. Minden évben a lendvai sajtó hasábjain is olvashatók a szokásokról készített rövid híradások, amelyek ugyan szükséztudóan tájékoztatnak az eseményekről, ám segítségükkel pontosan nyomon követhető az egyes ünnepek formálódásának, alakulásának a folyamata.

A szlovén hatásra elterjedt szokások az interetnikus kapcsolatokon túlmenően a muravidéki magyarság kulturális asszimilációjának jeleként is értelmezhetőek. A közösségek eltérő módon alakították, formálták saját igényeiknek, céljaiknak megfelelően a szokásokat. A Csentei Szőlőtermelők Egyesülete által meghonosított rítusok szövege magyar nyelvű, ami kifejezi a szervezők és a résztvevők magyarságtudatát, identitását. Dobronakon az egyesületi tagok között szép számmal képviselteti magát a helyi szlovénység. Emiatt a szokások többnyire szlovén nyelvűek, jóllehet magyarul is elhangzanak a fontosabb szövegrészek.

1. Szent György-nap

A Csentei Szőlőtermelők Egyesületének Szent György-napján tartott ünnepsége a Kőszegen több évszázados múlttal rendelkező „szőlőjövések” szokásának az átvétele. Az egyesület elnökségének tagjai többször jártak Kőszegen és elhatározták, hogy ők is megpróbálják meghonosítani, saját közösségük ünnepi alkalmává alakítani a szokást. A hagyományalkotás folyamata öt év távlatából (az első berajzolás Csentén 1994-ben volt) nehezen rekonstruálható. Világos az az ismeretelméleti probléma, amivel szembe kell néznünk. Egyrészt nem tudtuk végigkövetni a szokás formálódásának menetét, másrészt azokat a kőszegi „szőlőjövéseket” sem ismerjük részleteiben, amelyek mintaként szolgálhattak. Az emlékezetre támaszkodva nem pótolhatók ezek a hiányosságok. Az említett probléma miatt a teljes körű összehasonlításra sem vállalkozhatunk. Mindezek ellenére azonban érdemes néhány tényezőt figyelembe venni. Az *adaptáció*⁹⁸ egyik fontos alappillére nyilván a közös gazdálkodási forma lehetett. A szőlőművelés ugyanis mindkét közösségben meghatározó szerepet játszik. A csenteiek nem vehették át ugyanolyan formában a szokást, valamennyire át kellett azt alakítani, módosítani a helyi körülményekhez. A szokás egy városi, sok embert megmozgató közegeből került egy szűkebb közösségbe. Ez lehetőséget ad Csentén az ünnepség utáni vacsora megrendezésére is, ami a kőszegi szokásból hiányzik.

A kőszegi „szőlőjövés” szokása, mint ahogy korábban említettük, több évszázados hagyománnyal rendelkezik. A „szőlőjövésnek” könyvét 1740 óta vezetik és a szőlő fejlődésének három fontos periódusát tartalmazza: a Szent György-napi hajtásokat, a Lőrinc-napi fürtök rajzát, illetve a szüretéről szóló feljegyzéseket. A könyv hírnevét elsősorban a díszes és látványos rajzoknak köszönheti.⁹⁹ A rajzok mellett tanulságosak a kőszegi szőlőkre vonatkozó feljegyzések is. Rendszerint megörökítették az időjárási jelenségeket is, amelyek a termés

⁹⁷ A Lendva-vidéki szőlő- és borünnepekről szóló korábbi publikációink: Mód László-Simon András 1999., 1999-2000.

⁹⁸ Az adaptáció fogalmát Lauri Honko alkalmazta a különféle hagyományok átvételének, terjedésének vizsgálata során. (Honko, Lauri 1981.)

⁹⁹ Bariska István 1979. 98.

menyiségére és minőségére döntő befolyással voltak. Megtudhatjuk, hogy melyik évben volt tavaszi fagy, mikor pusztított jégverés vagy kedvező volt-e az időjárás a szőlő érésekor. Néhol a borárakra és az értékesítési lehetőségekre is találunk adatokat. 1868 és 1872 között az akkori erdőmester a hőmérséklet összegeket is bejegyezte. A berajzolt hajtások száma eleinte igen változó, majd rendszerint négy szerepel minden évben, melyeknek egyik fele a „Magyar hegységből”, másik fele pedig a „Német hegységből” származik. Elnevezéseik a szőlőhegyek elhelyezkedésére utalnak. A szőlőbirtokok ugyanis a város déli és északi részén terültek el az egykori magyar illetve német lakosságú külvárosokhoz csatlakozva.¹⁰⁰ A szőlőkönyv 1900-tól már feltünteti, hogy a jövéseket „fekete” vagy „fehér” tőkéről vágták-e le, 1930-tól pedig a dülönevek is szerepelnek az ábrák mellett. A feljegyzések alapján kimutatható, hogy bizonyos következetesség alakult ki a mintavétel helyét illetően. A tagolt kőszegi szőlőhegyen elég nagyok a mikroklimatikus különbségek, ezért célszerű volt előnyben részesíteni bizonyos dülöket az összehasonlítás miatt. 1930 és 1979 között berajzolt csaknem kétszáz hajtás 20 %-a a Meszesvölgyből, 13%-a pedig a Királyvölgyből származik. A szőlőfajták közül a Burgundi, a Furmint, az Olaszrizling és a Chasselas fordul elő leggyakrabban. A rajzok többsége ceruzával készült, de találhatunk tollrajzokat is. A könyv 1868-tól kizárólag színes képeket, főleg vízfestményeket tartalmaz.¹⁰¹

A csentei „szőlőjövésnek” könyvébe egyelőre még csak a Szent György-napján levágott hajtások rajzai kerültek be. Feljegyzések ugyan készültek a szüretről, de ezek még nincsenek bevezetve a könyvbe, a Lőrinc-napi fűrtők pedig egyelőre még hiányzanak. A csentei „szőlőjövésnek” könyvében, amelyet az egyesület kifejezetten erre a célra csináltatott, 1994-ből és az azt követő évből négy szőlőhajtást találunk. Ekkor az volt a gyakorlat, hogy évente egy szőlősgazda birtokáról két különböző fajtájú tőkéről levágott hajtás került a könyvbe. 1996-tól pedig már három egyesületi tag szőlőjéből származó szőlőhajtásról készültek rajzok. A szőlőfajták közül a Furmint, a Chardonnay és a Sauvignon szerepel leggyakrabban. A rajzok színes ceruzával készültek.

A kőszegi „szőlőjövés” rítusa valószínűleg egy középkori jogszokásból alakulhatott ki. Szent György-nap a XVIII-XIX. századig országsszerte a közigazgatási év kezdetének számított. A Kárpát-medence szőlőtermő vidékein a hegyközségek is ezen a napon tartották a második törvényt napjukat.¹⁰² Sitkén a hegybíró vezetésével ekkor körbejárták a hegyet. Megvizsgálták a gyepűt, a bírót pedig a különféle közösségi ügyekben ítélték. A büntetés mértékétől függően a vétkesnek valamennyi pint bort kellett fizetnie, amit aztán a hegyközség tagjai együtt ittak meg. A község tulajdonát képező mezejűkőveknél a társasággal tartó fiatal gyerekeket lefogták és mogoróvesszővel jól elverték őket, hogy öregkorukban is jól emlékezzenek a helyre, ahol megcsapkodták őket. Szent György-nap számos településen fogadott ünnepnek számított. A Zala megyei Esztereghegyre a XVIII. században ekkor körmenettel vonultak ki a helybeliek, mert a szőlőket és a vetéseket ez alkalommal áldotta meg a pap. Szent György-nap Csörötneken a falu hat fogadott ünnepének egyike volt. A szőlősgazdák azért fogadták, hogy a jég elkerülje a szőlőhegyet. Sámelléken a hegyközség a jó termés érdekében ekkor misét mondatott.¹⁰³ Kőszegen is ekkor került sor a városi tisztségviselők újraválasztására. A tisztújítás a városbíró, a belső és külső tanács, valamint a hivatalnokok lemondásával kezdődött.

¹⁰⁰ Visnya Aladár 1935. 610., 612.

¹⁰¹ Bariska István 1979. 99-100.

¹⁰² Égető Melinda 1985. 32.

¹⁰³ Bálint Sándor 1974. 225.

Ekkor mondtak le a hegyesterek is, akik ilyenkor a szőlőhegyről frissen levágott hajtásokkal tértek vissza. A könyv a Szent Lőrinc-napi szokás hagyományát is megőrizte. Ezen a napon eskették meg ugyanis a szőlőpásztorokat, akik ekkor a városi tanács elé erőfélben lévő fürtöket hoztak.¹⁰⁴ A kőszegi szokás középpontjában ma is ez a szimbolikus aktus áll, amikor a városi vezetőknek bemutatják a szőlőhajtásokat. Ez a momentum a csentei rítusból hiányzik.

Az *adaptáció* indokainak vizsgálatakor először nézzük meg, hogy maguk a szokás meghonosítói hogyan vélekednek erről a kérdésről.

„Egyszer meghívtak Kőszegre és nekünk annyira megtetszett, annyira meghatott, hogy lehetetlen lett nekünk szőlőtermelőknél, hogy még ilyen is létezik. Ők úgy mondják és el is kell, hogy higgyük, hogy világviszonylatban egyedülálló ez ami a kőszegi könyv.”

(Bíró József)

Esetünkben nem is annyira a hobsbawmi értelemben vett múltkeresésről vagy egy több évszázados hagyomány jelenbeli *adaptációjáról* és ezzel a folytonosság hangsúlyozásáról van szó.¹⁰⁵ Az egyesület tagsága csak azt szerette volna elérni, hogy a kőszegihez hasonló, nagy múltú szokás alakuljon ki a közösség életében.

„Szeretnénk ezt hagyományossá tenni, hogy majd ha mi nem bírjuk, a fiatalok is csinálják ezt tovább.”

(Cimerman Béla)

A csentei szokás igazából még nem tekinthető hagyománynak, mivel a résztvevők egyelőre még azok, akik meghonosították a rítust.¹⁰⁶

A Szent György-napi hajtásberajzolás tulajdonképpen egy tudatos hagyományalkotási folyamat eredményeként jött létre. Az egyesület a '90-es évek elején az egész évet behálózó rituális rend kialakítására törekedett. Ennek az ünnepi szokásrendnek természetesen a szőlő és a bor (a közösséget összetartó tényező) áll a középpontjában. A Csentei Szőlőtermelők Egyesületének szokásai szimbolikusán a szőlő életútját követik végig. Az „évkezdő” és egyben a legfontosabb ünnep a Szent György-napi hajtásberajzolás, ami egyben az egyesület fő ünnepe is. A több évszázados múlttal rendelkező szokás rendkívül alkalmasnak bizonyult egy ilyen reprezentatív, a közösségről a külvilág felé fontos üzeneteket közvetítő ünnepnek, amely szórakoztató és gazdasági (bor reklámozása) funkciókat is betölt.

A Szent György-napi hajtásberajzolást rendszerint elnökségi gyűlés előzi meg, amelyen a vezetőség előkészíti és megszervezi az ünnepeket. Az elnökségi tagok kiválasztják azokat a szőlősgazdákat, akiknél hajtásokat fognak levágni. 1998-ban három gazdánál járt az elnökség öt tagja. A szőlővesszők levágására április 24-én, pénteken került sor. Elsőként a csentei hegyen Herbár József szőlőjében Cimerman Béla vágott le két, kb. 10 cm hosszú vesszőt egy Sauvignon tőkére. A gazda ezután egy kis uzsonnával is vendégül látta az elnökségi tagokat. A következő szőlősgazda Bíró József volt, akinek a birtoka a Bük-hegyen fekszik. Nála Kékfrankos vesszőket metszett le az egyesület elnöke. Fordán Ferencről pedig Rajnai rizling hajtásokat kértek. A vesszőket április 25-én egy lendvai tanár rajzolta be a könyvbe. A

¹⁰⁴ Bariska István 1979. 97-98.

¹⁰⁵ Hobsbawm, Eric 1983. 1.

¹⁰⁶ Edward Shils szerint három generációváltás után tekinthetünk egy innovációt hagyománynak. Shils, Edward 1987. 1987. 35.

szokásnak erre a részére kötetlenség jellemző. Az események szűk körben, a nagy nyilvánosság kizárásával zajlanak.

A rítus második szakasza április 26-án vasárnap a csentei iskolánál kezdődött. Itt gyülekeztek az egyesület tagjai és a meghívott vendégek. Mielőtt a menet elindult volna, a résztvevők ruhájára szentgyörgy-virágot (gyöngyvirág) tűzött két falubeli lány. Az emberek többsége ünneplő ruhában volt. A menet elején a lenti fúvószenekar vonult, majd három zászlót vivő (magyar, egyesület, szlovén zászló) szőlősgazda, utánuk pedig a könyvet tartó legidősebb egyesületi tag következett. A sort a tagság és a vendégek zárták. A felvonulók kb. egy kilométernyi utat tettek meg a faluotthonig, ahol az ünnepséget rendezték. E térhasználati forma tudatos alkotás eredménye, a csentei iskola és faluotthon tulajdonképpen az egyesület összejöveteleinek helyszínei. Az iskolában vannak az elnökségi gyűlések, a faluotthonban pedig a szélesebb körű egyesületi programokat tartják. A felvonulás útvonala a település főutcájával esik egybe. Az iskolától a faluotthonig vonuló szőlősgazdák menete mintegy látható formában is kifejezi együvé tartozásukat.

A Szent György-napi hajtásberajzolás szimbólumai alapvető szerepet játszanak a rítus tartalmi üzenetének közvetítésében.¹⁰⁷ A szentgyörgy-virág (májusi gyöngyvirág), ami tudatos szimbólumalkotás eredménye és Kőszegen nem található meg, az ünnep időpontját jelzi, utalva a tavasz beköszöntére is.

„Ez egy ojan, mint amikor a vőlegény a mennyasszonynak kiteszi az esküvői borkétát. Ez ugyan ojan gondolattal van ugye, hogy mindenkinek legyen a virág, mert hát Szent György, meggyűtt a tavasz, az öröm.”

(Bíró József)

A gyöngyvirág nyílásának idejével hozható összefüggésbe, hogy Szent György attribútumává válhatott e növényfélése. Számos boszorkányper tanúsítja e jeles nap körüli gyógynövénygyűjtés gyakorlatát. A májusi gyöngyvirágot elsősorban szívgyengesség gyógyítására használták.¹⁰⁸ A könyv az ünnep lényegi mondanivalójára, üzenetére utal, míg a zászló (egyesületé) azt tudatja, hogy melyik közösségről van szó. A faluotthon előtt Cimerman Béla, az egyesület elnöke köszöntötte az érdeklődőket, és néhány mondatban bemutatta az ünnep eredetét. Ezután elkezdődött a borminősítésen helyezést elért borok okleveleinek a kiosztása. A Szent György-napi szokás menetében a borverseny eredményének ünnepélyes kihirdetése által nyerheti el az egyén helyét és szerepét mind a szűkebb, mind pedig a tágabb értelemben vett közösségben. A szőlősgazdák egész éves munkája ugyanis ekkor mérettetik meg a nagy nyilvánosság előtt. Aki a bormustrán kiemelkedő eredményt ér el, annak presztízse megnő egy olyan közösségben, melynek alapvető értékei közé tartozik a „jó bort termelő gazda” eszményképe.

Az ünnepségen a helyi sajtó képviselői is jelen voltak. A szokás záróaktusa a faluotthonban tartott vacsora és az azt követő mulatság volt, ami éjfélig eltartott.

A Szent György-napi hajtásberajzolás legfontosabb funkciója tulajdonképpen a Csentei Szőlőtermelők Egyesületének a többi borászati egylettől való elhatárolása. A dobronaki és lendvai egyesületeknek ugyan vannak hasonló szokásaik (pl.: Márton-nap, kelepelőállítás), de a Szent György-napi szokás nem szerepel ünnepeik között.

¹⁰⁷ Kertzer, David I. 1988. 9.

¹⁰⁸ Stirling János 1991. 193.

A Csentei Szőlőtermelők Egyesületének rituális rendje elsősorban a tagság összetartását, a közösségi identitás kialakítását és erősítését szolgálja. Az egyesület tagsága ugyanis nem egy szűk, élesen körülhatárolható terület szőlősgazdáit foglalja magában. A tagok tíz-tizenegy település lakói, birtokaik a 9-10 km hosszú Lendva-hegy különböző részein helyezkednek el. A rítusok egyik legfontosabb feladata tehát az egymástól távol élő és gazdálkodó tagságban kialakítani és elmélyíteni az egy közösséghez tartozást. Az egyes rítusok különböző módon töltik be ezt a funkciót. A Szent György-napi szokás nemcsak a tagság részvételével, hanem külön szimbolikus aktusokkal valósítja meg ezt a szerepet. A könyvbe ugyanis - mint ahogy korábban említettük - minden évben három szőlősgazdától levágott vessző kerül. Ennek a mozzanatnak fontos szerep jut az egyes tagok közösséghez tartozásának a kifejezésében. Cimerman Béla, az egyesület elnöke így vélekedik erről:

„Úgy javasoltuk, úgy képzeltem el abban az időben, amikor a könyvet megbeszéltük, hogy ha már az egyesületnek nyolc-tíz községből van tagsága, akkor ne legyen mindig Csente-hegyrű, Csente környékű ez a berajzolás, hanem legyen Lendvárú, legyen Völgyifalubú, Pincébú és mindig különböző gazdáknál, különböző oldalat, hogy ne legye egy gazda se megsértve azzal, hogy hozzá sose kerül. Próbálkozunk ezzel is a gazdáknak kicsit kedvükbe járni, hogy valamikor majd meglássák, hogy milyen volt a szőleje.”

2. Orbán-nap

A katolikus szőlőhegyi ünnepek céljait Cséplő József a következőképpen magyarázza:

„A szőlőhegyi ünnepeknek többféle eredete van. A legkorábbiak azokra az időkre esnek, amikor felszentelték a keresztet, harangot, s az évfordulókat ünneppé avatva megtartották. Ünnepet fogadott a nép nagy csapások, jégverés, tűzvész idején. Valamelyik szent oltalmazó segítségét kérték a hegyközségre és névnapját megünnepezték.”¹⁰⁹

A dobronaki Pap-hegyen kis nyitott kápolnában áll Szent Orbán szobra. A piciny épület friss fehér falai jól látszanak a kebele-i országutról. Az Orbán-émléket 1998 májusában emeltették a szőlőhegy birtokosai, s felszentelését is ekkor végezte a maribori segédpüspök.

Egy évvel később, 1999 tavaszán Csentén, a faluban az iskola mellett, a szőlőhegy felé vezető út aljában avattak Orbán-szobrot - szintén egyházi szertartással - a szőlősgazdák.

Mi készítette a dobronaki és csentei borosgazdákat arra, hogy az ezredvégen emléket állítsanak egy szőlővédő szentnek, akinek tisztelete, kultusza e vidéken mindeddig ismeretlen volt? Milyen szerepet tölt be és fog betölteni a közösség életében ez az új, szakrális építmény? Ezeket a kérdéseket igyekszik dolgozatunk e fejezete körbejárni. Előbb azonban idézzük föl az európai és magyarországi Orbán-kultusz történetének néhány jellemző vonását, hogy a két Lendva-vidéki kezdeményezést egy nagyobb összefüggésrendszerben láthassuk és helyezzük el, figyelembe véve az időnek és vele párhuzamosan az ünnep funkciójának változását!

Orbán napja kalendáris ünnepeink sorában május 25-én foglal helyet. Ez az időpont a szőlő fejlődésében a virágzás szakaszával esik egybe. A növény vegetációja szempontjából tehát igen fontos, a jövő terméshozamát befolyásoló tényező az időjárás.

¹⁰⁹ Cséplő József 1997. 228.

„Több évszázados tapasztalat, hogy május első és harmadik harmadában északnyugati irányból erős fagyhullám tör be kontinensünkre, és a tavaszi fagyok pusztítják a növényzetet. Az első fagyhullám kevés eltéréssel évről évre május 12-13-án és 14-én éri el hazánkat, amikor éppen Pongrác, Szervác, Bonifác, a második hullám pedig május 25-én, amikor Orbán névünnepe van.”¹¹⁰

A szőlőműveléssel kapcsolatos szentek egyik csoportja *időjárési patrónus* (pl.: Vince, Orbán-fagyveszély, Donát-jégverés), mások a *termés- munka- és szüretidő patrónusai* (pl.: a vidékenként eltérő őszi szüretkezdő napok, Márton-újbor), de vannak fogadott szentek, akiknek tisztelete, segedelmük kérése egy bizonyos helyen történt természeti csapás következtében alakul ki, kezdődik.¹¹¹ E szentek legtöbbjének történetileg nincs semmi kapcsolata az adott művelési ággal, csupán az imént vázolt okok folytán, a naptárban elfoglalt helyük alapján ruházták fel őket védelmező szereppel. E megállapítás alól egyedül talán Orbán személye a kivétel. I. Orbán pápa 223-ban került a pápai trónra, 230-ban vértanúhalált szenvedett. Középkori hagyomány szerint ő rendelte el, hogy a miseáldozat kelyhét és patenáját (tányérkáját) aranyból vagy ezüsből készítsék. Személyének a borral való illetén kapcsolata és emléknapjának a szőlő fejlődése szempontjából kritikus időpontja együttesen tette Orbánt a szőlőművesek, kádárok és kocsmárosok védőszentjévé. Az ikonográfiában is - a szőlőfürtös Madonna mellett - Orbán az, akit szőlőfürttel, kehellyel szokás ábrázolni.¹¹² Személye helyenként összemosódott Orbán langres-i püspök személyével, aki 450 táján halt meg és akit Dijonban temettek el. Ünnepeinek időpontja január 23-a. A IX. századig Elzász és Lotharingia szőlővidékein őt tisztelték.

I. Orbán pápa földi maradványai több mint hat évszázadon át Rómában nyugodtak. Az Orbán-ereklyét 849-től 1771-ig az elzászi szőlővidéken található Erstein városka kolostorának templomában őrizték. 1771-ben XIV. Benedek pápa Andrásy István grófnak ajándékozta, aki birtokán, a monoki kápolnában helyezte el. Az ajándékozási okirat névre szóló és hiteles. Az ajándékozás pontos okáról és körülményeiről azonban nincs említés, erre vonatkozóan csak a szájhagyomány ad némi támpontot: Eszerint Andrásy gróf ma már ismeretlen célból Rómában járt, Benedek pápánál. A tokaji aszúborot iszogatva került szóba, hogy e neves magyar borvidék nem minden évben terem aszú készítésére alkalmas szőlőt, és hogy a tavaszi fagyok milyen nagy károkat okoznak. Állítólag ekkor ajándékozta az egyházfő a magyar grófnak Szent Orbán teljes ereklyéjét, ami azóta hazánkban, a Tokaj-Hegyalja közeli Monok községben található.¹¹³

Egyes kutatók vélekedése szerint Orbán tisztelete a római Bacchus-kultusz helyébe lépett, a kapcsolat, az összefüggés kimutatása azonban nem tisztázott.¹¹⁴ Orbán népi kultusza minden bizonnyal Elzászból, a IX. századtól, vagyis az ereklyék ide kerülésének idejétől kezdett terjedni francia területen, de főképp a Rajna vidékén, illetőleg a német-római birodalom

¹¹⁰ Szikora András 1983. 91.

¹¹¹ Csoma Zsigmond 1997. 69.

¹¹² Orbán személyére és ábrázolására vonatkozóan lásd: Ambrózy Ágoston 1933. 9-10., Bächtold-Stäubli 1987. VIII. 1497., Bálint Sándor 1998. II. 414-415., Lukács László 1988. 103., Csoma Zsigmond 1997. 69. A német nyelvterületre vonatkozóan lásd részletesen: Lühmann, Werner 1968. 127-142

¹¹³ Szikora András 1983. 94.

¹¹⁴ Bálint Sándor 1998. II. 415., Csoma Zsigmond 1997. 75., Schönfeldt, Sybil Gräfin 1993. 173., részletesebben tárgyalja a kérdést: Lühmann Werner 1968. 59-62.

szőlőtermő területein.¹¹⁵ A német nyelvterületen a XIII. század közepe óta a bortermelők leginkább tisztelt patrónusa Szent Orbán.

*„Terjedését elősegítette a híres középkori jogkönyv, a Sachsenspiegel is, amely Orbán ünnepét a nyár kezdő napjaként tartotta számon. A szőlőhegyeket nyilvánvalóan ezért helyezték - miután a nagya munkát már elvégezték - az elkövetkezendő viharos nyári időszakokban a szent pápa oltalma alá.”*¹¹⁶

Szent Orbán kultuszhelyeinek Európa-szerte gyarapodó száma mindenképpen összefüggésben állt a szőlőtermő területek fokozatos növekedésével is:

*„Feltételezhető, hogy minél nagyobb volt a kontinens szőlőtermő területe, annál jobban terjedt a hívő nép körében az Orbán-kultusz. Ezt a nagymérvű Orbán-kultuszt azok az agrártörténeti és szakrális jellegű objektumok és rekvizitumok őrzik, amelyeket évszázadokon át alkotott a benne bízó nép.”*¹¹⁷

Az ökológiai viszonyokkal, adottságokkal való szoros kapcsolatot mutatja az a tény is, hogy a XIX. század második felében Európa borvidégeit végigpusztító filoxéravész után elmaradtak a szőlővédszentek tiszteletére tartott körmenetek, misék, búcsúk, és felújításuk csak a szőlők újraterelítését követően történt meg.¹¹⁸

Nyugat-Európa borvidégein a középkorban Orbán napján, szőlővirágzás idején ünnepi körmenettel, könyörögve vonultak végig a gazdák a szőlőhegyen a védőszent képével vagy szobrával. Schwarzach környékén (Délnyugat-Ausztria) a virágzó szőlőlombbal feldíszített Orbánnal a gyerekek a kolostorudvarra mentek, itt imádkoztak, énekeltek, megkerülték, körbeszaladták a szent szobrát, majd az apát kenyérrel és borral kínálta őket. Énekük szövege így hangzott: *Szent Orbán, kedves gazda, / A venyigék nehezek, / Virul nekiünk gabona és szőlő, / Így akarunk vígak lenni.* A dél-tiroli gazdák a Szent képével vonultak a szőlőhegyen, megkerülve a kápolnát is. Nürnbergben egészen a XVII. századig május 25-én ún. Orbán-lovaglást rendeztek: Orbán megtestesítője egy apró tükrökkel és pohárákkal teleaggatott fenyőcskét vitt, amit végül egy vízzel teli teknőbe dobott. Jó időben ez nem történt meg, az emberek egy szerencsés ősz elé néztek. Sargansban (Svájc) e napon a szőlővédszent képét megmerítették a kútban. Ez a vízzel való keresztelés tulajdonképpen áldást kérő termékenységvarázslás volt, egy jó bortermést hozó év reményében. Szokás volt a Szentet borral leönteni, majd áldomást inni. Később aztán a kép vagy a szobor patakba, kútba, sőt sárba dobása, vízzel való leöntése, szóbeli szidalmazása vagy körbecsavarása szalmával, a patrónus kedvezőtlen időjárás (fagy, köd, hideg eső) miatti megszegyenítését, megfenyítését és büntetését jelentette. Egy XVI. századbéli sváb kézíratos forrás szövege is alátámasztja az imént leírtakat. A szőlőtermelő parasztok Szent Orbánt - aszerint, hogy e napon az időjárás jó avagy rossz - dicsőítették, vagy a legdurvább módon szidalmazták. Tiszta, derült időben bevitték a kocsmába, poharakat, üvegeket, szőlővenyigét akasztottak rá, és tiszteletére serleget ürítettek. Az ilyen üvegből vagy porcelánból készült „Orbán-pohárákat”, amelyekre a szent képe volt vésve illetve festve, csak e napon használták. A frankok a középkorban a szent szobrát a piactéren egy asztalra állították, jó időben megkoszorúzták, borral locsolták, rossz időben viszont sáros vízzel öntötték le. A későbbi időkben a magasztalás vagy megszegyenítés szokását ősszel is

¹¹⁵ Bálint Sándor 1998. II. 415., Lukács László 1988. 103.

¹¹⁶ Bálint Sándor 1998. II. 415.

¹¹⁷ Szikora András 1983. 92.

¹¹⁸ vö. Bartha Elek 1990. 221-222. és Csoma Zsigmond 1997. 74.

flyottatták. Ezek az események Orbán egész éves munkájának őszi értékelését mutatták. Ebbe a körbe tartozott, hogy szüretkor a parasztok Szent Orbán dicsőségére felajánlottak egy-egy pohár bort.

Orbán napja a középkori német jog szerint a megművelt szőlőkből származó jövedelem bevallásának határideje.

Ugyancsak német nyelvterületről ismert számos Orbánhoz kapcsolódó, a nyár kezdetét hirdető vers és időjárási regula. Ezek a napsütéses, szép időt a bő termés és teli hordó reményével, az esőt pedig a kárba vesző munkával hozzák párhuzamba.¹¹⁹

A német katolikus egyházi hatóságok a XVII. századtól már tiltották a szőlőművesek Orbán-tiszteletéhez kapcsolódó túlkapásokat, mind a szidalmazás és becsmélés minden formáját, mind pedig a szent képének és szobrának ünneplését a kocsmában. Ugyancsak korlátozni próbálták Szent Orbán ünnepének megtartását a protestáns egyházak:

*„A protestánsná vált területeken a szőlővédőszentek profanizálódtak, világiasodáson mentek keresztül és a puritán protestáns egyházak így türték meg őket. Szt. Orbánból a pápából, szentből az evangélikus Tübingenben evilági főúr, herceg lett, majd a XIX. sz. végére egy koronázott egyszerű szőlőműves, vincellér, aki a polgárosult életfelfogást tükrözte. Így az egykori szent ünnepe tartalmában is világi-baráti ünnepnappá alakult át.”*¹²⁰

Orbánt nemcsak az utolsó fagyosszentnek, hanem „goromba szentnek” is szokták nevezni. Az Orbán-napi jó időt egyéb terményekre (pl.: köles és más gabonafélék, bab és borsó, tök, gyümölcs, széna), sőt a tehenek tejhasznára nézve is kedvezőnek tartották. Az ünnep napja dologtiltó nap volt.¹²¹

Az elmúlt évtizedekben a legtöbb német vidéken Orbán napja egyben majális-szerű ünnepé is vált: a körmenet után, ha kedvező az időjárás, az emberek piknikkosárral a zöldbe mennek, hogy a májusi napsütés szépségét élvezzék.¹²²

Szent Orbán magyarországi tiszteletének kezdetét a kutatás a középkor legvégére teszi.¹²³ Valószínűleg a kontinentális német szőlőterületekről: a közép- és dél-német, az osztrák valamint a dél-tiroli szőlő- és bortermő vidékekről kerülhetett hazánkba ennek az ünnepnek az ismerete. Terjesztésében szerepük lehetett a török hódoltság után érkező telepeseeknek.¹²⁴

Orbán szőlővédő patronátusának első hazai írásos említése Szkhárosi Horvát Andrástól, az 1540-es évekből való. Komáromi Csipkés György reformátor, a katolikusok ünnepeinek méltatlan megüléséről írva, 1671-ben kiadott munkájában néprajzi szempontból is érdekes adatokat közöl Orbán napjának megünnepléséről:

¹¹⁹ Lühmann, Werner 1968. 67-76., Bassermann-Jordan 1907. 764.

¹²⁰ Csoma Zsigmond 1997. 75.

¹²¹ A felsorakoztatott nyugat-európai adatok forrásai: Bächtold-Stäubi 1987. I. 1291, 1352., V. 1229., VIII. 521., 1335., 1338.. 1497-1500., IX. 304., Sartori, Paul 1914. III. 189-190., Gugitz, Gustav 1950. 274-279. Schönfeldt, Sybil Gräfin 1993. 173-174., Lühmann Werner 1968. 57-142.

¹²² Schönfeldt, Sybil Gräfin 1993. 174.

¹²³ Bálint Sándor 1998. II. 415.

¹²⁴ Csoma Zsigmond 1997. 75., Imre Mária 1998. 128.

*„Orbán Pápa napja, melly tartatik 25 Maji, s' innepeltetik néhol az oe fa-képének pompás hordoztatása által is, ha tiszta idoe vagy on, ez fa-kép vagy frissen vitettetvén, de ha essoos az idoe az sárban hurczoltatván, nem lehet régi és igazán meg-tartandó innep.”*¹²⁵

Az írásos említések sora folytatódik a XVIII. században. Ezek a kereszténység vallási rendszerébe bele nem illőnek tartott szokáscselekvések kapcsán állítják pellengérré a nép Orbán-ünnepeit, de szólnak a szent közbenjárását kérő körmenetek (processio) megtartásáról is.¹²⁶

A magyarországi Orbán-kultusz egyik legrégebb és legmonumentálisabb emléke a kassai székesegyház mellett álló Orbántorony (épült 1628-ban), mely az 1556-57-ben öntött, és Szent Orbán tiszteletére szentelt hatalmas harangot fogadja be.¹²⁷ A XVIII. századtól egyre szaporodnak a Szent Orbánnak szentelt templomok, kápolnák és a szentet ábrázoló szobrok.¹²⁸ A kápolnák megépítésével már nem Isten szabad ege alatt vagy „régi szokás szerint faágakból összetákoltt szentélyben mondták a szentmisét.”¹²⁹ Előfordult, hogy a boroshordó fenekére Orbán képét faragták vagy festették, ennek szép emlékei láthatók a győri és soproni múzeumban.¹³⁰ Szőlőfürtöt és főpásztori botot tartó Orbán-alak látható az adonyi (Fejér m.) Orbán-kápolna 1813-ból való harangján.¹³¹ Patrónusának választotta Orbánt a kádárok céhe: Egerben (1703.) Medárdal, Szegeden pedig Szent Annával közösen.¹³² Munkájuk, jövedelmük ugyanis nagyban függött a szőlőtermés sikerétől is.

Több magyar szőlőterületen - leginkább az Alföldön, Észak-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon - találkozhatunk Szent Orbán tiszteletének múltjával. A szokáselemek, szokáscselekvések igen hasonlóak a fentebb leírt nyugat-európai borvidékek Orbán-napi rítusaihoz.

Fejér megye szőlőtermelőinek Orbán-tiszteletéről Lukács László munkái adnak részletes felvilágosítást.¹³³ Mór és Adony szőlőtermelő népe körmenetben ment ki a szőlőhegyre, ahol a keresztelnél, a XIX. század legelejétől, a kápolna megépítésének idejétől kezdve pedig a zöld ágakkal és virágokkal feldíszített kápolnában vett részt a szentmisén. A szertartáson a móri kádárok is részt vettek. Bálint Sándor adatai szerint enyhe időben borral öntötték le, hideg esőben viszont leköpték a móriak a szent szobrát.¹³⁴ Az istentisztelet után szakítottak a virágokból, amiket aztán szentelményként a présházban helyeztek el, védelmet remélve a viharok pusztításaitól. A pincéknél a vidám mulatozás estébe nyúlóan eltartott. A székesfehé-

¹²⁵ Idézi Csefkó Gyula 1931. 151.

¹²⁶ Károlyi Sándor 1726-ból való naplójegyzetének Orbán-napi körmenetet leíró mondatát idézi Csefkó Gyula 1931. 152., az Egerben 1779-ben megjelent „*Anyaszent-Egyháznak Ceremóniái és szertartásai...*” c. munka Orbán napjára vonatkozó leírásából idéz részleteket Lukács László 1988. 102. és Csoma Zsigmond 1997. 76.

¹²⁷ Bálint Sándor 1998. II. 416.

¹²⁸ Az Orbán-patrocíniumok felsorolását, datálását lásd: Bálint Sándor 1998. 420.

¹²⁹ Az idézet forrása az adonyi egyházközség XIX. század legeleji jegyzőkönyve, idézi: Lukács László 1988. 103.

¹³⁰ Bálint Sándor 1998. II. 417., Szikora András 1983. 91. és 4. kép

¹³¹ Gelencsér József-Lukács László 1991. 546.

¹³² Bálint Sándor 1998. II. 417.

¹³³ Lukács László 1988., Gelencsér József-Lukács László 1991.

¹³⁴ Bálint Sándor 1998. II. 419.

vári kádárok századunk közepéig Orbán-napkor a bazilikában mondattak misét. A bakonykúti német szőlőművelők a pap vezetésével, körmenetben vonultak a szőlőhegyi fakereszthez, itt imádkoztak Orbán közbenjárásáért. A szintén német törzslakosságú Etyeken, ahol ma három Orbán-szobor és egy Orbánt ábrázoló templomi mennyezetfestmény is található, a II. világháború előtti években még élt az a szokás, hogy ha a szőlő elfagyott, a gazdák mérgükben levizelték a szent szobrát, jó időben pedig borral locsolták meg és áldomást ittak. Mezőfalván, volt aki a kereszt tövéhez öntötte a bort, s közben ezt mondta: „Trink, Urban!” (Igyál, Orbán!). A szlovák eredetű Sósúton ezt egészen a 70-es évekig gyakorolták. A Velencei-hegységben, a sukorói gazdák ha fagykár esett, ezt mondták: „Megitta Orbán!”¹³⁵

Az ugyancsak Fejér megyei Aba és Sárkeresztúr lakói Orbán napján a szőlőhegyen venyigéből tüzet raktak, s ha a védőszent nem hozott fagyot, a tüzet borral locsolták meg.¹³⁶

Az északi szőlővidéken Rozsnyó közelében, Körtvélyes templomában látható Szent Orbán képe. Nyitraújlak magyar-szlovák népe az időjárástól függően megkoszorúzta, felvirágozta, vagy kövekkel dobálta meg a szőlőkben álló szobrot.¹³⁷ Az ipolysági gazdák körmenettel, litániával tisztelték a védszentet.¹³⁸ A szlovákiai Kisalföld magyar falvainak Szent Orbán tiszteletéről Liszka József ad átfogó képet. A fagy miatt haragos gazdák több esetben ledöntötték, vadászpuskával meglőtték, vagy a szoborfülkében megfordították a Szentet. Jó idő esetén szőlőlevéllel, cseresznyeággal díszítették és tiszteletére körmenetben vonult a hegy népe.¹³⁹

Bácska részben német telepesekből álló szőlőművelő népe is „*Orbánt, a fagy elleni védőszentet vette körül oly kultusszal, hogy róla egyik szőlőművelő helységet Orbánfalvának neveztek el és annak főterén tiszteletére szobrot állítottak.*”¹⁴⁰ A csátaljai németek nótával, muzsikával és boröntözéssel ünnepeltek, fagy esetén viszont feneküket mutatták a szobor felé, így fejezték ki haragjukat.¹⁴¹ A szabadkai határban, Palicson, Jézus Krisztus tiszteletét hirdető kereszt áll, e mellett tartották a XX. század elején az Orbán-búcsúkat, s ezért nevezik a fészületet Orbán-keresztnek. Egykor talán Topolyán is állhatott Orbán-szobor: jó időben meghajoltak a szent előtt, ettek és bort ittak mellette, meglocsolták a tavalyi terméssel, s közben dicsérték. Ha rossz idő lett Orbánkor, szidták, leköpdösték, vízzel locsolták, sőt pálcával is megverték.¹⁴² Bácskában a mindeddig bizonyosan ismert egyetlen Orbán-kápolna a Zenta melletti Felsőhegyen állt, 1890 körül bontották el.¹⁴³ A szőlőiről és borairól ismert bánáti Versecen 1826-ban szentelték a szőlőhegyen Szent Orbán kápolnáját. A régi verseci németek szerint: ha Orbán napján süt a nap, sok bor terem. Az ugyancsak szőlőtermő dél-bánsági

¹³⁵ A felsorolt Fejér megyei községek Orbán-ünnepeinek leírásához Gelencsér József-Lukács László 1991. 545-561. adatait használtam.

¹³⁶ Szabó Béla é.n. (1949.)

¹³⁷ Bálint Sándor 1998. II. 417-419.

¹³⁸ Ambrózy Ágoston 1933. 9.

¹³⁹ Liszka József 2000. 127-136.

¹⁴⁰ Ambrózy Ágoston 1933. 9.

¹⁴¹ Bálint Sándor 1998. II. 419.

¹⁴² Silling István 1999. 452-453., Penavin Olga 1988. 100.

¹⁴³ Silling István 1999. 453.

Fehértemplomon egy ma már fej nélküli szobor jelzi az egykori Orbán-kultusz nyomait.¹⁴⁴ Zomborban - ha fagyott - a szentet tengelye körül megforgatták, mondván: lássad, mit tettél! Tolnában és Baranyában a dühös gazdák levizelték a szobrot.¹⁴⁵

Az egykori kőbányai szőlősgazdák, hogy termésüket védjék, kegyképet állítottak Orbánnak, ami a budapesti, XIV. kerületi Kápolna téri, közel 300 éves kis templomban látható.¹⁴⁶ A budai német borosgazdák életnagyságú, klasszicista stílusú mészkő Orbán-szobra a XIX. század derekán készült.¹⁴⁷

A magyar Alföldön Csongrád, Bácsalmás, Mélykút határában áll Orbán-szobor illetve -kápolna. A jászberényiek megpálcázták, botjukkal ütlegelték a szobrot, ha nevenapján fagy volt.¹⁴⁸ A Szent Orbán védőerejébe vetett nagy bizalom megrendülését mutatta, hogy a dühös gazdák Tápiógyörgyén a szent szobrát a májusi fagyok miatt megcsonkították¹⁴⁹, Csongrádon pedig megverték, vagy egy csomó venyigét kötöttek a hátára és meggyújtották.¹⁵⁰

A Délnyugat-Dunántúlon Orbán napja Zalatárnok ősi fogadalmi ünnepe.¹⁵¹ Orbán-kápolnát találhatunk a Somogy megyei Marcali szőlőhegyén.¹⁵² Bátaszék mellett (Tolna m.) 1718 körül épült szőlőhegyi Orbán-kápolna kis fatornyában megszentelt haranggal.¹⁵³

A másik legnagyobb körben tisztelt szőlővédő szent, Donát kultuszában is találunk hasonló elemeket: Ha megvédte a határt a jégveréstől, körmenettel, imával köszöntötték, ha pusztítást hozott, elverték szobrát (Eger), vagy hátára venyigét kötöttek és meggyújtották (Gyöngyös).¹⁵⁴

A hagyományos, évszázadokra visszanyúló Orbán-ünnepek, mint láthatjuk, formailag és tartalmilag is számos eltérést mutatnak. Azokon a szőlővidékeken, ahol sem Orbán-szobor, sem tiszteletére szentelt kápolna nincs, a szőlőhegyi keresztnél zajlott az ünnep. Legteljesebb formában a kápolnák és a szobrok környéke adott lehetőséget a kultusz megvalósítására. Számos, a fentiekben nem említett területen is megemlékeztek az utolsó fagyosszentről, ha mással nem, egy rövid mondattal mindenképpen: „Orbán leszállt a tűzhelyről!”, vagyis a meleg, a füst felszáll, és nem lesz fagy.¹⁵⁵ A szőlőművelés patrónusai múltbeli kultuszainak jelentőségét Csoma Zsigmond így értékeli:

¹⁴⁴ Silling István 1999. 455-456.

¹⁴⁵ Csoma Zsigmond 1997. 77.

¹⁴⁶ Mercz Árpád 1993. 30.

¹⁴⁷ Csoma Zsigmond 1999. 147.

¹⁴⁸ Bálint Sándor 1998. II. 419.

¹⁴⁹ Nagy Varga Vera 1985. 53.

¹⁵⁰ Nagy Veronika 2000. 44.

¹⁵¹ Bálint Sándor 1998. II. 420.

¹⁵² Vajkai Aurél 1938. 22., Horváth Gyula 1995. 373.

¹⁵³ Imre Mária 1998. 127.

¹⁵⁴ Fajcsák Attila 1990. 55.

¹⁵⁵ Bálint Sándor 1998. II. 418-419.

„A szőlővédőszentek napja munkaszüneti nap volt a szőlőhegyen, amikor ünnepi öltözetben és hangulatban, körmenetben mentek a szent kápolnájához, szobrához. A szőlőhegyen az élet dolgai kíméletlen köz-szemlének voltak kitéve. A zárt szőlőhegy kerítésein belül nyíltság uralkodott. A szőlőhegyi csendet a védőszent búcsúja, a processió szent moraja és a búcsúsok profán zsvaja törte meg. Ezek a kereszt és búcsújáró körmenetek állandóan forrásai voltak a kegyes felindulásnak. Amíg a mély hit és áhítat Máriára és Krisztusra összpontosult, addig a szentek körül mindenféle félelem, hiedelem és babona halmozódott fel. Ezért mindenféleképpen megszokottá és életszerűvé akarták varázsolni őket. A szentek tisztelete a hit legkülsőségesebb megnyilvánulásai közé tartozott, amelyeket a népi képzelet és fantázia befolyásolt. Így profánná és tiszteletlenné is válhatott valamint büntető célzatúvá. A szőlővédőszentekhez intézett imádság azonnali hatása még inkább elhomályosította, hogy a védőszentek is csak mint közbenjárók szerepelnek az eredetileg az Úristen felé szálló fohásznál. A szőlő-borszentnek tulajdonított rendkívüli szerep a hiedelmek továbbélését biztosította.”¹⁵⁶

Napjaink legismertebb Orbán-ünnepét a Hajósi Pincefaluban tartják. A rendezvény a helyi népművelő, Alföldi Albert kezdeményezésére indult, s 1982 óta minden év májusának végén itt zajlik az ország egyik legkedveltebb borünnepé. Hagyománya, előzménye ennek csupán annyi volt, hogy Orbán napja körül vagy pünkösdkor megszentelték valamikor a pincéknél a szőlőt. Ma a turistaszezon nyitó rendezvényeként is felfogható borünnepen kihirdetik a borverseny eredményét, és a győztes megöntözi borával a Vass Csaba szobrászművész készítette Orbán-szobrot. E szertartást folklórműsor és kirakodóvásár követi. A hajósi pincék ilyenkor nemcsak a családok, barátok számára állnak nyitva, hanem minden érdeklődő megkóstolhatja e kiváló termőhely borait.¹⁵⁷ 1998-ban 14. alkalommal rendezte meg Orbán-napi borünnepét a velencei Bence-hegyen a Szent Benedictus Borrend és a város. A programban kulturális műsor, kirakodóvásár, borbemutató, borkóstoló, utcabál és a borrendek felvonulása szerepel minden évben. Ünneplés keretében kihirdetik a borverseny eredményét és értékelik Szent Orbán elmúlt éves tevékenységét.¹⁵⁸ E példákat is látva, elmondhatjuk, hogy századunk második felében jelentősen átalakultak az Orbán-napi ünnepek. Ez a jelenség természetesen összefügg ezen időszak társadalmi változásaival is. Már nem elsősorban a Szent védelmező szerepébe vetett hit működteti vagy hozza létre a kultuszt, hanem a szórakozási és idegenforgalmi funkció. A szobrot megszegyenítő durvaságok teljesen elmaradnak. Az ünnep időpontja a május 25-ét követő vasárnap.

E kitekintés után visszatérünk a Lendva-vidéki (dobronaki és csentei) Orbán-szobrokhoz és a fejezet elején feltett kérdéseinkhez.

Dobronak szakrális emlékeit áttekintve Varga Sándor a település templomán kívül Nepomuki Szent János szobrát említi a Bakónaki-(Bakonika-) patak partján, összesen 7 útmenti keresztől szól, közülük kettő szőlőhegyi fészület, és mindkettő a *Felső-hegyen* áll.¹⁵⁹ A *Pap-hegy* területén ma semmiféle vallási célú objektum nincs. E hiány betöltését célozta a *Dobronaki Szőlőtermelők Egyesülete* néhány tagjának gondolata, miszerint a fent nevezett szőlőhegyre keresztet kellene állítani. A dobronaki plébános, Franc Režonja az egyházi forrásokat 1720-ig visszamenően áttekintette, és megállapította, hogy a *Pap-hegyen* a múltban sem volt semmiféle

¹⁵⁶ Csoma Zsigmond 1997. 76.

¹⁵⁷ Kiss Tamás, T.-Tibori Tímea 1988. 124-129., FM AMC 1998. 2.

¹⁵⁸ FM AMC 51.

¹⁵⁹ Varga Sándor 1997. 70-72.

szakrális emlék. Így annak lehetősége, hogy valamely egykor állított, de az idők során lebontott kereszt vagy szobor helyére újat tegyenek, nem jöhetett számításba. A keresztállítás ötletét - egyetértve a plébános véleményével is - módosították, ugyanis útmenti feszületből van több is a község határában. Szébb és eredetibb lenne, ha valamilyen szobor kerülne a szőlők közé, ezért a következő felvetés már egy Szűz Mária-szobor állítására vonatkozott.¹⁶⁰ A végleges elhatározás és döntés a *Szőlőtermelők Egyesülete* egy ausztriai kirándulásához kapcsolódik. A csoport 1997 augusztusában Graz környékén járva, a Graztól délnyugatra elterülő Deutschlandsberg község határában fekvő szőlőhegyen látta Szent Orbán szőlővédőszent szobrát. Varga József¹⁶¹, az egyik ötletadó így emlékszik az Egyesület 1997. nyárvégi útjára:

„Tavaly már beszélgettünk mi erről, hogy keresztet állítunk, akkor voltunk kirándulásra Ausztriába a szőlőtermelőkkel, a Szőlőtermelők Egyesülete, akkor Ausztriában láttunk egy nagy Orbán-szobrot. Lefényképeztem, s mikor megjöttünk, én adtam az ajánlatot.”

A Csentei Szőlőtermelők Egyesületének tagjai 1996-ban Sármelléken (Veszprém m.) vettek részt Orbán-búcsún. Maguk is szőlőtermelők lévén, ekkortól foglalkoztatta őket Szent Orbán szőlővédőszent szobrának felállítása és az Orbán-kultusz bevezetésének gondolata.

Gyűjtéseink megerősítik, hogy a Lendva-vidéken nem volt Szent Orbánnak szobra és kultusza korábban.¹⁶² Azt azonban, hogy május 25. az utolsó fagyosszent napja, számon tartották e vidék lakói is. A mai öregek még fel tudták idézni, mit mondtak e napon:

„Orbánt ekkorra leszödték a tűzhelyrű’, ezután már nem kell félni, hogy elfagy a szőlő.”

(Hancs József - Hosszúfalu-hegy)

Keleti irányban, a szűkebb magyarországi határsávban sem tudunk Orbán-kultushelyről. Szlovéniában az általunk vizsgált területtől nem messzi Bagonyán (Bogoina) tudunk Orbán-kápolnáról. A Ptuj melletti Strmec faluban a szent szobra mellett egy tölcser alakú ágyú áll, amiből szentelt löporral lőttek a felhőkbe vihar közeledtével. A tengermelléki Vipava környékén kápolnája van Orbánnak, kultusza él a Délkelet-Szlovéniában fekvő Metlikában. A szlovén szőlőtermő vidékeken a következő időjárás-jóslatok kapcsolódtak e naphoz: Ha Szent Orbán napos, teli tölti a hordókat. Ha Orbán-napon szárazság van, Vid napján (június 15.) esik az eső, akkor jól járnak a szomjasak (sok lesz a bor). Ha Orbán meleg, jó szüret lesz, ha esik az eső, savanyú borok lesznek.¹⁶³

A dobronaki Orbán-szobor megvalósításnak több feltétele is volt: megszerezni a község és a püspökség engedélyét, az építési- és munkaengedélyt, valamint kijelölni a megfelelő helyet. Az

¹⁶⁰ Mária szőlőhegyi tisztelete él a Rajna mellett, hazánkban pedig a tolnai szőlőterületeken. A keresztény művészi ábrázolásban külön típus a *szőlőfürtös Madonna*. (vö. Ambrózy Ágoston 1933. 9., Csoma Zsigmond 1997. 69.)

¹⁶¹ Varga József a kápolna építésének pontos adatait, dokumentumait és fotóit összegyűjtötte. (Varga József 1998.) Értékes szóbeli közléseit és a kézirat rendelkezésünkre bocsátását ezúton köszönjük.

¹⁶² Ezzel ellentmondó adatot hoz Halász Albert, aki adatközlőtől gyűjtött anyagra hivatkozva írja: *„Orbán a szőlők védőszentje is. A Lendva-hegyen jég, fagy ellen borral meglocsolták a szobrát, venyigéből koszorút is tettek a nyakába, vagy egy szál szőlővesszőt a kezébe.”* (Halász Albert 1999. 176.) Hogy a Lendva-hegyen valamikor Szent Orbánnak szobra lett volna, nem sikerült adatot felderítenünk, ezért a magunk részéről ennek térszerűségét nem tudjuk elfogadni.

¹⁶³ Kuret, Niko 1989. I. 307.

egyházi jóváhagyás minden gond nélkül megérkezett, mind a helyi plébános, mind pedig a maribori püspök támogatta a dobronakiak indítványát.

A gazdák is elfogadták, támogatták az ötletet, tudván azt is, hogy Szent Orbán szobrának és kápolnájának felállítása csak az ő anyagi hozzájárulásukkal történhet. Az első összejövetelen, ahol 28 szőlősgazda vett részt, a Szőlőtermelők Egyesülete létrehozott egy építési munkabizottságot, amely a továbbiakban a szervezési, kivitelezési és ellenőrzési feladatokat végezte. Tagjai: Kianec Lajos, Söveges Szilveszter, Nagy József, Varga József, Fehér István, Bojnec Dezső, Marjan Kardinar és a szlovén gazdák részéről, akiknek szintén vannak birtokaik a hegyrészen, egy turnisçei szlovén szőlősgazda, Raj Jože. Az építkezés helyét a domboldalban, a szőlőhegy gerincére vezető utak elágazásánál, Lajter Ferenc parcellájának aljában jelölték ki. A gazda a földterületet ellenszolgáltatás nélkül adta oda.

A szobor elkészítésére Béres János zalaegerszegi szobrászművészt kérte fel a bizottság 1988 februárjában. Az 1954-es születésű művész több olasz várost megjárva, hosszasan tanulmányozta az itáliai reneszánszt. Közel 20, köztéren felállított szobra van, közülük a Zala György portréját ábrázoló dombormű Lendván, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet falán található. A minta, aminek alapján Béres János a dobronaki Orbán-szobrot megalkotta, nem az ausztriai kiránduláson készített fénykép volt, hanem egy kis szobrocška, amit Franc Režonja plébános egy ljubljana-i művésszel hozatott Olaszországból.

A szobor fölött emelkedő kápolnát Berden Milán tervrajza alapján Zakojč Anton bistricai kőművesmester építette.

A szobor és a kápolna felállításának költsége összesen 900 000 tollár volt. Ezt javarészt magánszemélyek adták össze. A Pap-hegyi birtokosok közül, akinek csak szőlőterülete van, 5000 tollárt, akinek pincéje is, az 10 000 tollárt adott. Akik kezdetben az anyagi velejárók miatt is kételkedéssel fogadták az ötletet, és nem fizettek bele, amikor elkészült a szobor a kápolnával, megfizették a rájuk eső részt. Voltak önkéntes és névtelen adományozók: dobronakiak és ma már távol élő egykori dobronakiak. Természetesen anyagilag is támogatta a kitűzött cél megvalósítását a Szőlőtermelők Egyesülete és a Turista Egyesület. A szükséges összeg előteremtésén túl másban is megmutatkozott az összefogás. A kiválasztott területet két alkalommal 31-35 ember tisztította meg a gáztól, Kericsmár Rudolf a villanyáramot biztosította, Cár Albert pedig a fuvarozásban segített.

A szobrot 1998. május 18-án hozták át a határon, felállították a kápolnában, a felszentelésre pedig - a maribori püspökség engedélyének értelmében - május 24-én, vasárnap délután került sor.

A szervezők az ünnepélyes alkalomra meghívót nyomtattak, ami megjelent a maribori újságban, a templomi lapban (Druzsina) és a magyar nyelvű Népújságban. A kétnyelvű meghívót több nyilvános helyen - így például a vendéglőkben - is kiakasztották. A szöveg magyar nyelven így hangzott:

Meghívó

*Szent Orbán szobor felszentelésére, amely vasárnap,
1998. május 24-én 16 órai kezdettel lesz a Pap-hegyen.*

*Felszentelést: Dr. Jožef Smej segédpüspök és Franc Režonja plébános úr végzi.
A programban közreműködnek: az egyházi énekkar, a Lusta Banda citerások
(Dobronak) és a Három Feri együttes. Ezen a vasárnapon a szőlőtermelők
mindenkit szeretettel fogadnak a Pap-hegyi borpincékben.*

A meghívó mellé kis kártyát is nyomtattak a szervezők, amelyen a szent szobra látható és a felszentelés dátuma olvasható.

A felszentelés ünnepélyes alkalmán a maribori segédpüspök, a dobronaki plébános, több pap a lendvai esperességből és Magyarországról: összesen kilenc egyházi személy, és természetesen a szervezőkkel, a Szőlőtermelők Egyesülete és a Turista Egylet tagjaival, képviselőivel együtt a Pap-hegyi birtokosok, valamint számos dobronaki és környező falubéli érdeklődő volt jelen. Az ünnepély minden része mindvégig két nyelven (magyarul és szlovénül) zajlott.

Elsőként Varga József, a szervezőbizottság elnöke köszöntötte az egyház képviselőit, a kápolnát építő kőművesmestert, a szobrászművészt, majd szavaival egészséget és jó termést kívánt a Pap-hegyi borhoz minden gazdának.

Ezt követően Dr. Jožef Smej maribori segédpüspök beszélt Szent Orbán pápáról, az Orbán napi ünnep jelentőségéről, és a latin *urbanus* kifejezés jelentéséről: a művelt, kulturált, jó modorú emberekről. Ő a nem messzi Bagonyán (Bogoina) született, 1945-ben, a második világháború befejezése után két hónapig Dobronakon volt plébános¹⁶⁴, jól beszéli a magyar nyelvet.

Franc Režonja plébános szintén üdvözölte az ünnepség minden résztvevőjét, majd felkérte József püspök urat a megszentelés szertartásának elvégzésére:

„Tisztelet püspök úr, Önt arra kérem, hogy áldja meg e Szent Orbán kápolnát itt a Pap-hegyen, amelyet az itteni szőlősgazdák oly szeretettel és áldozattal építettek. Mindenkinek, főleg az előkészítő bizottságnak az elvégzett munkáért hálás köszönet.”

Az ünnepi beszédek, a felszentelés ceremóniája és a meghívóban jelzett ünnepi műsor végeztével az egyház képviselőit vendégül látták egy pincénél, és a szőlőbirtokosok is családjukkal, barátaikkal, ismerőseikkel pincéikhez mentek, s vígan töltötték az időt estig.

Csentén az Orbán-szobor avatására és szentelésére 1999. június 6-án, a tervezettnél egy héttel később kerülhetett sor, mivel a szobor ekkorra készült el. Az ünnepen meghívott vendégek vettek részt Sármellékről, valamint Badacsonyból a Vinum Vulcanicum Borrend vitézei, s természetesen, mint minden borünnepen, itt is jelen volt a muravidéki borkirálynő. Az ünnepi eseménysorozat a csentei kápolnánál tartott istentisztelettel kezdődött. Innen vonult a menet a még fehér lepellel takart szoborhoz a csentei iskola elé. A vörösmárvány oszlopon álló bronz szobrocskát Kocon József, a Helyi közösség elnöke leplezte le, majd Cimerman Béla, a Csentei Szőlőtermelők egyesületének elnöke mondott ünnepi beszédet. Az egyházi szertartást Bernád József püspöki tanácsos és magyarországi paptársa vezette. Az alkalmi, szabadtéri oltárnál felidéztek Orbán pápa életét, kultuszának történetét, terjedését, Bálint Sándor Ünnepi kalendáriumára is hivatkozva. Az érdeklődők a szoborral szemben, az oltár körül álltak félkörívben, az enyhe emelkedőn elhelyezkedő szobor mellett és mögött pedig a badacsonyi és csentei borvitézek foglaltak helyet zöld palástjukban, a borkirálynő társaságában.

Az egyházi szentelést a püspöki tanácsos végezte el szentelt vízzel és örökzöld ággal. Külön áldásban részesítette a felsorakozott borvitézeket, mint kitüntetett személyeket, hogy egyben a keresztény erény vitézei is legyenek. A badacsonyi vitézek Szürkebaráttal, a csenteiek pedig hazai borral locsolták meg a védőszent szobrát. Az ünnepség a csentei faluotthonban folytatódott vacsorával és mulatsággal.

¹⁶⁴ Varga Sándor 1997. 38.

A dobronaki (1998) és csentei (1999) szoborállítás és -szentelés - mint kezdő alkalom - ismertetése után szólnunk kell az 1999-es dobronaki Orbán-búcsúról. Ez az esemény példája annak, hogy évről-évre új ötletekkel és elemekkel bővítik, színesítik programjukat az egyesületek. Az ünnepség kétnyelvű (szlovén-magyar) istentisztelettel kezdődött Szent Orbán kápolnája előtt. A dobronaki plébános, mikor az oltárhoz vonult, előbb meghajolt Szent Orbán szobra előtt, s csak azután fordult a hívek felé, s kezdte a pünkösdi misét (Szent Orbán és Pünkösöd vasárnapja ez évben ugyanis egy időpontra esett). Az ünnep különleges alkalomnak számított, ugyanis Maribor városa Dobronaknak ajándékozott egy gyökeres vesszőt a hagyomány szerint a világ legidősebbnek tartott szőlőtőkéjéről. A 400 éves tőke a maribori Lent szőlőhegyén található, fajtája: žametna crnina. Dobronak városa - a polgármester szavai szerint - a minőségi borászat terén eddig elért eredményeiért kaphatta e kitüntető ajándékot.¹⁶⁵ Az oltványt Jože Portner maribori alpolgármestertől és Tone Zafošnik maribori vincellértől Miran Lovrin, a dobronaki szőlő és bortermelők egyesületének elnöke vette át. A gyökeres vesszőt még az ültetés előtt Franc Režonja plébános megáldotta, kérve Istent, hogy óvja meg e nemes ajándékot a fagytól és jégtől. Az ültetést hárman: Miran Lovrin, Hancsik József és Söveges Szilveszter végezte. A földbe helyezett oltványt először vízzel, majd borral locsolták meg. Ezután koccintottak a plébános jelenlétében, majd az ültetett tőke mögötti fa táblát leleplezték, amin a következő felirat olvasható:

A VILÁG LEGÖREGEBB ÉLŐ SZŐLŐTŐKÉJÉNEK - A MARIBORI LENTRŐL
SZÁRMAZÓ TÖBB MINT 400 ÉVES ŽAMETNA CRNINA - UTÓDJA

A rendezvényen a Lusta banda citeraegyüttes és a turnišcei férfikórus lépett fel.

Már ekkor megfogalmazódott a gondolat, hogy Szent Orbán kápolnája közelében egy ampelográfiai kertet hozzanak létre. A megállapodás 1999 végén, Szent János napján született meg. A maribori püspökség hozzájárulásával a dobronaki plébánia Pap-hegyi szőlőiből 50 éves időtartamra 10 ár területet ellenszolgáltatás nélkül - pontosabban némi szőlő és bor fejében - a Szőlőtermelők Egyesületének átad. A szőlészeti mintakert az egykori, filoxéravész előtti, valamint a ma termesztett fajtákat gyűjti össze - összesen több mint 100 fajtát, mindegyikből 5-5 tőkét -, s mint ilyen, Szlovéniában egyetlen és egyedülálló kert lesz. A telepítés - ami 3-4 évig is eltarthat - 2000 áprilisában kezdődik. A terület előkészítését az egyesület tagjai végezték, az ültetvény gondozását pedig a parcella szomszédja, Fehér István vállalta, tőkéenként 1 liter borért.

A 2000. év Orbán-ünnepére a dobronaki egyesület meghirdette a „nyitott pincék” programot, amikor a szőlőhegyen minden gazda a pincéjénél lesz, borát a kóstolni szándékozókna kimérheti. Ez a dobronaki borok népszerűsítését, a borturizmus fellendítését célozza.

A két Lendva-vidéki Orbán-szobor állítása körülményeinek és az azt követő kezdeményezéseknek a leírása után vállalkozhatunk arra, hogy ezen egészen új, most kezdődő vallási és közösségi eseményekhez elemző megjegyzéseket fűzzünk.

A *Dobronaki Szőlőtermelők Egyesületének* - mint a szakrális emlék létrehozásának és a hozzá kapcsolódó vallási-közösségi alkalomnak a bevezetését kezdeményező szervezetnek - szándéka, ötlete arra irányult, hogy a Pap-hegy nevezetű szőlőhegyen, ahol semmiféle szakrális emlék

¹⁶⁵ A 400 éves maribori szőlőtőről nevelt vesszők ajándékozása az elmúlt években kezdett gyakorivá válni. A dobronaki ültetés idejéig 13 település kapott belőle Szlovénia határain belül és azon túl. 1999 őszén a lendvai várhoz ültették el, de 2000. március 16-ra a hajtást ismeretlenek kiszedték a helyéről. E tőke utódjának egyikét találhatjuk Rozsmán István pincéje mellett is.

nem volt, vallási jellegű objektumot (keresztet vagy szobrot) hozzanak létre. A több vonulatban elnyúló Dobronaki hegyek közül tehát a *hiány* felfedezése, megérzése miatt esett éppen erre a hegyre a választás. Ehhez a *hiány*hoz párosult aztán a *szándék*, az *akarat*, az *elhatározás*, ami a Pap-hegyi tulajdonosokat és a megvalósítást segítő közelebbi és távolabbi lakosokat vezette.

A csentei szőlőhegyen szakrális emléket: útmenti keresztet, feszületet találhatunk, de közvetlenül a szőlőhöz és borhoz kapcsolódó szobrot nem. A csenteiek, több lehetőséget mérlegelve döntöttek úgy, hogy nem a hegyen, hanem a faluban állítják fel a szent szobrát.

Sem a Dobronaki, sem a csentei Szent Orbán állításának okai között nem találunk olyat, hogy a gazdák a természeti csapás, az előző év vagy évek pusztító fagykára, jégverése miatt fogadalmat tettek volna.

A szobor és a kápolna elhelyezése az eddig vallási szempontból semleges (neutrális) környezetben egy *szakrális centrum* kijelölését, valamint a táj szakralizálását jelenti. Bartha Elek e kérdéskörrel a következőket írja:

„A katolikus vallásgyakorlás egyenesen megköveteli, hogy a tér bizonyos pontjain keresztet, vagy legalább más vallásos objektumok legyenek. A keresztet a térben a közösség környezetének szakrális inhomogenitását hordozzák, azon belül bizonyos funkciókat tekintve szakrális központokat alkotnak.”¹⁶⁶

„A szakrális környezet legszembevetőbb tájformáló építményei az utak mentén, a határban vagy a település belterületén emelt keresztet, kápolnák, vallásos tárgyú szobrok. Morfológiailag ezek különálló típust képviselnek, s eltérő az a vallásos tartalom is, amelyet hordoznak. (...) Ezek a létesítmények a környezet szakralizációjának nevezett folyamatnak köszönhetik létüket, annak eredményei, s egyúttal kultusztörténeti emlékek is. Mindez nem jelent feltétlenül sok évszázados visszatekintést, hiszen a közelmúltban állított keresztet, szobrok is hasonló törekvéseknek köszönhetik létüket, még ha a közvetlen okok koronként és alkalmanként mutatnak is eltéréseket.”¹⁶⁷

A Dobronaki Szent Orbán helyének pontos kijelöléséről Varga József így nyilatkozott:

„Úgy határoztunk, hogy ez a legszebb hely. Jobbra-balra megy az út. Kebele felé ha megyünk, látszik.”

Az említett útelágazás a tér már meglévő csomópontja, központi helye, ahol a hegyre igyekvő gazdák mindegyike elhalad. A felfelé vezető hegyi út melletti néhány pince után itt kezdődik két irányban a szőlőhegyi pincesor. A domb alatt húzódó országútról is jól látható e hely. Csente az iskola mellett halad a szőlőhegyre vezető út. Orbán ennél az elágazásnál áll.

Ha aprólékosabban szemügyre vesszük a két helyszínt és létesítményt, akkor a következőket állapíthatjuk meg: Az adott területnek - amely a felszentelés szertartása után nevezhető igazán szakrális vagy szent térnek - szemmel is jól látható, rögzített határai, körvonalai vannak. Dobronakon a háromszög alaprajzú birtokrészt előlről a kétfele ágazó hegyi út, felülről pedig a kápolna mögé frissen telepített szőlősor jelöli ki. A szőlő fajtája Jurka: direkttermő, kevés gondozást igényel, bőven hoz fürtöket, nagy bogyói vannak, kívül kék, belülről fehér, sajátos zamatu és illatu. Megnövvő lugasa elhatárolja a teret, árnyékot ad, szebbé teszi a kápolna környezetét és közvetlen közelébe hozza az adott szent kultuszával szorosan összefüggő

¹⁶⁶ Bartha Elek 1990. 220.

¹⁶⁷ Bartha Elek 1990. 219-220.

növényt. Ugyanezt szolgálja, nyomatékosítja az 1999. Orbán napján telepített 400 éves maribori szőlővessző. Ugyancsak a védőszent funkciójára utal a kápolna homlokzatán elhelyezett, *szőlőtőkére* égetett agyag Krisztus, amit Mariborban vásároltak. Maga a szobor műkőből készült minta utáni öntéssel, barokk jellegű színekkel festett, felfedezhetők rajta a szőlővédő Szent Orbán ikonográfiai ábrázolásában is jelen lévő főbb attribútumok: egyik kezében a pásztorbot, másikban pedig a szőlőfürt. A kápolna enyhén emelkedő domboldalba épült, néhány lépcsőfok vezet bejáratához. A szobor talapzatán a következő felirat olvasható:

SVETI URBAN
SZENT ORBÁN

1998

Az Egyesület tervezi, hogy egy régi szekeret néhány régi hordóval kirak a jövőben a szobor mellé a domboldalba.

Csentén - mint már említettük - szintén útelágazás határolja két oldalról a szobrot. A vörösmárvány talapzatba a „Szent Orbán” felirat és a „Csentei Szőlőtermelők Egyesülete” megnevezés van vésve szlovén és magyar nyelven. A csentei egyesület tervei közt is szerepel a maribori tőke utódjának elhelyezése Szent Orbán mellett.

A dobronaki kápolna, benne a szoborral több szempontból is tájformáló, a környezetet átalakító objektum. Megváltoztatja - távolabbról szemlélve is - a szőlőhegy külső képét, esztétikai értelemben véve. E hatás erősebb azért, hogy nem csupán magában áll a szobor, hanem egy kis kápolna, szent hajlék fogadja be.

*„A védőszentek körül kialakított kis térség egyben a rendkívül fontos közösségi, joggyakorlási összejöveleteknek is alkalmas helyként szolgált, mindenki által ismert találkozási pontot jelentett. A szőlőhegyek belső tájékozódási - viszonyítási - orientáló feladatait is betöltötte. Már távolból lehetett látni, hozzá távolságot vagy időt bemérni.”*¹⁶⁸

Átalakítja a térhasználatot vallási szempontból is. Kezdődik ez a *felszentelés* önmagában is fontos eseményével, amin nagy számban jelennek meg a hívek, helyiek és a környékbeli plébániákról egyaránt, s a szertartáson több pap vesz részt. A felszentelés a szobor és kápolna *„funkciójában minőségi különbséget jelent, ezáltal nyeri azt a kultikus többletet, amellyel a környezet többi létesítményével szemben rendelkezik.”*¹⁶⁹ Évente egyszer, a május 25-ét követő vasárnapon - a gazdák szándéka és az egyházi engedély alapján - szabadtéri mise¹⁷⁰ zajlik itt, amikor a *szent helyen és szent időben*¹⁷¹ találkoznak a közösség tagjai, akiket elsődlegesen az

¹⁶⁸ Csoma Zsigmond 1997. 73-74.

¹⁶⁹ Bartha Elek 1990. 220.

¹⁷⁰ Azokon a szőlőhegyeken, ahol nincsen kápolna, a szőlőhegyi istentiszteletet a szabad ég alatt, valamilyen vallási jellegű objektum (kereszt, harangláb) mellett tartják. Így pl. az Alföldön a zsombói Lápastói-hegyen a kereszt és harangláb mellett tartanak Szentháromság vasárnapján misét. (Vass Erika 1998.) A református avasi (Románia) magyarság őszi szőlőhegyi hálaadó ünnepe, a Predikáció is a szabadban zajlik: a kőszegremetei és az avasújvárosi hegyeken a ref. egyház borháza körül. (Mód László-Simon András 1998.) Nem csupán szőlőhegyen, hanem olyan faluban is, ahol nincsen templom, a szabad ég alatt misézik a pap, példa erre a rábéi (Észak-Bánság-Jugoszlávia) Mária-napi (szept. 12.) búcsú. (Saját gyűjtés)

¹⁷¹ A *szent idő* és *szent tér* fogalmak használatát és részletes kifejtését adja: Eliade, Mircea 1996.

adott szőlőhegy kapcsol össze. Az egyházi szertartást a profán, vidám hangulatú, családi-baráti összejövetelek követik, ezek színhelyei a szőlőhegyi pincék.

Csentén ugyancsak szabadterén miséznek majd a szent szobra mellett évről-évre, különbség viszont, hogy e szertartás és az azt követő profán multság színhelye nem a szőlőhegy, hanem a falu, az iskola környéke és a kultúrház. A közös egyesületi vacsora a közösség összetartásának szándékát jelzi, ezzel együtt viszont kisebb teret biztosít a szőlőhegyi búcsúk alkalmával általánosabb, pincéknél tartott családi-baráti összejöveteleknek.

A térhasználat módosulását jelzi és bizonyítja az is, hogy novemberben, a Szent Márton napját követő vasárnapon, amikor a must tréfás keresztelése történik a Dobronaki-hegyen, a „szertartást” végző csoport megáll Szent Orbán előtt, keresztet vetnek, és ezután indulnak tovább. (A Márton-napi eseményekről részletesen külön fejezetben szólunk.)

Foglalkoznunk kell az újonnan állított szobor és a közösség kapcsolatával. Egyértelmű számunkra, hogy mindkét általunk vizsgált eset eltér e fejezet első részében leírt, nagy múltú, mára többnyire eltűnő vagy átalakuló Orbán kultusszal rendelkező magyar és európai területek viszonyaitól. Következik ez már abból, hogy nem egy hagyományos paraszti közösségről és életmódról van szó. A Lendva-vidéken egy addig nem ismert, hagyomány nélküli „kultusz” kezdetét dokumentálhattuk. Leírásunk és elemzésünk a *kezdet* rögzítését célozza, hogy ennek részletes ismeretében figyelemmel lehessen kísérni a következő évek Orbán-napi ünnepeit. Így folyamatában érzékelhetjük azt, hogy egy adott csoport miképpen alakítja ki, teremti meg saját maga számára ezt az ünnepi alkalmat. Hagyományos értelemben vett, hiedelemháttérrel rendelkező kultuszról nincsen szó, a szobor állításának elsődleges célja nem a *terméshírtetés*, hanem egy a szőlőhöz, a borhoz, a szőlőhegy arculatához tartalmában, funkciójában is illő, ugyanakkor reprezentatív, szakrális emlék létrehozása volt. A dobronakiak az ausztriai kirándulás alkalmával csupán látták a szobrot, beszélgettek az egykori Orbán-napi szokásokról. Elsősorban tehát hallomásból, más magyar, osztrák és szlovén vidékekkel kapcsolatosan tudnak a dobronakiak a szőlőhegyi Orbán-ünnepek magasztaló vagy megszügyenítő rítusairól.

„A régi szokás szerint az Orbán a szőlőnek a védőszentje. Úgy mondják, a Szent Orbán, hogyha szép időt hoz május végü’ június elejéig, akkor az Orbánt megböcsülik, megtisztelik, virágot hoznak és egy ünnepélyt tartanak a Szent Orbán tiszteletire. Hogyha nem hoz jó időt, akkor meg - ezt a régi szokást nem tudom - mint hogyan hallottam, Magyarországon volt egy eset, hogy Szent Orbánt megverték, és letörték a kezét, azért, mert a szőlő elfagyott. Úgy képzeljük el, hogy ez nálunk nem fog megtörténni, ha a szőlő meg is fog fagyni.”

(Varga József)

A csentei egyesület Sármelléken részt is vett egy Orbán-búcsún, így pontosabb, közvetlenebb módon megfigyelt mintát tudott követni.

Dobronakon több idősebb és fiatalabb szőlősgazdával is beszélve, egybehangzóan mondták: nem várják Szent Orbántól, hogy szőlőiket megóvjá a tavaszi fagytól, de szépnek, jónak tartják a kezdeményezést, a megvalósítást, büszkék a már álló kápolnára és szoborra, mely ékessége a hegynek, a hozzá kapcsolódó mise pedig fontos vallási és közösségi esemény. Néhányan azért megjegyezték: hátha segít valamit Orbán jelenléte, vagy legalábbis a fagyok elmaradását lehet magyarázni a Szent közbenjárásával is.

A csentei gazdák esetében sem beszélhetünk meggyőződésen alapuló hiedelemháttérrel, bár Orbán-ünnepükben több, a hagyományos Orbán-kultuszra jellemző elem is megtalálható. Az avatás és szentelés alkalmával elhangzott ünnepi beszédek szinte mindegyike utalt Orbánnak a

szőlőket védelmező funkciójára, vonatkoztatva ezt elsősorban az értékesítési gondokkal, a szőlészeti-borászat jövőjének bizonytalanságával küszködő gazdák mindennapi problémáira.

„Hisszük, hogy Szent Orbán szobra megvédelmez bennünket és szőlőhegyeinket minden elemi csapástól.”

(Kocon József)

„Ünnepeljük az Orbán-szobornak szentelését, ami itt áll a szőlőtermelők védelmére. Mi, a termelők, azzal a kéréssel vagyunk Szent Orbán szoborhoz, hogy védje meg szőlőhegyeinket, mezőinket a fagytól, a jégesőtől, jégveréstől és minden rossz csapástól. (...) Habár sújt a jelenlegi balsors keze, reméljük, Szent Orbán majd ad annyi segítséget, hogy nem veszítjük el kedvünket a sok munkához, amiben jelenleg nem találunk semmi hasznot és jövőt, de azért mégis taláncsak termelünk és dolgozunk, hogy az őseinknek, akik már ezen a helyen jó pár száz évvel ezelőtt szőlőt termeltek, ne hagyjuk el szokásukat.”

(Cimerman Béla)

A szobornak az egyházi szentelést követő borral való meglocsolása szintén Szent Orbán tiszteletéhez kapcsolódó egykori rítuselem, amit a csenteiek az új „hagyomány” megkonstruálásakor alkalmaztak, a dobronaki szertartásából viszont kimaradt. A tiszteletbeli csentei borvitézek e szavakkal öntötték a bort a védőszent szobrára:

„Soha ne legyen fagy!”

(Bíró József)

„Szent Orbán, megköszönjük Néked, hogy az idei évben megmentettél minket a fagytól, megvédted a szőlőinket, kérünk Téged, hogy továbbra is védelmezz bennünket, hogy bő termésünk legyen és Isten áldása legyen rajtunk.”

(Cimerman Béla)

Napjainkban e megváltozott közösség szőlőműveseinek természetes, hogy nem jelentheti ugyanazt Szent Orbán tisztelete, mint az elmúlt századok öregjeinek, akikről Csoma Zsigmond ezt írja:

„Bennük már az évszázados tapasztalat, félelem és kiszolgáltatottság emléke kavargott, amikor a szentre felpillantottak. (...) Ők tudták, hogy mit jelent a szent védelme, és azt is tudták, érezték a szent előtt állva, hogy mennyire kiszolgáltatottjaik neki.”¹⁷²

Mindkét szobor környéke rendezett, tiszta, a fűvet folyamatosan nyírják, kaszálják. A szent elé friss virágot tesznek: tehát a gondoskodás mind az egyén, mind pedig a közösséget reprezentáló egyesületek részéről működik. Hogy az újonnan felszentelt Orbán-émlékeknél a következő évek során milyen formában alakul ki, hogyan formálódik időről-időre a „kultusz”, mennyire válik a szűkebb vidék belső vallási és társasági alkalmává és mennyire a hajósihoz hasonló idegenforgalmi-turisztikai látványossággá ez az ünnep, az főképp a dobronakiak és csenteiek elvárásain és szándékán múlik. Annak vágya, hogy ez az új kezdeményezés valamilyen szinten a közösség kultúrájának részévé váljon a jövőben - akárcsak a csentei Szent György-nap esetében - Varga József Orbán-napi ünnepi beszédében is megfogalmazódott: „...egyét üzenek a jövő nemzedéknek: hogy már ma gondolunk rájuk, és bízunk benne, hogy majd gondoskodnak erről az emlékműről.”

¹⁷² Csoma Zsigmond 1997. 82-83.

Az Orbán-szobor felállítása és a hozzá kapcsolódó rítusok gyakorlása tulajdonképpen az egyedüli fórum, melyen keresztül a Pap-hegy mint közösség a külvilág számára megjelenhet. Az Orbán-napi szokások a jövőben alapvető szerepet játszhatnak a közösségiség megteremtésében, melyet egyébként csak a lokalitás ténye fejez ki.

3. Kelepelőállítás

A *kereplő* vagy *kelepelő* néven ismert szőlőőrző eszköz használata a Kárpát-medence számos bortermő vidékén elterjedt. A néprajzi szakirodalom sokféle formáját, változatát ismeri, amelyeket két fő csoportba sorolhatunk. A *bordás kereplő* kifeszített nyeles zászlóhoz hasonlít. E szerkezettel a hangkeltés úgy történik, hogy a keretre szerelt ruganyos fanyelv szabad vége a fogaskerékszerűen bordázott tengelyen egyik fokról a másikra csapódik. Kisebb változataik gyerekjátékként ismeretesek, míg a nagyobbakat állatok telerésére és a madarak elriasztására használták. Nagyöjt utolsó három napján a *bordás kereplőknek* rituális szerepük is volt.¹⁷³ Bálint Sándor szerint a húsvéti kereplésnek egykor gonoszűző tartalma lehetett. A gyerekek ebben az időszakban kerepléssel jelezték a szertartások kezdetét, szolgálatukért pedig nagyszombaton tojást vagy pénzt kaptak.¹⁷⁴

A *kalapácsos kereplők* vadriasztásra használt változatát szélkerék segítségével az áramló levegő működteti. A szélkerék tengelyéhez szerelt, egy vagy két fakeszt végéhez illeszkedő fakalapácsok hangosan kerepelve a tengely forgása közben a függőleges verődeszkához ütődnek.¹⁷⁵ Fakalapácsok helyett fa- vagy fémfityegők (kölykök) is lehetnek a tengelyre kötözve, innen ered e típus *kölykes kereplő* elnevezése. A *kalapácsos kereplők* különféle változatait a római katolikus templomokban nagyöjt idején a harangok helyett is használták. A templomtoronybeli kereplők sajátos típusát képviselik azok a szerkezetek, amelyek a bordás és a kalapácsos típusok kombinációinak tekinthetők. Tengelyükön fogazat helyett tuskék vannak, a nyelvek alsó lapjára pedig kalapácsot is szerelnek. Működés közben egy-egy nyelv a tuskéről lepattanva kalapácsával a nagy ládaszerű szekrény tetejéhez csapódik.¹⁷⁶

Hegyalján a szőlőpásztorok kétféle kereplőt használtak. Az ún. *röhögőtől*, amelynek sűrűbben alakították ki a rovátkáit, a madarak jobban féltek. Mivel a rigók riadtak meg legjobban az eszköz használatakor, ezért a vele végzett madárriasztást *rigózásnak* is nevezték. A *csattogóval* taktusra is lehetett kelepelni. Az ügyes szőlőpásztor inasok Tokajban és Mádon a kereplőkkel különböző rigmusokat is képesek voltak megszólaltatni:

„Verebet fogtam. Megpatkoltam
Szőlőfára akasztottam,
Verebet, verebet, verebet!”¹⁷⁷

A kecskeméti szőlőkben a *bordás kereplők* mellett kalapácsos típusokat is használtak, amelyeket a gyümölcsfák hegyébe, hosszú póznára szereltek. Utóbbiakat „Betyár szomorítónak” hívták.¹⁷⁸

¹⁷³ Sárosi Bálint 1980. III. 156.

¹⁷⁴ Bálint Sándor 1998. I. 275-276.

¹⁷⁵ Kriston Vizi József 1981. 60.

¹⁷⁶ Sárosi Bálint 1980. III. 156.

¹⁷⁷ Bakos József 1959. 17-18.

Szeged környékén a csász a kereplőt saját maga készítette keményfából. Gyakran olyan nagy szerkezetet állított össze, hogy azt két kézzel lehetett forgatni.¹⁷⁹ A drávaszögi magyarság körében a kereplők mindkét típusa közismert. A *szélkereplőket* vagy *pörgetőket* 5-6 méter magas *dúcra* vagy póznára szerelik. A tengelyt négy, egyenként 50 centiméter hosszú és 10 centiméter széles szárny forgatja. A hangkeltés a tengely forgásakor a 3-5, rövid láncdarab vagy a régebbi típusokra jellemző erős zsinigre erősített fagombokkal történik, amelyek az alájuk erősített deszkalaphoz vagy ekevashoz ütődnek. A szerkezet bal alsó sarkára vékony deszkából vagy kóróseprűből 50-60 centiméter hosszú farkat is illesztenek. A kereplő rájája és a pózna közé fakarika kerül, amely lehetővé tette, hogy a szerkezet 360 fokban is elfordulhasson a mindenkori széliránynak megfelelően.¹⁸⁰

A balatonfelvidéki szőlőhegyeken a *bordás kereplőt cserregőnek* hívták, a szélkerékkel működött pedig *kölykes kereplőnek* nevezték. A szélkerék által forgatott tengelyhez a verődeszkához ütődő fadarabokat vagy *kölykeket* (8 pár) erősítettek, amelyek somfából készültek. A kereplőre hátul gazból készült seprűt is kötöttek, hogy könnyebben szélirányba állhasson a szerkezet.¹⁸¹

Szlovénia szőlőtermő vidékein a szüretet megelőző időszakban manapság is sokféle állítanak *kalapácsos kereplőket*, amelyek a madarak, főleg a seregélyek és a verebek kártételétől hívatottak megvédeni a termést. Franjo Baš szerint a kereplők elsősorban Szlovénia északkeleti részén terjedtek el.¹⁸² A szőlőhegyeken állított szélkereplőknek számtalan formai változata alakult ki. Vannak négy, hat, nyolc, sőt tizenkét, tizenhat vitorlás típusok is.¹⁸³ A verődeszka cseresznye, dió- vagy gesztenyefából készül, de van, amikor kaszaél helyettesíti. A halozei vincellérek a szüretet megelőző időszakban egymás közt vetélkedtek, hogy ki tud nagyobb és tetszetősebb szerkezeteket állítani. A kereplők méretét (vitorlák hossza, kalapácsok száma) általában az adott szőlőtábla nagysága határozza meg. A szerkezeteket rendszerint a terület szélén vagy közepén helyezik el. A kereplőt tartó oszlopot gödörbe állítják és faékekkel rögzítik. A faoszlopon fokokat alakítanak ki, amelyeken fel lehet mászni és megjavítani a szél által megrongált szerkezetet. A kereplőkről számos mondóka, rövid versike született, amelyek valószínűleg a diákirodalom termékei lehetnek. A szőlőhegyi pincékben mulatozó társaságokban egyfajta próbatételnek számított a különféle nyelvtörők elmondása.

„*Bonus klopotec in suo klopociterio klopocitabiliter klopocitat.*
Noster klopotec est bonus klopotec.
Ergo noster klopotec in suo klopociterio klopocitabiliter klopocitat.”

„*A jó kelepelő a saját kelepelőjében kelepelően kelepel.*
A mi kelepelőnk a jó kelepelő.
Tehát a mi kelepelőnk a saját kelepelőjében kelepelően kelepel.”¹⁸⁴

¹⁷⁸ Szabó Kálmán 1934. 39.

¹⁷⁹ Börcsök Vince 1974. 480.

¹⁸⁰ Lábadi Károly 1996. 239, 419.

¹⁸¹ Vajkai Aurél 1938. 44.

¹⁸² Baš, Franjo 1928. 71.

¹⁸³ Ložar, Rajko 1944. 188.

¹⁸⁴ Kuret, Niko 1989 II. 42.

Lendva-vidéken főként a kalapácsos típusok közkedveltek. Szüret tájékán szinte minden szőlő-parcella elengedhetetlen tartozékai a szélkerék segítségével működő kereplők, amelyek magas póznára erősítve hamar szembetűnnek az arra járóknak. Lendva-hegyen az idős szőlősgazdák elmondása szerint már az 1920-as, 30-as években is állítottak egy-két szerkezetet, ám széles-körü használatuk csak a második világháború után terjedt el. A *kelepelőket* rendszerint szeptember elején állítják fel. A szerkezetek keményfából, tengelyük vasból készül. Régen a faoszlopok tetejére szerelt *kelepelők* a mindenkori széliránynak megfelelően jól bezsírozott faagyban forogtak, amelyet manapság golyóscsapágyak helyettesítenek. A szerkezetek farkát nyír- illetve nyárfagallyak alkotják, amelyek a legkisebb légmozgásra is érzékenyek. A kelepelőket rendszerint 3-4 méter magas oszlopok tetejére erősítik, így hangjuk messzire elhallatszik. A Lendva-vidék magyarlakta településein a kelepelő-állítás két formáját különíthetjük el:

1. A szőlősgazdák kelepelő-állítási szokásai
2. A Szőlőtermelő Egyesületek ünnepi alkalmai

A magyar nyelvterületen használatuk feltehetőleg a termés megóvására, a kártevők távoltartására, elriasztására szorítkozott. Adatközlőink egybehangzó véleménye szerint a kelepelőállítás-hoz kapcsolódó ünnepi szokások szlovén hatásra terjedtek el a Lendva-vidéki szőlőhegyeken. A Csentei Szőlőtermelők Egyesületének köszönhetően a szokás már Magyarországon is terjedőben van.

„Ajándékoztunk egyet a zalaegerszegi kertbarátok egyesületének. A nagyatádiak meg maguk csináltak egyet.”

(Cimerman Béla)

A Szőlőtermelő Egyesületek kelepelő-állítási alkalmai térhasználatukat tekintve további típusokra oszthatók. A dobronaki és lendvai egyesületek a településeken átvivő fő közlekedési útvonalak találkozásánál állítják fel a maguk *kelepelőit*. Ezek mindegyike nagyméretű, négy vitorlás, faoszlopokon nyugvó szerkezet, amely már messziről szembetűnik az arra járó idegennek. A csenteiek minden évben más helyen, valamelyik egyesületi tag szőlőjében állítják fel az egyesületi *kelepelőt*, amely viszonylag kis méretű, hat vitorlás faszerkezet.

A Lendvai Szőlő- és Gyümölcstermelő Egyesület 1999. augusztus 20-án immár negyedik éve állította fel az egyesületi kelepelőt a város központjában. A szerkezetet egy Strehovciból származó asztalosmester készítette. Az egyesület az ünnepi alkalom keretében az érdeklődőket rendszerint borral és némi kis harapnivalóval is megvendégeli.

Dobronakon az augusztus elején tartott körte-búcsúval esik egybe a kelepelő-állítás. Ekkor rendezik a Borászati Játékokat is, amelyre a Szlovéniával szomszédos országokból szép számmal érkeznek vendégek. 1999. augusztus 8-án a dobronaki művelődési ház előtt felállított színpadon zajlott az események nagy része. A színpad mellett a dobronaki Szőlőtermelők Egyesületének standja, a másik oldalon pedig a borászati játékokban részt vevő csapatok névsorát tartalmazó tábla lett elhelyezve. A 100-150 főnyi nézőközönség a színpadtól 40-50 méternyire felállított asztaloknál foglalt helyet. Az alkalomra a dobronaki Hancsik kocsmá szolgált fel az ételt és az italt. A program délután három óra körül kezdődött. Az erre az alkalomra meghívott politikai személyiségek, helyi vezetők köszöntői után a falu kisdobosa kihirdette a szőlőhegyeken a szüretig érvényben lévő rendtartást. A hét pontból álló hirdetmény a szokás állandó részének tekinthető, mivel minden évben elhangzik az ünnepségen. Mataics Géza szerint az eredeti szöveget, amit minden ősszel a faluban kidobolt, több helyen megváltoztatták, humoros, tréfás részekkel bővítették. Ezek a szövegrészek képezik a komikum alapját. Az első pontban szereplő Bormegissza János név például a felsőbb hatóság, a

községi előjáróság tekintélyének kifigurázása, kicsúfolása. A harmadik szabály erotikus töltésű, míg a negyedik és ötödik rendelkezés arra az íratlan törvényszerűsége kívánja felhívni a figyelmet, hogy a szőlőhegy, a szőlővel való foglalatosság a férfiak szinte majdnem kizárólagos fenségterülete, abba a nőknek nem sok beleszólásuk van. Akadnak azonban olyan szabályok is, amelyek viszont a 18-19. századi szőlőhegyi rendtartásokban is előfordulnak. Ilyen például a szüret egyszerre kezdésének elrendelése, amely az egész országban a szőlőhegyeken érvényesülő közösségi rend egyik sarkalatos pontja volt.¹⁸⁵ Ide sorolható a lopások megakadályozását szolgáló rendelkezés is, amely testi fenytetés alkalmazását helyezi kilátásba a vétkes számára. A kisdobos által közzétett, pontokba szedett hirdetmény más dramatikus szokásban is felbukkan. A farsangi rönkhúzás és álesküvő alkalmával a kisdobos többféle hirdetményt dobolt ki. A szövegek mindegyike humoros hangvételű, a lakodalom egyes mozzanatait, eseményeit parodizálja.¹⁸⁶

Ezt követően került sor a muravidéki borkirálynő választás eredményének ünnepélyes kihirdetésére és a címet elnyerő versenyző megkoronázására. Az első muravidéki borkirálynőt 1997-ben választották meg hat borászati egyesület hét jelöltje közül. A versenyt rendszerint már májusban kiírják és a tizenkét muravidéki borászati egyesület jelöltjei vehetnek részt rajta. A versenyzőknek egy tizenhárom tagú bizottság előtt kell számot adniuk borászati ismereteikről valamint arról, hogy megfelelően tudják-e érvényre juttatni a helyi bortermelők érdekeit országsszerte. A muravidéki borkirálynő feladata a Lendva-vidéki borok és szőlősgazdák képviselője a különböző helyi és országos rendezvényeken, valamint az egyesületek rendezvényein is köteles részt venni, amiért napi díjat kap. Az 1999/2000. évre ismét a tavalyi borkirálynő, Vida Szimóna lett az első. A borkirálynő a színpad előtt felállított trónszéken lett megkoronázva. A koronázás után a borászati játékok következtek, amelyre magyar (Rédics, Révfülöp, Szombathely), horvát (DV Medumorje) és szlovén (Dobronak, Lendva, Turnisce, Velika Polana) csapatok neveztek. A versenybe résztvevőknek először műanyag vizes kádakból kellett egy fahordót megtölteni, majd csapra verni. Ezután a hordókban lévő víz borosüvegekbe töltése és palackozása következett. A verseny harmadik egyben utolsó feladata a borkóstolás volt, melynek során minden csapatnak háromféle borfajtát kellett meghatároznia. A borászati játékokon a dobbronakiak lettek az elsők. Az események záró aktusa a kelepelő felállítása volt. A település központjában álló oszlopra lett felszerelve a nagyméretű szerkezet, amit Avgust Milosic Ptuj környékén élő asztalos mester készített. A kelepelőt lovaskocsin hozták a helyszínre, majd kötelek segítségével húzták fel az oszlop tetejére. A szerkezet farkára nyírfaágakat is illesztettek azért, hogy a *kelepelő* könnyebben szélirányba állhasson. A kelepelőt Márton-nap tájkán a mártonozó csoport jelenlétében ünnepélyes keretek között szerelik le. Évközben a szerkezetet az egyesület raktárhelyiségében kerül elhelyezésre.

A csenteiek az egyesületi *kelepelőt* 1999-ben a pincei hegyen Gál István és Völgyi János szőlőjében állították fel. A Csentei Művelődési Egyesület tagsága erre az alkalomra rövid műsorral is készült, amelyet a kelepelőállítást megelőzően Budapesten már többször bemutattak. Az előadás tulajdonképpen a kelepelőállítás színjátékszerű feldolgozásából állt. A színjátékot Horváth Károly lenti tanár állította össze, amely népdalokból és a szereplők komikus párbeszédeiből áll. A színdarabot hetési népviseletbe öltözött egyesületi tagok mutatták be, amelyet hat-nyolc alkalommal próbáltak el az első fellépések előtt. Az előadás komikuma elsősorban a színjáték szövegében található erotikus célzatú, humoros nyelvi fordulatokban, a szereplők által elénekelt népdalokban rejlik. Az egyik szereplő egy részeg gazdát alakít.

¹⁸⁵ Égető Melinda 1985.

¹⁸⁶ Ujváry Zoltán I. 134. , 260-261.

Színrelépése a közönség körében nagy tetszést arat. Az előadás közben került sor az egyesületi kelepelő felállítására, ami így még élethűbbé alakította a színdarabot. A dobronakihoz képest a csenteiek *kelepelője* kis méretű szerkezet, amit az oszloppal együtt állítottak fel a két egyesületi tag birtokának mezsgyéjén, a szőlősorok tövében.

A kelepelőnek vagy kereplőnek a szőlőművelés éves munkafolyamatában meghatározott szerepe van. A termés megóvása céljából felállított szerkezeteknek ilyenkor nincs szimbolikus jelentése, feladata a madarak elriasztására szorítkozik. A kelepelő-állítás éppen a kelepelő szimbólummá válásával alakulhat rítussá, ami természetesen nem azonos a termést oltalmazó kelepelők állításával. A dobronaki és a lendvai egyesületek rítusaiban a kelepelő már egyértelműen elszakadt egykori funkciójától, hiszen a szőlőhegyektől távol, a települések forgalmas, központi fekvésű részein helyezik el őket, tehát a szőlőt nem tudják megvédeni a madarak kártételétől. Szerepük a résztvevők és a szervezők szerint arra szorítkozik, hogy a szüreti időszakban mintegy szimbolikusán tudtára adják a településre látogató vagy azon átutazó idegennek, hogy a szőlőtermelés és borkészítés fontos szerepet tölt be a közösség életében. Természetesen az egyesületi tagság összetartozásának megerősítésének, más egyesületekkel való kapcsolattartásnak is kiváló eszköze lehet ez az ünnepi alkalom. Az előbb említett funkció a csenteiek kelepelő-állításában jobban, nagyobb hangsúlyt kap. Cimerman Béla egyesületi elnök az 1999-es kelepelő-állításakor beköszöntőjében így emlékezett meg erről a szerepről:

„Ez a kelepelő-állítás most az egyesületünk esetében hatodszor történik. Nekünk az egyesületben tizenegy községből van tagunk, és amikor ezt a kelepelő fölállítást elképzeltük, akkor úgy határoztunk, addig mindig úgy tartjuk, amíg más határozat nem születik, hogy minden évben lehetőleg visszük más faluba, más gazdához a kelepelőt. Hiszen kelepelő ez a tagságnak szibólumja, hiszen minden hegyen, ahol csak lehet ez a kelepelő vegen részt.”

A csenteiek kelepelője tulajdonképpen nem szakadt el gyökeresen eredeti funkciójától, hiszen az egyesületi tagok szőlőjében felszerelve hangjával a termést dézsmáló madarakat is képes elriasztani. A Szent György-napi hajtásberajzoláshoz hasonlóképpen a kelepelő is fontos szerepet kap az egyesületi tagság identitásának kialakításában és megerősítésében. A kelepelő mintegy jelzi az adott szőlősgazda hovatarozását, illetve szimbolikusán kijelöli az egyesület térbeli határait. A korábbiakban már utaltunk a rítusoknak a kommunikációs folyamatban betöltött fontos szerepére, ami elsősorban a rituális szimbólumoknak köszönhető. A kelepelő, a csentei „szőlőjövésnek könyvéhez” és az Orbán-szoborhoz hasonlóan rítust szervező tárgyi szimbólumként fogható fel. Ezekhez a szimbólumokhoz egyszerre több jelentés is társul, amelyek egymástól elválaszthatatlanul vannak jelen. A kelepelő a csentei egyesület esetén például egyszerre utal a szüretet megelőző időszakra emellett pedig a közösségi identitás kifejező eszközének is alkalmas lehet.

A Lendva-vidéki borászati egyesületek kelepelőállítási szokásairól elmondható, hogy az ünnep egyes elemeiben a látványosságra való törekvés mutatkozik meg. A színpadi műsorok, ünnepi kellékek, cselekmények a kívülállók számára figyelemfelhívóak, szerepük a közönség szórakoztatására irányul. A legnagyobb érdeklődésre számot tartó esemény a kelepelő helyszínre szállítása és a rögzítő oszlopra történő felszerelése, ami nagy szakértelmet kíván a szervezőktől.

Szőlőhegyi rendtartás, Dobronak, 1999.

I.

Dobronak község bírója, Bormegissza János, értesítem a nagyközönséget, és a hegyben lakókat, hogy a mai naptól kezdve a tyúkokat, kacsákat és a libákat legeltetni a hegyben tilos.

II.

Tilos a gyerekeknek a hegyben járkálni vagy a szőlőben szaladgálni.

III.

A hegyben és a szőlőben csak legények és lányok sétálhatnak kívánságuk szerint - a következményekért már nem felelek.

IV.

A szőlőben, pincében csak a szőlősgazda felesége dolgozhat napkeltétől napnyugtáig.

V.

Szőlőben és a pincében özvegy asszonyok maguk határozzák meg, mikor, mennyit, kivel és meddig dolgoznak, rájuk e határozat nem érvényes.

VI.

Aki korai szüretet tart és éretlenül szedi le a szőlőjét, 25 botot kap a fenekére. Aki szőlőt, barackot vagy szilvát lop, 50 bot a büntetés.

VII.

Szőlőpásztorra - csősznek Ferencek Palit nevezem ki. A szüret kezdetét külön fogom értesíteni.

Falu bírója
Bormegissza János

A pincei kelepelőállítás, 1999.

Hová lettél pintes üvegem
Leteszem előtted süvegem
Boroshordó előtt könyörgöm
Olyat iszok csak úgy nyöszörgöm

Eredj, eredj rózsám nincsen sár
Nincsen az ajtómon semmi zár
Nyitva van az ajtóm, bejöhetsz
Bontva van az ágyam, lefekhetsz

Komám, komám, kedves komám
Négyet kölkezett a kutyám
Egynek neve legyen Noha
Nem leszek én józan soha

Megdöglött a bíró lova,
Nyúzza meg a bíró maga.
Nem kívánok rosszat neki,
Tüzes mennykő lyukassza ki.

Első gazda: Hé, embörök, hálát adhatunk a jó Istennek. Szépnek mutatkozik az idei termés. Most már jég se vágja el, hiszen annak az üdeje is elmúlt már.

Első asszony: Könnyen beszélnek kentők. Engem meg az Úristen megáldott evvel szerencsétlen embörrel. Az se bánám, hogyha egy csöpp bor se terömn meg.

Második gazda: Bolondokat beszélsz, te Kati. Ne hozz romlást erre a szép szőlővidékre, mert azt hallottam, hogy itt már azok a rómaiak is szőlőt ültettek. Csakhogy akkor még nem volt ilyen jó nedű mint ebből a smarnicából megteröm.

Harmadik gazda: Ne hetvekdjétek. A bor az nemes ital. Csak úgy kell vele bánni, mint az asszonyokkal. Csak annyit szabad belüle fogyasztani, hogy meg ne ártson. Azt is hallottam a plébános úrtól, hogy ezön a mi szőlőhegyeinkön valamikor még a Mátyás királ is járt. Azért talán, hogy megkostulta a jó borainkat, vagy az is lehet, hogy a várúnak nagyon szép felesége volt. Talán a volt valami közbe.

Ez a pohár bujdosik, bujdosik
Éljen a barátság
Bíró Jóska most iszik, most iszik
Éljen a barátság
Issza már, issza már
Mind megitta a borát, a borát

Ez a pohár bujdosik, bujdosik
Éljen a barátság
Feri bácsi most iszik, most iszik
Éljen a barátság
Issza már, issza már
Mind megitta a borát, a borát.

Második gazda: Hanem embörök, nehogy elfeledjük, hogy mier gyüttünk, mert a mi vidékünkön, itt Alsólendva környékén mindig az volt a szokás, hogy ilyenkor szüret előtt kelepelőt állítottunk, mert megeszik ezek a gonosz madarak a termést.

Második asszony: Hát persze csak állítsuk föl ezt a kelepelőt. Ti meg citerások addig húzzátok el a nótánkat.

Negyedik gazda: De hát embörök hová állítsuk ezt a kelepelőt. Talán az én szőlőmben köne, mert hát ennek a hegynek a közepin van.

Második gazda: Szó se lehet rúla. Enyimet eszik meg legjobban ezek a telhetetlen madarak. Az én parcellámra kell fölállítani.

Első gazda: Arról meg szó se lehet. Tulajdonképpen én adtam a fát meg hát éneköm vannak a legszélesebb soraim. Hát meg csak nem hagyom, hogy az én szép szőlőm azoknak telhetetlen madarak, annak az ebídje lögyön.

Első asszony: Ennek így nem lesz vége soha. ide köll állítani, az út köröszközésire. Innen egyformán fogja hességötni a madarakat mindönki szőlőjibül. Hát igaz, hogy a mienk a legmesszelebb van, de akkor is nem bánám, ha egy szem szőlő se terömn meg. Szerencsétlen uramnak legalább az esze megmaradna.

Harmadik gazda: Nemes gondolat volt. Ennek a fehérnépnek több esze van mint egy tiknak.

Hej piros bor, piros bor,
Mindjárt rám kerül a sor
Egy icce bor nem árt meg
Régi babám csókolj meg.

Ötödik gazda: Adjon Isten, Béla bá!

Hatodik gazda: Adjon Isten!

Ötödik gazda: Most iszik egy virágszál. Jobb az isten nálunknál. Maradjon a házunknál.

Dimberácsi, domborácsi
Most iszik a Pista bácsi
Hajtott már a pohárból
Igyék hát a kis bucskából
Aztán a káforkából

Ha a kútba csak bor volna,
Józan ember nem is volna.
Én először vödör lennék
Éjjel-nappal benne lennék
Ej, haj mindig innék

Komámasszony kendermagos tikja
Bort szereti, nem a vizet issza.
Sej, haj újra igyunk rája.

Ki van töltve én is iszogatok
Beteg vagyok, hogyha nem ihatok
Sej, haj újra igyunk rája

Csentehegyről boros fejjel hazafelé ballagok
Az égről meg ragyognak rám a ragyogó csillagok
A szemem is keresztbe áll, a lábam is keresztbe jár
A faluba a legszebb leány mégis mindig énám vár

Volt énnékem száz forintom, nem is lakok árokba
Addig mindig a kocsmába húzatom a nótámat

Bort ivott még a kutyám is
Száz forintos selyemkendőt kapott még a rózsám is

Második asszony: Hej emberek eljárt ám az üdő. Induljunk Isten szent nevibe hazafelé.

4. Szőlőhegyi búcsú

A szakrális határbeli építmények: keresztek, szobrok és kápolnák - mint arra már Szent Orbán tisztelete kapcsán is utaltunk - a vallásos népélet fontos kultushelyei. Lendva-hegyen összesen 10, a Dobronaki-szőlőhegyen pedig csupán 2 kereszt áll.¹⁸⁷ A dobronaki Pap-hegyen 1998 májusában szentelték fel Szent Orbán szobrát és kis kápolnáját. Nagyobb szőlőhegyi kápolna csak egy van az egész területen, nevezetesen: a Lendva-hegyi Szentháromság-kápolna. Vele szemben látható egy Szent Anna szobor, amin sem évszám, sem felirat nem található. Felállításának ideje ismeretlen. Ugyancsak a Lendva-hegyen állt egykor a mai Štihec vendéglő mellett egy szobor, amit a nép *kukorcoló szent*nek hívott¹⁸⁸. Ezt 1780 táján emeltette Jodolka Teréz. A vendéglő megnyitása után a szobrot eltávolították.¹⁸⁹

A kápolnák (capella, oratorium, sacellum) a szakrális táj meghatározó építészeti objektumai, egyúttal kiemelkedő jelentőségű kultusztörténeti emlékek. Építészeti szempontból kisméretű, önálló vagy templomhoz kapcsolódó építmények, liturgikus értelemben véve pedig nem teljes jogállású plébániatemplomok.¹⁹⁰ A vallásos népélet, a közösségi áhitat tekintetében a határbeli, hegyi kápolnákhöz kapcsolódóan őrződtek meg a legrégebbi szokáselemek. E szakrális objektumok legtöbbje ugyanis a hivatalos liturgia helyétől távolabb eső, archaikusabb vallási gyakorlat helyszíne volt. Legtöbbjük fogadalomból épült. Bár csak időszakosan, a búcsúk napjain látogatták, mégis évente rendben tartották, meszelték, takarították. A nagyobb átépítések e kápolnákat kevésbé érintették, így megőrizhették eredeti állapotukat. A szőlőhegyek látványát és az egész tájat meghatározó építmények, kultushelyek.¹⁹¹

A Szentháromság-kápolnáról Szántó Károly így ír:¹⁹²

*„1728-ban a Gludovác család építtette. Sírboltjába első, kit leeresztettek, Hadik Mihály kapitány volt, ki az 1733-iki lengyel örökösödési háborúban kapott sebeiben halt meg Alsó-Lendván. Nem régi esemény, s a hagyomány már is a török ellen harcoltatja őt s azt állítja, hogy ezen meredek oldalon menekült meg az üldöző török elől és a szerencsés menekülés emlékére építtette a kápolnát. (...) Minthogy teljesen kiszáradt teste az enyészettel daczol, még arczvonásai is kivehetők. A nép gyógyító erőt tulajdonít annak, ha fogfájásában a Hadik ép fogaihoz dörzsölt ronggyal a magáét érinti.”*¹⁹³

¹⁸⁷ A szőlőhegyi útmenti keresztek, feszületeket a gazdák állították, általában fogadalomból. (vö.: Bartha Elek 1990. 220.) Állításkor, felújításkor a pap megszenteli. A feszületek előtt az emberek kalapot emelnek, keresztet vetnek, köszönnek, tövébe a hegyen járók virágot tesznek, gyertyát gyújtanak. (Mód László 1998. 148.)

¹⁸⁸ A *kukorcoló* (vagy *gugorcoló*) tájszó a vidék népnyelvében a köznyelvi guggoló alaknak felel meg, tehát a szobor ábrázolta szent testtartására utaló jelző.

¹⁸⁹ Varga Sándor 1992. 43.

¹⁹⁰ Imre Mária 1998. 115.

¹⁹¹ Imre Mária 1998. 127.

¹⁹² Szántó Károly 1883. 146.

¹⁹³ Hadik Mihály személyével kapcsolatban számos tisztázatlan és vitatott kérdés van. A róla szóló mondai elemeket Dervarics Kálmán gyűjtötte össze (Az Alsó-Lendvai Híradóban 1890-ben megjelent írását idézi Halász Albert 1994. 136-139.) E történeti mondákból Horváth Sándor: Alsó-Lendva múltja és jelene. Alsólendva 1942. művében, forrásokra való hivatkozás nélkül ír az 1603. évi török támadásról, mely során Hadik Mihály „...a Szentháromság hegyen álló váracs felé menekült, de a meredek lejtőn lova elesett, mire az őt nyomon követő törökök rárohantak és egy

A Szentháromság-kápolna a Lendva-hegy egyik legmagasabb dombjának, a *Csonkadombnak* (népiesen: *Csukadomb*) a tetején áll, jól látható a környékről is. Temető veszi körül. Építése összefüggésben lehet a barokk kori hitélettel, mely a XVIII-XIX. századi szőlőhegyi kápolna-építéseknek is lendületet adott.¹⁹⁴ Az építés ideje más szempontból is figyelemre méltó lehet:

*„Szentháromság tiszteletére szentelt templomaink már a középkorban föltűnnek, de a XVIII. században, a pestisjárványok szorongásai között a patrocinium egyenesen korjellemzővé válik.”*¹⁹⁵

A kápolnában tartott misékről Varga Sándor a következőket írja:

*„A hívők összesen 11 alapítványt tettek a kápolna szentmiséire, amelyeket február 16-a körül, a Szentháromság napján (május), és Szent Mihály napja körül, szeptember hónapban kell megtartani. A szombathelyi püspöki határozattal 1916. október 31-én elrendelték, hogy a tizenegy alapítványi misét felosztva a három említett napon kell megtartani.”*¹⁹⁶

A kápolnát 1996-97-ben újították fel.

A Lendva-hegyi Szentháromság-kápolnában ma évente két alkalommal tartanak búcsúmisét. Az egyiket Szentháromság napján, vagyis a pünkösdt követő vasárnapon. A Szentháromság - mint láthatjuk - nem állandó időpontú ünnep, leginkább május hónapra esik.¹⁹⁷ Bár a szőlő-termesztéssel nincs kapcsolata, ez az időszak - a fagy- és jégveszély miatt - a szőlő fejlődése szempontjából kritikus periódus. Szentháromság tiszteletére szentelt szőlőbeli kápolnát Bálint Sándor Szigligetről említ.¹⁹⁸ A pécsi egyházmegye területén Hőgyészcsicsóról van adat 1745-ből Szűz Máriára és Szentháromságra szentelt határbeli kápolnára.¹⁹⁹ Hásságy szőlőhegyén (Baranya m.) 1891-ben a filoxeravésztl való szabadulás emlékére emeltek Szentháromság-kápolnát.²⁰⁰ Ugyancsak Szentháromság vasárnapján tartanak - kápolna híján a harangláb és a kereszt körül - szabadtéri misét Zsombón, a Lápastói-hegyen, a Jóisten segítségét kérve a termés védelmezésére a természeti csapásokkal szemben.²⁰¹

fejére mért vágással megölték...”. (Idézi, és a Hadik-problémával részletesen foglalkozik: Göncz László 1996/a 78-81.) Ezt az adatot veszi át a kápolnát ismertette Varga Sándor is. (Varga Sándor 1992. 42., 1993/a 66.) Dervarics Kálmán 1864-ben, levelet váltott e probléma kapcsán a Hadik család leszármazottjával, Hadik Gusztávval. A tőle kapott válasz, valamint a koporsó alapos átvizsgálása után bizonyossá vált, hogy Hadik Mihály 1733-ban hunyt el. (A levelezést idézi az Alsó-Lendvai Híradóból: Halász Albert 1994. 140-149.)

¹⁹⁴ Horváth Gyula 1995. 368.

¹⁹⁵ Bálint Sándor 1998. II. 422.

¹⁹⁶ Varga Sándor 1992. 42.

¹⁹⁷ A Szentháromság tisztelete már a XIII. században terjedt Németalföldön, Angliában, Német- és Franciaországban. Hazánkban Kálmán király a Pünkösdt követő vasárnapra rendelte az ünnep megtartását, amit aztán XXII. János pápa (1334) az egyetemes egyházban is kötelezővé tett. Végül X. Pius pápa emelte első osztályú duplex méltóságra a Szentháromság ünnepét. Artner Edgár 1923. 253.

¹⁹⁸ Bálint Sándor 1998. II. 424.

¹⁹⁹ Imre Mária 1998. 124.

²⁰⁰ Imre Mária 1991. 304.

²⁰¹ Vass Erika 1998.

A Szentháromság napi búcsúnál nevezetesebb, látogatottabb a szeptember első vasárnapján tartott ún. *angyaloki búcsú*. Az *Őrangyalok* ünnepének megülése a XIV. században, Spanyolországban kezdődött. Európa-szerte a XVII. században vált általánossá. Először március 1-e, majd a Szent Mihály utáni első szabadnap volt az ünnep ideje. 1667-ben IX. Kelemen pápa szeptember első vasárnapjára tette át, majd X. Kelemen október 2-át jelölve meg időpontként, az egész egyházra kiterjesztette az ünnepet. Ennek ellenére a Habsburg Birodalomban, így Magyarországon is szeptember első vasárnapját ünnepelték X. Pius pápa (1903-1914.) idejéig, akinek újbóli rendelkezésére került mai helyére, október másodikára az *Őrangyalok* vasárnapja.²⁰² Érdekes, hogy a Lendva-hegyen napjainkig a régebbi, szeptember eleji időpont ünneplésének szokása őrződött meg. Ez az időszak a szőlő érésének kezdeti szakasza, így a mise elsősorban a termés védelmére kéri a segítséget. Vasárnap délelőtt szlovén, majd magyar nyelvű misét tart a plébános. E napon a környező falvakból különjáratú autóbusz viszi a kápolnához az istentiszteletre igyekvőket. A prédikáción a kápolnában a szőlősgazdák családtagjaikkal együtt vesznek részt. Ezt követően a barátokkal, rokonokkal a pincéhez mennek, elfogyasztják az ünnepi ebédet, az asztalra kerül természetesen a tavalyi bor, és sok helyütt késő estébe nyúlóan mulatnak, nótáznak.

„A lendvai és a környező falvak magyarságának a két háború között ez a búcsú volt az évenkénti egyszeri nagy gyülekezése. (...) Úgyis szokták mondani, hogy ez a nap egyben az itt élő magyarság évi politikai manifestációja is volt.” - írja Varga Sándor.²⁰³

A búcsú az elmúlt évtizedekben valóban a Jugoszlávia e határszélén élő, kb. tízezernyi magyarság egyik fontos találkozási alkalmá volt. Az évenként többszöri, ám szűkebb körű családi-baráti összejövetelek mellett a vidék magyar népessége e napon a misén nagyobb számban is együtt lehetett. Ez az alkalom, amikor a kápolnában a prédikáció is kizárólag magyar nyelvű volt, e maroknyi kisebbség összetartozásának és magyarság-érzetének egyik jelentős erősítője volt.

Dobronak lakói ma a Vid-napi búcsút tartják. Korábban igen híres volt a *körtebúcsú* (augusztus közepe), melynek alkalmával a misét követően az emberek a szőlőhegyen ünnepeltek.

5. A lendvai szüret

A magyar szőlő- és borkultúrához kapcsolódó ünnepek és szokások közül a szüretéről, a szüreti multságokról és bálakról született talán a legtöbb írás. Ezek jó része azonban csupán rövid tudósítás, kevéssé érinti a téma mélyebb összefüggéseit, kapcsolatait és történeti vonatkozásait. Mindezek kapcsán egyet kell értenünk Fajcsák Attila véleményével, mikor így ír:

*„Nem ismerjük nevezetesebb borvidékeink szüreti szokásait kellő mélységben, kivételt képez talán Tokaj-Hegyalja.”*²⁰⁴

²⁰² Artner Edgár 1923. 307., Bálint Sándor 1998. III. 385., Lonovics József 1857. I. 310-312.

²⁰³ Varga Sándor 1993/a 66.

²⁰⁴ Fajcsák Attila 1990. 62. Dolgozatunknak nem célja, hogy a szüreti multságok témájának részletes és teljes kutatástörténetét adja. A téma kutatásának problematikáját jól összefoglalja Fajcsák Attila (1990. 62., és a 175-179. sz. lábjegyzetek), a határon túli magyar területekről pedig több leírást közöl a Néprijzi Látóhatár II/3. (1993.) száma.

Az egész évben nagy fáradtsággal megművelt szőlők termésének betakarítása a bortermelő közösség számára - Baksay Sándor szavaival élve - „félíg munka, félíg ünnep” volt.²⁰⁵ Ehhez a szemlélethez csatlakozva Madarassy László a XX. század első harmadán így ír a szüretéről:

*„Minthogy a szüret ideje egybeesik a tenyészet halódásával és minthogy a szüret legtöbb helyen a külső gazdasági munkák végét is jelentette, ezért a szüret a nyártól való elbúcsúzkodás, olyan áldomásképe volt, amiben a magyar ember minden atyafiát, jó emberét részesítette, amikor meghívta szőlőjének szedéséhez, szüreti ebédjéhez vagy ünnepélyéhez.”*²⁰⁶

Az idézetekhez hasonlóan fogalmazza meg Major Miklós is a szüret alkalmának főbb vonásait, összetettségét:

*„A szőlősgazda számára a szüret nemcsak a beérett szőlő betakarításával járó munkát jelentette, hanem a munka és az ünnep, a szórakozás-mulatozás összekapcsolásának alkalmát is. A szőlő és a szőlőművelés évszázadok óta a társas együttélésnek és az életbe vetett hitnek lett a szimbóluma.”*²⁰⁷

A szüret „félíg munka, félíg ünnep” jellege a Lendva-vidék szőlőhegyein is megmutatkozott. Az Alsólendvai Híradó 1913-ban ezt írja:

*„Tarackdurrogatás, rakétapattogás hangzott a hegyeken. A cigány hajlékról hajlékra járt muzsikálni, s nem volt vége-hossza a táncnak, dalolásnak. Nemcsak a fiatalok sügtak-búgtak fáradhatatlanul, hanem még az öregeket is megdöcögtették.”*²⁰⁸

Szüretkor a vidám multság helyszíne nem kizárólag a szőlőhegy volt. A különböző egyesületek Lendván, a városban, leggyakrabban valamelyik vendéglőben szerveztek szüreti bált a hegyi munkák végeztével, október derekán, utolján.²⁰⁹ Ilyen rendezvények leírásai a századelőlről maradtak ránk. A már említett Alsólendvai Híradó 1909. évi, október havi egyik száma az alsólendvai izraelita ifjak multságáról tudósít:

*„Tréfás szüreti multság. Lányaink körében nagy sürgés-forgás. Lázasan készülődnek a szombati multságra és kíváncsian kérdezik, hogyan lesz, mint lesz. (...) A nagyterem a multság alkalmára még nem látott szőlő-dísz fog öltetni, amelyből azonban lophat mindenki, ha nem látják. Ha 35 szebbnél szebb pásztorleány közül csak egy is meglátja a lopást, büntetést kell fizetni, melyet Nábránczky Béla, a hegybíró állapít meg. Hegybíróét ott a helyszínen választanak, mégpedig titkos szavazással.”*²¹⁰

Bíró József szőlősgazda, a Csentei Szőlőtermelők Egyesületének egyik alapító tagja, az egykori szüreti bálakra e szavakkal emlékezik:

²⁰⁵ Baksay Sándor 1891. 113-114.

²⁰⁶ Madarassy László 1929. 167.

²⁰⁷ Major Miklós 1998 133.

²⁰⁸ Idézi Varga Sándor 1993/a 46.

²⁰⁹ A szüret periódusához, az ősz végéhez kapcsolódó felvonulások, multságok főképp a századfordulót követően, rendszerint valamilyen egyesület, testület kezdeményezésére kezdtek terjedni széles körben. (Ujváry Zoltán 1983. 188.)

²¹⁰ Idézi Varga Sándor 1993/a 53.

„A lendvai szüretetek egészen visszamennek az Osztrák-Magyar Monarchia idejébe, az első háború után is, csak nem illen formába, hanem szüreti bálók szoktak lenni. Mindig megbeszéték, hogy mellik vendéglősné' lesz a legnagyobb bál, mert Lendván vót négy-öt illen nagyobb kocsmá, és ők megbeszéték maguk között, hol lesz a központi. A lendvai fiatalság szokta szervezni, mert abba az időbe elég sok zsidó vót: kereskedők, bankárok, de nem csak ők tartották, ez vegyesen vót, nem vót elkülönítve. Sőt még akkor is szoktak szüret szépét választani Lendván.”

A két világháború közötti években kisebb-nagyobb kihagyásokkal, de a leírtakhoz hasonló formában zajlottak a szüreti mulatságok. 1945 után szinte mindenütt megszűntek ezek a bálak, egyedül a hosszúfaluhegyi Torma kertben tartották a 70-es évek derekáig, szeptember első vasárnapján, az angyaloki búcsúval egyidőben.²¹¹

Az első, maihoz hasonló, kulturális és sportprogramokkal egybekötött szüreti ünnepet - Lendva község képviselőtestületének javaslatára - 1970-ben, a petesházi termálfürdőnél rendezték meg.²¹² Az 1980-as évektől minden év augusztus legvégén ill. szeptember legelején Lendva utcáin a szüreti felvonulás jelzi az egykori szüreti mulatságok felújítását, pontosabban szólva: újraalkotását. A kezdeményezés a lendvai művelődési egyesületekhez és a Turista Szövetséghez kapcsolódik. A *Lendvai szüret*, tartalmát és formáját tekintve is teljesen eltér a század első felének szüreti báljaitól. A cél nemcsak a régi, elfeledett szokáselemek felélesztése, a fiatal nemzedékkel való megismertetése, hanem - Bíró József szavaival - az, hogy „jelleget adjunk, hogy tudjanak róla, hogy Lendván tényleg vannak szőlőhegyek, szőlőtermelők”.

A felvonuláson a Lendva-vidéki magyar falvak mellett más határon túli (pl. szlovákiai) magyar közösségek, a hazai szlovén községek, valamint a szomszédos magyarországi és horvátországi települések is képviseltetik magukat. Az efféle rendezvényekre való meghívás, az ilyen ünnepeken való részvétel kölcsönös. Így mutatkoztak be pl. 1990-ben Lentiben a *Lendvai Szüret* mintájára megrendezett felvonuláson a pincei, völgyifalusi és petesházi kultúregyesületek. Mindez jól példázza a hasonló célú és funkciójú egyesületek, csoportok közti kapcsolattartás igényét.

A kezdeti években a menetet lóháton két „szüreti legény” vezette.²¹³ A résztvevők különböző versenyszámokban mérhették össze tudásukat, mint pl. a puttonyvívás, a borosüveg megtöltése lopótökllel, a boroshordó gurítása és kocsira emelése, vagy a fiatalok tánca szőlővel a szájukban. A legtöbb évben zsűri értékeli, rangsorolja az egyes települések kulturális egyesületeinek produkcióit.

A felvonulás résztvevői traktorvonta utánfutókon mutatják be a szőlőművelés és borkészítés hagyományos és újabb eljárásait a szőlő ültetésétől a szüreten át a bor kezeléséig és fogyasztásáig.²¹⁴ 1997-ben pl. a zsitkóciak a *Rigányóci-hegyen* zajló egykori smarnica (Noah) szüretet elevenítették fel, a hosszúfalusiak pedig az 1892-ben alakult „Phylloxera és pereonospora ellen védekező egyesületet” jelenítették meg. Helyet kap a felvonulásban több, a szőlészethez és borászathoz közvetlenül nem kapcsolódó, de a „megjelenítő” közösség,

²¹¹ Varga Sándor 1993/a 54-55.

²¹² Varga Sándor 2000. 24.

²¹³ A szüreti felvonulók élén haladó lovaslegényeket említ Hajdúszoboszlóról, Tiszafüredről Ujváry Zoltán 1983. 188., 1988. 185.

²¹⁴ Formailag ehhez hasonló Csácsbozsok község (Zala m.) 1945-től ismert szüreti felvonulása, amikor a fiatalok szekéren kádat vittek. (Szentmihályi Imre 1951. 10.)

település egykori népéletének szerves részét jelentő produkció is, mint az erdei munkások, favágók, ácsok, cipészek, szabók és más céhmesterek szaktudását szemléltető bemutatók²¹⁵, vagy a kukoricahántás, a tökmagköpesztés, a kásacsínálás, az őrlés és a parasztlakodalom, de tanúi lehetnek az érdeklődők a kenyérsütés fortélyainak is. Nem hiányzik a politika, az aktuális gazdaságpolitika problémája sem a mozgó színpadokról. Így 1990-ben pl. a szocialista idők beszolgáltatási kötelezettségét idézték fel a dobronakiak. A Lendva-vidéki bor értékesítési, exportálási nehézségei miatt aggódó völgyifalusi szőlőtermelők 1997-ben egy mobiltelefonos férfit állítottak az utánfutóra, szavait a felirat tolmácsolta: „Halló? Joe, te vagy? Az idei termést küldjük egészében. O.K?”, 1999-es bemutatkozásukkor pedig - végső csalódottságukat kifejezve - jelképesen eltemették a boroshordót.

A hazai és meghívott csoportok népviseletbe öltözve, énekkarukkal, néptáncegyüttesükkel adnak műsort. Az egész felvonulás végigkigyózik Lendva főutcáján, néhány tíz méterenként megállnak a nézők sorfala között, a „szőlőművesek” az utánfutókról bort kínálnak, az együttesek pedig néhány taktust eltáncolnak, elénekelnak. A csoportoknál és az utánfutón táblák jelzik a helységet és azt, amit bemutatnak. A városközpontban közben már sül a nyársra húzott ökör, és hatalmas sátrak várják a lendvai bort kóstoló és mulatni vágyó helybélieket és idegeneket. Mindenki megízlelheti (természetesen nem ingyen) a vidék ételspecialitásait: a kemencében sült perecet, a kukoricamálét, a bográcsgulyást és a mézespálinkát.

Bíró József az elmúlt évek szüreti felvonulásait, a Szőlőtermelők Egyesületének szerepét e rendezvényen így jellemzi:

„Mikor kezdődött, akkor a községek versenyeztek, hogy mellik község tud szebb formába bemutatkozni. Ollan csodaszép vót, hogy a szőlőütemestü' mind végig bemutatták. És akkor különböző formákban, mellik faluban hogyan. Akkor még egyik éven azt is csinálták, hogy nagyon öreg traktorokra, amillen öreget csak lehet, ezekre utánfutókat főszereltek, rá egész épületet, akkor ezen présütek, akkor ezek a szlovén faluk csodaszépen megcsinálták a pálinkafőzést, teljes egészében, úgy, hogy még pálinka is folt. Ami illen régi, igazi szokás vót. A mi gyerekkorunkba még vótak tehenes szekerek, akkor arra főtették a kádat ugye, mert nem sok szőlő vót, kádakba is haza lehetett vinni, aztán akkor fönt a nagypapa meg a nagymama, a gyerekeket hátul bele a kádba, és akkor így gyűttek a hegyre. És eztet igyekeztek így bemutatni több-több éven, különböző formákban ezeken a szüreti fölvonulásokon. Valami újat mindig lehet csinálni, már az miatt, hogy a tradíciót megtartsuk. És akkor persze a szórakozás, ugye ez illen turisztikai propaganda. Jönnek még Dobronakból is. Meg a lendvai járásban élő magyarság és a szlovénok is. A muramenti szlovénoknak is van szölleje ezekben a lendvai hegyekben. Rendszerint meg vannak hívva magyarországi csoportok is meg horvát csoportok is.

Majdnem minden szüreti fölvonuláson részt vesz az egyesület is. Mert ez az egyesületnek részben kötelessége is. Ha mást nem is, akkor borminősítést csinálunk, meg végigdalolunk. Az énekkarok is általába. Tánc, dal, zene, azzal megy végig, hát akkor nekünk is kötelességünk, hogy végigdallozzunk Lendván.”

A fiatalok szórakozását könnyűzenei koncertek, sportrendezvények biztosítják, de nem marad el a kézművesvásár sem. Az estet tűzijáték zárja.

²¹⁵ A szüreti felvonulási menetben a magyar Alföld és Kelet-Magyarország területén jellemző volt a főképpen szlovák (tót) vándor iparosok és kereskedők megjelenítése. (Ujváry Zoltán 1988. 184-185.)

A *Lendvai Szüret* szervezőiben többször felvetődött az a kétely, hogy az évről-évre hasonló témájú bemutatók egy idő után unalmassá tehetik a rendezvényt. Ezért igyekeztek mindig valamilyen elemmel színesíteni, bővíteni a programot (pl.: tűzijáték, kulturális programok, kézműves kiállítás, lovasbemutató). 1994-ben az akkor már hagyományosnak mondott felvonulás helyett a helyi közösségek a lendvai autóbuszállomással szembeni térségen mutatkozhattak be, s itt zajlottak a kulturális programok is. E módosítás azonban nem állandósult, a felvonulás érdekesebbnek és népszerűbbnek bizonyult, így a következő években ebben a formában zajlottak újra az események. 1997-től a szüreti program kétnapos borfesztivállal bővült, aminek látogatását a rendezők felkínálták a szlovéniai idegenforgalmi irodáknak is. A fesztivál szervezője a Lendvai Szőlő- és Gyümölcsstermelők Egyesülete, mely a meghívott egyesületekkel közösen borbemutatót és -kóstolót tart. A borfesztivál elmaradhatatlan eseménye a borgácsgulyás-főző verseny. A legjobbnak bizonyuló szakács az egyesület címerével ellátott agyag bogrács és oklevél büszke tulajdonosa lehet. A lendvai egyesület a felvonuláson külön utánfutóval nem szerepel. Az augusztusi kelepelőállítás mellett a borfesztivál a lendvai egyesület legnagyobb ünnepe.

Míg századunk első felében a szőlőhegyi vigasságok a szőlőbirtokosoknak, családjuknak, baráti körüknek a szórakozási alkalma volt, a vendéglőkben megrendezett szüreti bálak pedig főként a lendvai fiatalság vidám összejöveteleinek helyszínei lettek, addig napjaink szüreti felvonulása turisztikai célzatú látványosság, a Lendva-vidéki szőlő- és bortermelő közösség mások előtti bemutatkozásának fóruma. Természetesen ezen közösség belső összetartozása, a szőlőhöz és borhoz való viszonya is kifejeződik a rendezvényben, de mindenképp kisebb súllyal, mint az egy pincebeli, családi és baráti körben töltött szüreti mulatságban.

A *Lendvai szüret* a *hagyományos* népi kultúra egyes elemeit viszi az érdeklődő közönség elé. Ezek az elemek már nem szerves részei a jelennek, csupán a múlt egyre inkább feledésbe merülő tanúi. A népviseletet alkotó ruhadarabokat sok helyütt ugyan még őrzik a szekrényben, de használatuk csak a szervezett, „hagyományörző” alkalmakkor, ünnepekkor figyelhető meg, ugyanez a helyzet a néptáncsal is. Élőbbek - bár egykori súlyukból veszítettek - a népdalok. Énekkarok, népdalkörök tanulják, éneklik és tűzik műsorukra, de felhangoznak egy-egy társas összejöveten is a magyar nóták között, mellett. A felvonuláson a traktorokhoz kapcsolt utánfutók a szőlőművelés és borkészítés műveleteit bemutató „színpadok”. A karós tőkerendszer, a megművelés kézi technikája, hagyományos eszközkészlete (metszőkések, a szőlő lábbal taposása, fahengeres *szőlőmorzsolók*, *főfás* szőlőprések) e művelési ág jelen gyakorlatából nagyrészt hiányzik.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a *Lendvai szüret* című rendezvény annyiban nem előzmény nélküli, hogy a vidék szőlőtermelői a szüret alkalmához a múltban is kapcsolnak szervezett ünnepet. A szőlőhegyen, családi-baráti körben folyó mulatságok tekinthetnek vissza a legnagyobb múltba, s egyben ezek maradtak meg párhuzamosan más szüreti szórakozási alkalmakkal egészen napjainkig, bár csökkenő súllyal. A XX. század első évtizedeiben történt az a változás, amit Madarassy László 1929-ben ekképp fogalmazott meg:

*„Csak az utolsó évtizedek sok gazdasági válsága, termelési kényszere némította el a magyar szőlőhegyet, ahonnan azután a szüreti ünnepélyeket utcai, karneválszerű felvonulások, körmenetek, őszi táncmulatságok alakjában a városok, falvak mulatni vágyó fiatalsága mentette át korunkra.”*²¹⁶

²¹⁶ Madarassy László 1929. 167.

Lendván a XX. század első felének szüreti báljaiban fedezhetjük fel e változásnak egyes elemeit. Néhány évtizednyi szünet után az 1980-as évektől rendszeresen megszervezett *Lendvai szüret* eseménysorában folytatódik ill. indul újra ez az átalakulási folyamat. A megrendezés egyesületi keretei a hajdani bálak esetében is megvoltak, természetesen ezek más jellegű és célú egyletek voltak, mint a ma ill. az elmúlt másfél évtizedben működők. Az előzőekhez képest új ezen esemény formája (felvonulás) és tartalma (múltbani, hagyományos elemek bemutatása). E szőlőhöz és borhoz kapcsolódó ünnep helyszíne nem a szőlőhegy, hanem a város, ideje pedig az új, korai szőlőfajták beérésének, szüretelésének idejéhez esik közel, és nem a szüreti munkák befejeztéhez. Az ünnep funkciója többértű. A turisztikai jelleg reprezentációs szándékkal párosul (másoknak megmutatni saját kultúránk hagyományos elemeit, ugyanakkor a környező vidékek és nemzetiségek szintén múltbéli kultúrájából ízelítőt kapni), de a „hagyományörzés” lényeges identitás-eleme a szőlőtermesztéssel (is) foglalkozó magyar közösségnek.²¹⁷

Napjainkban a legtöbb nevezetes borvidéken, szőlőtermő helyen rendeznek ősszel (augusztus vége-szeptember-október hónapokban) helyi, országos, sőt nemzetközi szüreti fesztiválokat. Minden ilyen elsősorban turisztikai célú rendezvény elmaradhatatlan eleme a felvonulás, a folklórbemutató, gyakori a nép- és iparművészeti kirakodóvásár, a borverseny, a borkóstoló, amit sok helyütt pincetúrával kötnek össze, a bál és a sportversenyek.²¹⁸

6. Márton-nap

Szent Márton azon védőszentek egyike, aki életében ugyan nem volt kapcsolatban a borral, de ünnepének időpontja a must kiforrásával, az újbor kierjedésével esik egybe. Valószínűleg ez a momentum hívhatta életre a Márton-napi borral kapcsolatos szokásokat.²¹⁹ Szent Márton és a bor szoros kapcsolatát fejezi ki Nyugat-Európa számos szőlőtermő vidékén elterjedt hiedelem is, miszerint Márton Krisztushoz hasonlóan a vizet borrá tudta változtatni.²²⁰ Tours-i Gergely (538-594) Mártont a bor gyarapítójának és adományozójának nevezi. Feljegyzései szerint Toursban volt egy csodatévő szőlőtőke, amit Márton ültetett. Gergely leírásában egy Ingetrud nevű apáca a szent sírjáról egy edénybe vizet gyűjtött. Ebből a vízből egy cseppnyi elegendő volt ahhoz, hogy a sírra helyezett félig töltött boros edény egy éjszaka alatt tele legyen borral.²²¹ A magyar nyelvterületen sokfelé elterjedt Szent Márton személyének és a bornak az összekapcsolása. A szatymazi és a balástyai szőlősgazdák szerint Márton-napjára már kiforr, lehiggad az újbor. A hordóba be lehet ütni a dugót, a borból pedig lehet inni. Ezért tisztelték meg a *Borfűjtő Szent Márton* névvel. Pölöskefőn is ekkor dugták be a boroshordókat. Bálint Sándor szerint *Szent Márton pohara* a középkorban szentelmény lehetett, az elnevezés pedig a Márton-napi áldomás és gyógyító célú borivások emlékét őrzi. A középkori hagyomány szerint Márton tours-i sírjától a kenyér- és boreulógia elfogyasztása után a lázbetegségeket és az ördögösöket gyógyultán távoztak. Csíkszentmártonban a Márton-napi búcsú alkalmával kóstolták meg az újbort. Innen ered a patrónus *Nagypoharú Szent Márton* elnevezése. Sopronban a XVII. században a bérlők dézsmaszedés előtt Márton-napján megvendégelték a városi tanács

²¹⁷ vö. Göncz László 1996/b

²¹⁸ vö. FM AMC 1998.

²¹⁹ Csoma Zsigmond 1997. 69.

²²⁰ Meisen, Karl 1968. 75.

²²¹ Meisen, Karl 1968. 70.

tagjait és a dézsmaszedő tisztségviselőket.²²² Ambrózy Ágoston Mártont a síkvidéki szőlők védőszentjének tartja. Szerinte a borkötés határnapja is ekkor volt. Az abroncsokat összefogó *berkét* ezidőtájt kellett megújítani.²²³ Márton-nap a fehéregyházi hegyen a hegyközség harmadik törvénynapja volt.²²⁴

A német és a szlovén szőlővidékeken napjainkban is sokfelé elterjedtek és közkedveltek a Márton-napi borral kapcsolatos szokások. A német szőlősgazdák Márton-napján bort ittak, hogy jó termés legyen valamint azért, hogy erősek és szépek legyenek.²²⁵ Sok helyen szokás volt a Márton-napi borkeresztelés is. A Rajna-vidéken Márton-nap előestéjén kóstolták meg az újbort. A borcégereket szőlőlevéllel díszítették és meghívták az embereket az ivóba bort inni.²²⁶ Alsó-Ausztria szőlőtermő tájain Márton-napjától lehetett az újbort kóstolni. A szőlősbirtokosok a gazdasági év ezen ünnepnapján borkeresztelést végeztek.²²⁷ Aki megszegte ezt a szabályt, annak egy pint bor büntetést kellett fizetnie.²²⁸ Szinte egész Ausztriában azt tartották, hogy a bor Márton-napján lesz megkeresztelve, ekkor kapja meg a nevét. Márton-nap előtt viharosnak, utána pedig újbortnak hívják.²²⁹ A szőlőkapások ezen a napon meglátogatták egymást, Bécsben pedig a kézműveseket az előjáróság „Mártonborral” ajándékozta meg. Ausztria szőlőtermő vidékein főként a kolostorok környékén a szüret záró ünnepén, azaz Márton-napkor már a 12. század óta szüreti (Lesgans) vagy préslibát (Preßgans) ettek.²³⁰ Dél-Morvaországban és Neusiedelben a szőlőkapások a következő Márton-éneket énekelték a körmenetes felvonulásaik közben:

*„Ma éjjel van Szent Márton éjszakája.
Ekkor változik a must borrá.”*²³¹

Halle-ban Márton-nap reggelén a gyerekek korsókat vittek a sóbányába a következő versike elmondása közben: „*Márton, Márton, csinálj a vízből bort!*” A szülők ezt követően megtöltötték a korsókat borral és Márton-kiflit raktak rájuk.²³² Márton-napjához jónéhány időjárási megfigyelés is kapcsolódott, amelyekből a következő évi szőlő- és bortermésre próbáltak meg következtetni: *Ahogy Márton-napján az ereszcatornák zúgnak, úgy zörögnek majd a prések jövőre. Ahány csepp eső hull a szőlőtőkére, olyan sok szőlő lesz rajta ősszel.*²³³

Bela Krajinában és Dolensko vidékén Márton-napján meghívták az ismerősöket és a barátokat a szőlőhegyre. Az ünnepi vacsora elfogyasztása után az asztalon egy kancsó bort és poharakat hagytak, hogy az arra járó lelkek is részesülhessenek a Márton-napi lakomából. Zavrc-ben a

²²² Bálint Sándor 1998. III. 521-522.

²²³ Ambrózy Ágoston 1933. 18-19.

²²⁴ Égető Melinda 1985. 32.

²²⁵ Sartori, Paul 1914. 266.

²²⁶ Wrede, Adam 1919. 197.

²²⁷ Hörandner, Edith - Jary, Friedl 1983. 128.

²²⁸ Gugitz, Gustav 1950. 181.

²²⁹ Schmidt, Leopold 1972. 274.

²³⁰ Schmidt, Leopold 1972. 273.

²³¹ Burgstaller, Ernst 1965. 44.

²³² Buschan, Georg é.n. IV. 115.

²³³ Weinhold, Rudolf 1975. 103.

Márton-napi vacsora maradékát is az asztalon hagyták azért, hogy a következő évben is sok termés legyen.²³⁴ Bela Krajinában Márton-napján a papot is felhívták a hegyre és végigkóstoltatták vele az összes hordót. A bor megkeresztelését a gazda végezte el, az ünnepi beszéd után a vendégek pedig állva kóstolták meg az újbort. Slovenski Gorice környékén Márton-napján a legényeknek a szőlősgazdák által elrejtett borral teli üvegeket kellett megkeresniük. Az asszonyok erre az alkalomra sütöttek-főztek, az ételt pedig a szőlőhegyen fogyasztották el. Azt tartották, hogy Márton-napján az asszonyok isszák meg az utolsó mustot, a férfiak pedig az első újbort kóstolják meg. A pincékben ekkor a bort is megkeresztelték. A szertartást a gazdaasszony végezte el, egyik kezében hébert, a másikban pedig szentelt vízbe mártott rozmaringágat tartva. A pinka eltávolítása után szentelt vízzel meghintette a lyukat, a gazda pedig a hébérrel bort szívott, miközben azt mondta, hogy ő a hordóba mustot öntött, de most bort vesz ki belőle. A nők ezután felállva elkezdtek sikongatni, az egyikük pedig a következőket kiabálta: *„Nézzétek Szent Márton szekérét! Utána egy boroshordó gurul. Akkora csap van rajta, amilyen még soha nem volt.”* A szertartás után a társaság végigkóstolta az összes hordót, majd eldöntötték, hogy melyikből igyanak. A gazda ezt követően csapra verte a kiválasztott hordót, egy faedénybe pedig bort engedett, a vendégek pedig abból meregetve ittak. E naphoz számos időjárási megfigyelés is kapcsolódott: *Ha a szőlő levele Márton-napján még zöld maradt, akkor enyhe télre lehet számítani. Ha esik az eső, akkor a következő évben szűk termés és kevés bor lesz.*²³⁵

A Lendva-vidéki magyarok körében szlovén hatásra terjedt el a Márton-napi borkeresztelés szokása. A szőlősgazdák körében Márton-nap régen is jeles ünnepnek számított. Ekkor a szőlőtulajdonosok kimentek a hegyre és *bepinkázták* (pinka= hordó felső dugója) a hordókat.

„Ha must van, nem lehet a hordukat feltölteni, mert kifut. Márton nap körül már nem sivakodik”

(Hancs Ferenc-Hosszúfalu)

A pinkázás után az emberek végigkóstolták egymás borait, és egész éjjel mulattak.

A Lendva-vidéki magyarság körében gyakorolt Márton-napi szokások három típusát különböztethetjük meg:

- A Dobronaki Turistaegylet mártonozó csoportjának programja
- A Csentei Szőlőtermelők Egyesületének Márton-napi ünnepe
- A csentei gazdák szőlőhegyi borkeresztelése

A Dobronaki Turistaegylet 1995-ben honosította meg a szokást. Az átvétel körülményeiről, indokairól Szolarits László egyleti tag így vélekedik:

„Mindenek előtt célunk a turizmus fellendítése a hegyeken, ez volt, mert hát Dobronaknak szép hegyei vannak. Aztán akkor fölcsábítani az embereket a pincékhez, meg hogy jó bort igyanak, ez volt a fő cél, meg hát megeleveníteni ezt a szokást. Van egy ijen mozgalom, hogy legyenek borospincék, borosutak a hegyeinken. Jönnek a turisták és akkó ki van jelölve, hol lehet bort kóstolni. Aztán ezen dolgozunk, hogy a dobronaki és a streleci hegyen is ki legyen jelölve, hogy hol vannak ojan pincék.”

²³⁴ Mörderndorfer, Vinko 1946. 42.

²³⁵ Mörderndorfer, Vinko 1946. 41-42.

A szokás szórakoztató célján túl üzleti érdekeket is szolgál. A borturizmus megteremtése mellett a környező települések kocsmárosai, vendéglősei is felfedezték az ebben rejlő pénzkereseti lehetőségeket. A mártonozó csoportot ugyanis vendéglőkbe és szállodákba is meghívják, ahova szlovén utazási irodák szervezésében ekkor az ország különböző részeiről turistacsoportok érkeznek. 1998-ban a Dobronakon működő utazási iroda közreműködésével 200 vendég látogatott Mariborból és Celjéből a faluba, ahol a Márton-napi vacsora elfogyasztása közben részesei lehettek az újbor megkeresztelésének.²³⁶

A dobronaki csoport programjában szerepel a falu központjában, a templommal szemben álló kelepelő ünnepélyes leszedése: a *kelepelőburittás*.

A Csentei Szőlőtermelők Egyesülete 1992 óta ünnepli meg Márton-napját. Az egyesület elnökségét a Szent György-napi hajtásberajzolás elemzésekor említett közösségteremtő, a tagságot különböző rítusok segítségével összetartó szándék vezérelte. A csentei szőlősgazdák körében gyakorolt borkeresztelés átvételének az időpontjáról nem sikerült semmi pontosat megtudni. Az előbb felsorolt indokok mellett feltétlenül meg kell említeni a szlovén nyelv és kultúra utóbbi évtizedekben megfigyelhető nagy mértékű előretörését, ami fontos alapja lehetett az *adaptációnak*.²³⁷

Szent Márton kultuszának erősödésére utal az is, hogy Dobronakon a szőlőhegy egyik részét, amit korábban *Hegyoldalnak* hívtak, 1993-ban *Szent Márton oldalra* keresztelték át. A Szent Márton oldalon fekvő 15 borospince érdekessége, hogy mindegyiket a püspök alakja díszíti. Van olyan, amelyiknek a külső vakolatán is Szent Márton található. A hegyrészt díszesen faragott hordófenék jelzi, amelyen szlovén és magyar felirat olvasható: Szent Márton oldal. A környező szlovénlakta települések egy részén is kitüntetett figyelem övezi Szent Márton személyét és kultuszát. A kebele-i szőlőhegyet ma is Márton-hegynek nevezik, és van olyan préház, melynek külső falát a Szent Márton legendát ábrázoló festmény díszíti. Mártonhelyen ezen a napon az ősszel betakarított termények egy részét kosarakban a templomba az oltár elé helyezik, és az ünnepi misén ezeket megszenteli, megáldja a pap.

A Márton-napi borkeresztelés Ujváry Zoltán fogalomhasználatával élve *dramatikus népszokásnak* tekinthető.²³⁸ Maga a szokás jöllehet a színjáték felé közelít, de része egy ünnepi

²³⁶ Az utóbbi években a turizmus mint kulturális jelenség tanulmányozása a hazai néprajzi kutatások fókuszába került. A dobronaki mártonozás esetén a turizmus megteremtése volt az elsődleges cél. Bizonyos szempontból a szokás ennek köszönheti létét. A szervezők olyan rítust próbáltak meghonosítani, ami ugyan ismeretlen volt a közösségben, ám hamar nagy népszerűsége tett szert.

²³⁷ M. Kozár Mária vizsgálta nemrég a szlovén és a magyar népi kultúra közötti interetnikus kölcsönhatásokat. Arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy szlovén hatás elsősorban az anyagi kultúra területén figyelemreméltó, míg a jelenlétük a folklórjelenségek között nem számottevő. M. Kozár Mária 1994. 108-109.

²³⁸ Az alpesi területeken Márton-napján a maszkos alakoskodás közkedvelt szokás volt. Az ünnep előestéjén, a sötétség beálltával a legények csengettyűszóval, ostopattogatással szaladtak a falvakon keresztül. Többnyire maskírozták magukat, de legalábbis egy rúdon magukkal vittek egy kivájt tököt vagy nagy répát benne egy gyertyával (Kasmadl vagy halálfej). E szokás tulajdonképpen a szellemeknek a havasi legelőkre történő kivonulását jelképezi. A szellemek ugyanis télen az emberek által elhagyott kunyhókban tanyáznak. A Luca-napi fehér leples alakoskodók Márton ünnepén is megjelennek. A német Márton-napi asszony (Martiniweibel) egy XIX. század második feléből származó adat szerint fehér ruhát hordott, fején koszorú és fátyol, de volt amikor csak egy darab vászonba burkolózott. Egy másik forrás viszont úgy ábrázolja, hogy az alakoskodó ruhája felett inget viselt, arca fehér lepedővel volt eltakarva, kezében kereplőt, botot vagy seprűt tartott. Lud-

alkalomnak. A dramatikus jelző azt jelzi, hogy olyan rítusról van szó, amelyben a színjátéki elemek fokozottabban kapnak hangsúlyt és a játék adja a szokás elsődleges funkcióját.²³⁹ Az egy-egy alkalomhoz lazán kötődő színjátékszerű szokásokkal szemben, amelyek önálló életet is élhetnek és különböző dramatikus színjátékokban is megjelenhetnek, a borkeresztelés nem választható szét az előadás időpontjául szolgáló alkalomtól. A dramatikus népszokás tulajdonképpen e jeles naphoz szorosan kapcsolódó hiedelem (Márton változtatja a mustot borrá.) színjátékszerű megjelenítése, ami nem emelhető ki a Márton-nap kontextusából.

A Márton-napi borkeresztelés résztvevőit a szereplők és a nézők csoportjaira oszthatjuk, akik rendszerint fizikálisan is elkülönülnek egymástól. Utóbbiak, akik elsősorban passzív szerepet töltenek be, aktív közreműködők is lehetnek. (A borkeresztelésnek ugyanis vannak olyan részei, amikor a nézők a misén való részvételhez hasonlóan részesei lehetnek a „liturgikus eseményeknek”. Csontén például a szertartás közben a szereplők és a nézők együtt mondják el a borivók tízparancsolatát.)

A mártonozó csoport főszereplője a Márton püspököt alakító személy, aki rendszerint jó színészi képességekkel rendelkező egyén. A szerep eljátszásához nem kell előzetes felkészülés, mivel a szöveget nem kell megtanulni. Toplak Ernő, a dobronaki Márton püspök, így vall saját szerepvállalásáról:

„Amikor a csoport alakulóban volt akkor én is a Turista Egylet aktív tagja voltam, vezető tagja. Mivel ismerem mind a két nyelvet, ez pedig fontos volt ebben a dologban, aztán talán ezért került rám a választás. Most elárulok egy régi titkot is, gyerekkoromban én nem azt mondtam, hogy pap leszek, hanem püspök. Mostan valóra vált. Akik aktív tagjai voltunk a turistaegyletnek, azok magunkra vállaltuk a szereplést.”

A püspök feladata a must megkeresztelése, a szertartás levezetése, illetve ha igény van rá, akkor egy hordó újbor csapra verése. A Mártont alakító személy püspöki ruhában végzi el a keresztelést. A püspök öltözetének egyes darabjait a borkeresztelésre a dobronaki plébános adja kölcsön.

„A püspöki ruhát azt kaptuk a paptól. A süveget azt mink magunk csináltattuk. Ez egy ojan karton áthúzza anyaggal. A pásztorbotot azt öntöttük, tehát azt a kacsaringós részét. Valakivel, aki műanyaggal dolgozik. Annak volt mintája és azt választottuk.”

(Szolarits László)

A püspök szereplőként nemcsak a Márton-napi borkeresztelés során bukkan fel, hanem a farsangi játékok közé sorolható rönkhúzás egyik résztvevője is. Feladata a násznép köszöntése, az ifjú pár kihirdetése, az eskü szövegének elmondása, valamint a házaspár szódavízzel történő megszentelése.²⁴⁰

A püspöknek két ministráns segít a szertartás közben. Az egyik ministráns feladata a keresztelés szöveggönyvének a püspök elé tartása, a másik pedig a püspök pásztorbotját tartja. Öltözéküket a Turistaegylet varratta. A ministránsok a farsangi időszak felvonulós játékaiknak is

wigshofenben egy fiú jelenítette meg a Martiniwiebel-t, női ruhát vett fel, fejkendő kötött, kezében zsákot, botot vitt. Azokat a leányokat ijesztgette, akik este az utcán tartózkodtak. Ujváry Zoltán 1983. I. 13., 41.

²³⁹ Ujváry Zoltán 1997. 15.

²⁴⁰ Ujváry Zoltán 1983. I. 138-139.

közismert szereplői. Csömörön a pap a ministránsnak öltözött fiú homlokára hamut kent a következő szavak kíséretében: *Pist e blasom. Bolond vagy. Pleibst e blasom. Bolond maradsz.*²⁴¹

A falu kisdobosa (kisbíró) is a csoport tagjának tekinthető. Az ő fellépésével kezdődik a szertartás. Dobolás után szlovénul és magyarul is kihirdeti a programot az érdeklődőknek. A kisdobos szerepköre tulajdonképpen a dramatikus népszokások jellegzetes szereplőjéhez hasonlítható, aki a produkciót bejelenti, a közönség figyelmét felkelti és rövid tájékoztatást ad a műsorról. A kisbíró jónéhány ilyen típusú szokás közismert szereplőjének számít. Feladata az események közhírré tételére szorítkozik, de a méhkeréki turkajárásban a csoport előtt haladva a bekérő szerepét látja el, engedélyt kér a gazdától vagy a gazdaasszonytól a házba való belépésre és a kolinda előadására. A kisbíró alakja a szüreti felvonulásokon is gyakran felbukkan. Vámosmikolán a felvonulás előtt egy cifra, rongyos ruhába öltözött bohóc kíséretében járta az utcákat és hívta a lakosságot a táncmulatságba. Miközben a menet meg-megállt, a kisbíró az év folyamán a faluban történt emlékezetes eseményeket is kidobolta. Nádudvaron a kisbíró a felvonulók élén haladt, minden utcakereszteződésnél megállt, és kihirdette a lakosságnak, hogy aznap tánccal egybekötött szüreti ünnepséget tartanak, ahova mindenkit elvárnak. A mesterségeket, különböző foglalkozásokat utánzó játékokban a kisdobos kelléke gyakran egy dob volt.²⁴²

A perselyes feladata a borkeresztelés után adományt gyűjteni. A pénz a csoportot illeti, ebből próbálják meg fedezni a költségek egy részét. A mártonozó csoport tagja a versmondó is. Az ő feladata a szertartás során elhangzó Csokonai-vers elszavalása. A borkeresztelés után egy nagy *csappal* jár körbe, a nézők pedig ráüthetnek egy fakalapáccsal. A hagyomány szerint ez az aktus szerencsét hoz végrehajtójának. A csoportot két zenész, egy hegedűs és egy harmonikás is elkíséri. Az ő feladatuk zenével szórakoztatni az egybegyűlteket. Repertoárjuk általában borral kapcsolatos magyar nótákból áll.

A csoporthoz tartozik a Turistaegylet elnöke és a muravidéki borkirálynő is. Az elnök kék vincellérkötényt, valamint szőlőlevéllel díszített kalapot visel, feladata a nézősereg köszöntése és a szereplők bemutatása. A borkirálynő is szerepet vállal a borkeresztelésben. Az elnök színrelépése után ő is köszönti az egybegyűlteket, beszél az évi szőlőtermésről, a szertartás közben pedig a Mustocska mögött helyezkedik el egyik kezét a térdeplő személy vállára téve.

A Mustocskát rendszerint az a szőlősgazda vagy kocsmatulajdonos alakítja, aki meghívta a mártonozókat. A keresztelés közben az oltár előtt térdel, és egy üveg újbort tart kezében. A komikum abból adódik, hogy a mustra olvasott bűnök az illető személyre is vonatkoztathatók. Előfordulhat, hogy az előadást valamilyen politikai személyiség, helyi vezető is megtekinti. Ilyenkor ő alakítja a must szerepét. Természetesen ilyen esetben a Mustocskára olvasott bűnlajstrom politikai célzatosságának köszönhetően nagy tetszést arat a nézők körében.

A Márton-napi borkeresztelés az egyház jóváhagyásával, bevonásával zajlik. A dobronaki és lendvai plébános is részt vesz a szokásban és közreműködésükkel kerül sor az új bor megkeresztelésére. A dobronaki csoport a helyi pap áldásával indul a szőlőhegyre, Csentén pedig a faluotthonban tartott borkeresztelés előtt a lendvai plébános misét tart, melynek keretében megszenteli az új bort.

²⁴¹ Ujváry Zoltán 1983. I. 77-79.

²⁴² Ujváry Zoltán 1983. I. 260-261. ; III. 193. , 188.

A mártonozó csoport tagjai állandó kellékekkel rendelkeznek. A mártonozás után felszerelésüket megőrzik és a következő évben is ugyanazokat használják. A csoport tagjai az első fellépések előtt néhány alkalommal összejöttek és elpróbálták a szertartás menetét. Több próbát nem is tartottak, mivel az előadás nem igényel különösebb előkészületeket.

Dobronakon 3-4 hónappal Márton-nap előtt a Turistaegylet tagjai végigkérdezik az embereket, hogy ki hajlandó fogadni hegyi pincéjénél a mártonozókat. A szőlősgazdák saját költségből látják vendégül a csoportot és a nézősereget.

„A szőlősgazda elég jól a zsebibe néz, mert összejön a rokonság és ottan sütni, főzni kell. Azokat is kell kínálni. Aztán van úgy, hogy harminc, negyven ember is összejön egy pincénél és akkor annak mindegyiknek egy pohár bort vagy kalácsot vagy süteményt és akkor azt hordják körül. Annak a borosgazdának is egy reklám. Mert a jó borról jó hír megy.”

(Szolarits László)

A csoportot rendszerint valamelyik gazda ebéddel is megkínálja.

„Sültliba, áztatott laska, vöröskáposzta tökmagolajosan meg sültalma szokott lenni az ebéd. Ha felvágják a libát, akkor az az első, hogy a gazdaasszony megnézi a csontot. Az a porcogós része a libának, ahol van a mellcsontja. Ha barna, akkor az azt jelenti, hogy sáros tél lesz. Ha fehér, akkor meg sok hó lesz. Tavaj több hejen is megnéztük. aztán fehér volt. Sok hó volt. Érdekes az ijt is megnézni.”

(Szolarits László)

A versmondó, a kisdobos, a perselyes és a zenészek csak a dobronaki mártonozó csoport szereplői. Csontén, az egyesület ünnepén a püspök mellett csak a két ministráns tagja az alkalmi társaságnak. A borkirálynő is részt vesz ezen a szertartáson, de különösebb szerepe nincsen. A mustot jelképező személyt pedig valamelyik egyesületi tag alakítja. A csentei szőlősgazdák körében gyakorolt borkeresztelési szertartásnak általában a püspököt és egy ministránst alakító személy a szereplője. A szőlősgazdát rendszerint nem szokás bevonni az eseményekbe. Két-három család jön ilyenkor össze a szőlőhegyen, végigjárják a pincéket és megkeresztelik mindenhol az újbort. Az alkalom ünnepi vacsorával zárul, amelynek elengedhetetlen étele a sült liba.

A Márton-napi borkeresztelés rituális szimbólumait sorba véve két fő csoportot különíthetünk el. Az egyikhez a szertartás szereplőinek tárgyi kellékei, öltözetük kiegészítő elemei tartoznak. Az egyes figurák megszemélyesítését szolgáló kellékek (püspöki pásztorbot, süveg stb.) a dobronaki csoport esetében leginkább valóságűek; céljuk az utánzás, az adott figura minél pontosabb megjelenítése. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a dobronakiak szinte „félhivatalos” társulatként működnek és a Márton-napot megelőző héten számos helyen fellépnek, ami megkívánja az öltözékek, kellékek díszes, igényes kivitelezését. Az alkalmi, egy-egy fellépést vállaló csenteiek öltözékei természetesen már sokkal szerényebbek. A hangsúly nem annyira az egyházi személyiségek pontos, valóságű visszaadásán van. Horvát László, aki a csentei hegyen szokta Mártont alakítani, egyszerű püspöki öltözetet visel. Süvege kartonpapírból, öltözete pedig fehér hetési ruhából és hosszú törülközőből áll. A másik csoportba azok a tárgyi szimbólumok, ételek, italok tartoznak, amelyeknek elsősorban az a funkciójuk, hogy az ünnep időpontjára, a gazdasági évben betöltött helyére, szerepére utaljanak. A Márton-nap ugyanis az őszi termények betakarításának ünnepeként illetve a gazdasági év zárónapjaként is felfogható. Erre utalnak a mártonozó csoportot vendégül látó szőlősgazdák, vendéglősök által készített alkalmi oltárokon elhelyezett kukoricacsövek, tökök és egyéb termények. A rituális szimbólumok között fontos szerep jut a libának is. A csentei falutthonban tartott ünnepség egyik

jeles eseményének számít egy élő és egy sült liba elárverezése. A vendéglőkben a borkeresztelés résztvevői a Márton-napi vacsora alkalmával sült libát is ehetnek. Bálint Sándor szerint a Márton-napi liba régi római étkezési szokás továbbélésének tekinthető. A legenda szerint Márton alázatból a ludak óljában bújt el, hogy püspökké választása elől kitérjen. A madarak azonban elárulták és így kénytelen volt elvállalni a tisztséget. Magyarországon főként a dunántúli területeken az ünnepi asztal fő eledele a sült liba volt. A szombathelyi egyházmegye kispapjai a patrónus Márton-napján libát ettek és bort ittak. Sokfelé azt tartották, hogy aki Márton-napján nem eszik libát az egész évben éhezni fog.²⁴³ A Márton-napi sült liba mellcsontjából országszerte a következő évi időjárásra jósoltak. Már Apáczai Csere János is idézi ezt a gyakorlatot: „*A Márton lúd mellye, ha világos, hó lészen, ha fekete, eső.*”²⁴⁴

A borkeresztelés nem mindig esik Márton-napra. A dobronaki csoport általában november 11-én kezdi programját, ami négy-öt napig is eltarthat. Csentén rendszerint a november 11-ét követő szombatra esik az ünnepség. 1998-ban azonban a faluotthon foglalt volt, ezért egy héttel eltolták a Márton-napi összejövetel időpontját. A csentei szőlősgazdák általában Márton-napján tartják a szokást.

A Márton-napi borkeresztelés több helyszínen zajlik. A dobronaki csoport számos vendéglőben és szállodában is megfordul, ahova a tulajdonosok hívják meg őket, de gyakran fellépnek a környező településeken valamint a lendvai öregek otthonában is. A dobronaki Márton-napi szokások fő eseménye általában a november 11-ét megelőző vagy az azt követő vasárnapra esik. A csoport a templom előtt várakozik. A mise befejeztével a pap és hívek kijönnek az épületből, a plébános pedig megáldja az új bort. A mártonozók hintóra szállnak és elindulnak a szőlőhegyre. Általában minden hegyrészt (Pap-hegy, Bors-hegy, Fölső-hegy) útba ejtenek. 1998-ban a csoport a Streleci hegyre is meghívást kapott, ami a Dobronakkal szomszédos Strehovci község határában fekszik. Az Orbán-szobor felállítása átalakította a szokás térszerkezetét, mivel a csoport útba ejti a Pap-hegyen lévő kápolnát is. A püspök meghajol a védőszent szobra előtt és megköszöni neki azt, hogy megvédte a szőlőket a jégveréstől.

A zárt térben előadott borkeresztelési szertartás szereplőinek elhelyezkedése az adott helyiség felépítésétől, belső elrendezésétől függ. Ha lehetőség van rá, akkor a csoport tagjai valamilyen emelvényen, vagy színpadon állnak. Rendszerint a vendéglátók által elkészített és feldíszített oltár mögött helyezkednek el. Az oltáron két gyertya, egy feszület, egy kisebb boroshordó és különféle őszi termények (kukorica, tök, stb.) kapnak helyet. A püspök balján és jobbán vannak a ministránsok. A versmondó, a kisdobos és a turistaegylet elnöke a püspöktől néhány méter távolságra helyezkedik el. A zenészek és a perselyes pedig a csoport mögött állnak. A mustot megszemélyesítő egyén az oltár előtt térdel, míg a borkirálynő mögötte áll, kezét a vállára téve. A csentei faluotthonban a püspök és a két ministráns a terem közepén felállított oltár mögött helyezkedik el. A szőlősgazdák általában a présház előtt állítják fel az alkalmi oltárokat. Ha a gazdának van már teljesen kiforrt új bora, akkor a pincébe is lemennek a mártonozók és a püspök csapra veri a kijelölt hordót.

A Márton-napi borkeresztelés szlovén eredetű. Adatközlőink szerint ezek a szövegek kéziratos formában terjednek. A dobronaki szertartás mintájául egy Stájervidékről származó feljegyzés szolgált, amit a szőlőtermelő egyesület elnöke hozott a faluba. A dobronaki mártonozás szövegét Toplak Ernő helybeli tanár állította össze.

²⁴³ Bálint Sándor 1998. III. 519.

²⁴⁴ Bálint Sándor 1998. III. 520.

„Teljes egészében nem az én alkotásom. Én is vettem kölcsön elemeket, de amelyhez bőven tettem saját elgondolásokat is. Szlovénből kellett fordítanom, mert ott volt elterjedve ez a szokás és azt vettem alapul. Mivel hívő ember vagyok, nem akartam, hogy olyan részek is legyenek benne, ami nem kívánatos. Tehát az egésznek egy ijen nevelő alapja is van, ami megdorgálja egy kicsit a politikusokat is, de szerintem túlzásba nincs vite. Ezt a plébános úr is, többen is kifejezték, hogy nagyon betartottuk a szokott kereteket.”

Horvát László csentei szőlősgazda is összeállított egy szertartást. Ő is szlovén anyagot vett alapul, de a saját ötleteit is felhasználta. A Horvát-féle Márton-napi borkeresztelésnek vannak állandó és évről-évre változó elemei.

„És akkor itt közben szok lenni egy prédikáció, amivel lehet akármilyen témáról beszélni. Jövőre valószínű már nem lesz ez a téma. Lehetséges, hogy valamit változtatok rajta.”

(Horvát László)

A fejezet végén található három szokásszöveget végigolvasva rögtön szembetűnik a katolikus egyházi miseszövegekkel való nagyfokú hasonlóság. A szokásszöveg a szó szoros és átvitt értelmében is liturgikus nyelvnek tekinthető, amely a cselekvés egy bizonyos formájának minősül. A szertartás elhangzása révén valósulhat meg a keresztelés aktusa.

A borkeresztelés komikuma elsősorban a szövegben rejlik. A humor forrását az egyházi szertartásban szereplő „*magasztos szellemi dolgoknak tiszta anyagiság síkjára történő átfordítása*” adja. A fennköltség lefokozásához gyakran topográfiai ellentét is társul (pl. fent-lent)²⁴⁵. A borkeresztelési szertartás alapelemeinek tekinthetők a különböző imádságok (Miatyánk, Üdvözlégy stb.), amelyek az eredeti formai jegyeket megőrizve hordoznak teljesen új jelentést. A Miatyánk-travesztiákban például Isten helyett a must vagy a bor, a Mennysors helyett pedig a hordó illetve a pince szerepel. Az Üdvözlégy-travesztiákban a Miatyánk-variánsokhoz hasonlóan a szent kifejezéseket az ivás képei helyettesítik (pl. Mária-Rizling). A litániaváltozatok is számos olyan jellemvonást hordoznak, amely a lefokozással illetve napjaink politikai-társadalmi viszonyaira történő utalásokkal (pl. rossz polgármesterek, nagy munkanélküliség stb.) a komikum hatását, erejét növeli. A püspök rövid fohásza, az előimádkozás szövege is számtalan olyan kifejezést tartalmaz, amelyben az evés-ivás különböző mozzanatai, képei, italokkal, borral, szőlővel kapcsolatos dolgok (pl. pecsenye, sült liba, literes üveg stb.) jelennek meg a vallási fogalmak helyett. A válaszok ismétlődő kifejezéseket (pl. Erősíts meg, nekünk való stb.) tartalmaznak, így a nézőknek is lehetőségük van bekapcsolódni a szertartás menetébe.

A Borivók Tízparancsolata tulajdonképpen a borfogyasztás alapszabályait szedi egy csokorba. A borivásnak megvannak a maga alapvető szempontjai, amelyek a kulturált fogyasztást, az ital értékeinek, ízvilágának élvezetét tartják elsődlegesnek. A Magyarországon is sokfelé elterjedt és közkezdvelt szöveg aktualizálása és a helyi viszonyokra történő alkalmazása a tizedik parancsolatban bukkan fel. Az imádság-travesztiák sajátos csoportját képezik a folklór-alkotásoknak. Egyes variánsaik a műköltészetből, főleg a diákirodalomból származnak.²⁴⁶ A

²⁴⁵ Mihail Bahtyin a reneszánsz népi nevetéskultúra értelmezésekor használja a lefokozás fogalmát, amelyet a borkeresztelés szövegének elemzésekor is érdemes figyelembe venni. (Bahtyin, Mihail 1982. 19.)

²⁴⁶ Ujváry Zoltán 1980. 602.

Miatyánk-travesztiáknak a XIX. század második felétől sokféle népi változata alakult ki. Népi kéziratok könyvekben számos Baka-, Huszár-, Csizmadia-Miatyánk található, amely a műfaj széleskörű elterjedtségére és népszerűségére utal. A különböző imádságformák nemcsak önállóan, hanem betétként jó néhány ünnepi szokásban is előfordulnak. Leggyakrabban a lakodalmi szokásokban, temetési paródiákban, farsangi és betlehemes játékokban találkozhatunk velük.²⁴⁷ Az imádság-variánsok egy része humoros tartalmú, a tréfálkozás, a szórakozás az elsődleges funkciójuk. Más részükben azonban a katonaélet, a fennálló hatalom gúnyos, ironikus bírálata érződik. A műfaj tulajdonképpen tág lehetőséget nyújt a komoly gondolatok, valamint a humoros témák kifejezésének.²⁴⁸ A Márton-napi borkeresztelés során elhangzó Miatyánk-változatokat tematikus szempontok alapján méltán nevezhetjük Borivó-Miatyánk-nak és ennek mintájára beszélhetünk Borivó-Üdvözlégyről és litániáról, amelyek a Miatyánk-variánsokhoz hasonlóan fontos építőelemei a szertartásnak.

A szokásszöveg sajátos részének tekinthető a számos mesetípusban előforduló, a kenyér panaszának mintájára felépülő szövegrész, amely a must szenvedéseit, a szőlőből a borra válás során elszenvedett kínokat mutatja be. A magyar népmese-katalógus 13 változatát közli a kenyér panasz mesetípusnak. Az ördög és a kenyér mesében a szegényembert vagy a gyereket az ördög el akarja vinni. A szegényember erre egy cipőt tesz ki az asztalra, hogy helyette feleljen az ördögnek. Amikor az ördög megjelenik a cipő csak azzal a feltétellel engedi gazdáját elvinni, ha az ördög mindazt kiállja, amit a kenyérnek el kellett szenvednie. A kenyér ezután felsorolja szenvedéseit: először elvették, a földben megrohadt, kikelt, learatták, kicsépték, megörölték, megdagasztották, végül pedig forró kemencében megsütötték. Az ördög ezt végighallgatva rémülten távozik.²⁴⁹ A kenyér panaszához hasonló módon szerveződik a must vagy a bor gyötrelmeit bemutató szövegrész, természetesen a szőlőre vagy a borra vonatkozó munkafázisok említésével. A csentei változat a szőlőmunkáktól a must kiforrásáig mutatja be az ital kínjait, melynek fontosabb állomásai a metszés, a kapálás, a permetezés, a betakarítás, a lemorzsolás, a préselés, a hordóba zárás, és a kiforrás. Ezzel szemben a dobronaki variáns csak a préseléstől a must kiforrásáig kíséri végig a bor szenvedéstörténetét. A Márton-napi borkeresztelés keretében elhangzó, a bor panaszát bemutató szöveghez hasonló változatok lakodalmi pohárköszöntőként, találós kérdésként közismertek, amelyekben az egyes munkafázisok felsorolása mellett a bor vádolása is szerepel.²⁵⁰

*„Adjon az Isten mindnyájunknak jó zamatú, fehér színű,
tőkéből termett sok bort!
Dicsérlek is, szidlak is te jóízű lőre,
Tudod, az este is leültettél a pince fenekére.
Csak az Isten tudja, mi lelte a lábam,
Nem akart megbírni, csak a földet kereste a hátam.
Húztál, vontál, lökdöstél, taszigáltál,
Az árokban kutyákkal nyalogattattál.
Máskülönben jóban vagyok ám veled,
Mert igazi szőlőtőkének a leve.
Kapafokkal kocogtatott, ollóval kanyargatott,*

²⁴⁷ Ujváry Zoltán 1980. 621.

²⁴⁸ Ujváry Zoltán 1980. 619.

²⁴⁹ Süveg Veronika é.n. 340.

²⁵⁰ Berze Nagy János 1940. III. 138., Szabó Mária 1996. 61.

*Permetlével lepriccelt,
 Berregő nyavalyával körbejárt,
 Cukorral megkeresztelt áldott jó lőre.
 Azt mondják, ez a bor:
 Pincébe csalogató, asszony szomorító,
 Ruha rongyosító, elme háborító,
 Bugyelláris laposító, árokba taszigáló,
 Anyós haragító.
 Ej, te bor, bor, hát szabad ezt tenni?
 Emberrel, asszonnyal ilyet cselekedni?
 Gyerünk elő a katona regulával!
 Parancs az parancs. Irány jobbra, balra!
 Mars az áristomba!’’²⁵¹*

A Márton-napi szokás középpontjában az újbor megkeresztelése áll. Az egyházi szertartáson vízzel kereszteli meg a pap a keresztelendő személyt a következő formula kíséretében: „*N. én megkeresztellek téged az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében.*” A szokásszövegeink keresztelési formulái az imádság-travesztiákhoz hasonlóan humoros tartalmakat közvetítenek. A keresztelendő személy a szertartásban természetesen a must. Az Atya helyett Bakhusz, a Fiú helyett Márton, a Szentlélek helyett pedig a Borlélek szerepel. A dobronaki borkeresztelés során a püspök sóval kereszteli meg a bort. A só a hivatalos, egyházi szertartásban is fontos szerepet játszik. A pap a keresztelendő személy szájába a keresztelés során kevés szentelt sót tesz, ami az egyházi szimbolikában tulajdonságai révén alkalmas a gonosz elűzésére, illetve a lelkek egészségének megőrzésére. A borkeresztelésben a só a komikum hatását fokozza, hiszen használatának elsődleges funkciója az emberek fejfájástól való megóvása.²⁵² Horvát László, aki a csentei szőlőhegyen szokta alakítani Mártont, a só mellett hagymát és borsot is felhasznál.

A Márton-napi borkeresztelés egyfajta átmeneti rítusként is felfogható. A must borrá alakulásának bizonytalan kimenetelű folyamatát mintegy „szakrális” úton biztosítja a közösség, mely számára kulcskérdésnek számított az, hogy az egész éves munka eredménye jó minőségű, iható legyen. Az általunk vizsgált rítusokban ez a tartalom természetesen csak komikus formában van jelen, de az egyes komponensekben (gesztus, szöveg, cselekmény) még most is felfedezhető a must átváltoztatásának a gyakorlata. A must a keresztelés előtt emberi fogyasztásra alkalmatlan, hiszen sem külső, fizikai, sem belső, lelki tulajdonságai nem felelnek meg a közösség elvárásainak. A must csak akkor válhat fogyasztható itallá, ha átesik a keresztelésen, ami biztosítja számára a belépést az emberi világba. A must és a bor közötti különbségtétel a következő attribútumokkal illusztrálható:

<u>Must</u>	<u>Bor</u>
- bűnös	- nemes
- pogány	- gyógyító
- tisztátalan	- erősítő
- alattomos	- vigasztaló

²⁵¹ Horváth Károly 1994. 58.

²⁵² Mihályfi Ákos 1926. 70.

A must-bor státusváltozást mind a szokásszöveg, mind pedig a gesztusok jól érzékeltetik. A kisbíró (*kisdobos*), a versmondó és a borkirálynő köszöntő beszéde után Márton püspök így szól a gazdához: „*Kérem a házigazdát, hogy foglalja el büntető helyét a tisztátalan, még nem megáldott és megszentelt ital előtt, hogy ezzel is kifejezze büntetteit, amelyeket elkövetett eddig...*” A gazda - aki a Mustocskát személyesíti meg - a különféle terményekből készített oltár előtt *letérdel*, és kezében egy kancsó „tisztátalan italt” tart. Ezután így folytatja a püspök: „*Az a feladatunk, hogy ezt a bűnös, pogány folyadékot a keresztelés által átváltoztassuk nemes itallá, amely erősíti a testet és felüdíti a lelket.*” Ezt követően a püspök újra a Mustocskához intézi szavait és elmondja az eddig vezető gyötrelmes út szakaszait (metszés, kötözés, kapálás, permetezés, darálás, préselés, hordóba töltés). A jelen állapotot így jellemzi: „*Édes szőlőből erős ifjú lettél, teli mindenféle bűnnel és tisztátalansággal, amelyektől most meg kell szabadítanunk, hogy a legjobb ital lehess és elvégezhess magasztos feladataidat.*”

Az eddig elhangzottakat és történeteket (bűnösség hangsúlyozása, térdelés) tekinthetjük az átmenet három szakasza közül az *elválasztó* rítusnak, mely a megkeresztelendő, bűnös pozíciójába hozza mind fizikailag, mind „lelkileg” a Mustocskát.

Ezután következik a „gyóntatás”, vagyis a Mustocska lemond mindenféle bűneiről, amiket borként már nem fog elkövetni (csábítás, gőgösség, alattomoság, kocsmai és családi verekedések, autók, kerékpárok árokba fordítása, stb.). Minden, a püspök által feltett ilyen jellegű kérdésre a térdeplő gazdával együtt a közönség is fennhangon válaszol: „*Lemondok!*” Aztán következik a lemondások nyomatékosítása: Püspök: „*Megígéred-e, hogy a lemondásaidat be fogod tartani, hogy vidámitod az öregeket és ifjakat, hogy erősítéd testünket, meggyógyítod betegségeinket, elűzöd bánatunkat és megvigasztalsz.*” A gazda és a közönség: „*Ígérem!*”

A bűnökről való lemondással bekövetkezett az *eltávolító* rítus, vagyis az a liminális állapot²⁵³, amikor *bűnös* mivoltától már megszabadult, de *bor* lényegét még nem nyerte el a beavatandó ital.

Bor státusát csak a keresztelés szertartása által szerzi majd meg. Püspök: „*Drága Mustocska! Megkeresztellek tehát Bakhusz az Atyaisten, a Fiú Márton és a Borlélek nevében, aki a mustból bort teremtett. Ámen. (...) Fölállhatsz, ha bírsz! Kedves Mustocska! Bor lettél, amit mindannyian nagyon szeretünk! Most egyenrangú vagy velünk, ezért imádkozzunk magunkért, bűnösökért!*” Ezután egy hosszú ima következik a szőlőtőkéhez, a borhoz és a borospohárhoz, amely megment, erősít, bátorságot ad és könnyörül rajtunk. A szokásszöveg záróformulája a következő: „*Édes borocska, ki a pohárban és korsóban vagy, ömölj a torkunkba, legyen a Te akaratod úgy a hordóban, mint a fejünkben is! Szerencsés Anya, alkoholos ital, gondoskodj rólunk, igazságosokról, most és mindörökké. Ámen. Igyunk, énekeljünk, vigadjunk, szeressük egymást, a házigazda pedig pinkázza be a hordókat, üssön egyet csapra, töltse meg az üveget és minket is kínáljon!*”

²⁵³ Arnold van Gennep az átmeneti rítusokat három fázisra tagolta. Az első szakasz (elkülönülés) során az egyén vagy a csoport elszakad a társadalmi struktúra korábbi pontjától. A közbeeső, liminális periódusban a rituális szubjektum jellemvonásai bizonytalanokká, homályossá válnak. A liminális személyek nem rendelkeznek semmivel, megfosztják őket mindenféle rangjelző öltözéktől. A jelöltek egyfajta tabula rasaként is felfoghatók, beléjük vésik a csoport tudásának és bölcsességének az új státusra vonatkozó részét. A liminális fázist követő harmadik szakaszban az átmenet beteljesedik. Az egyén ismét stabil állapotba jut, világosan meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik újra. Turner, Victor 1997. 51-55.

A keresztelés aktusa által új állapotba került italt az egyenrangúság hangsúlyozása és e magasztaló, dicsérő imák - melyek a *beépítő* rítus megnyilvánulásai - teszik egy magasabb minőség teljes értékű tagjává. Esetünkben tehát rituális felemelkedésről van szó.

A szertartás szövegét a nézőközönség nemzetiségi összetétele nagy mértékben befolyásolja. A csentei faluotthonban tartott borkeresztelés rendszerint magyar nyelven hangzik el. Dobronakon szlovén és magyar változata is van a szertartásszövegnek. Ha a csoport szlovén közönség előtt szerepel, akkor csak egy nyelven zajlik a szertartás.

A komikum hatását a szöveg mellett a különböző gesztusok használata is erősíti. A Márton püspököt alakító személyhez kapcsolódik a gesztusok többsége. Egy részük a miséken is megfigyelhető mozdulatok utánzása. (pl. kereszttetés) Vannak azonban olyanok, amelyek a püspök mondataihoz kapcsolódnak szorosan, a szöveget mintegy látható formában is megjelenítik. (pl. A szertartás litániájában a „bor ereje” kifejezés elhangzása közben a püspök összeszorítja ökleit. A „drága boroskancsó” említésekor pedig a levegőbe kancsóformát rajzol.) A nézők körében a litániaszöveg két részlete aratja a legnagyobb sikert. A püspök az előimádkozás során a pletykás nyelvektől kér oltalmat, miközben az asszonyokra mutat. A másik jelenetben a nemkívánatos dolgok között a savanyú *smarnicát* (a Noah szőlőfajta szlovén neve) is megemlíti, mialatt összekulcsolt kézzel siránkozik. A szertartásban résztvevő, a mustot szimbolizáló személy szerepköre is szorosan összefügg a borkeresztelés átmeneti rítus jellegével. A must és a bor között fennálló különbség verbális kifejezése mellé ugyanis a gesztusoknak egy sajátos csoportja társul, ami tovább fokozza a két állapot közti különbségeket. A keresztelést megelőzően a mustot megszemélyesítő szereplőnek az oltár elé kell térdelnie, és csak a keresztelés után állhat föl. A státuszváltozást tehát a testhelyzet módosulása (térdelés - álló helyzet) is kifejezi. A rítus pedig egy másik kommunikációs csatornán keresztül közvetíti az általa tudatosítani kívánt üzenetet.

A következőkben a Márton-napi mustkeresztelés három általunk vizsgált alkalmának magyar nyelvű szövegváltozatát közöljük. Mint látható, formailag és tartalmilag mindhárom többé-kevésbé eltérő. A dobronaki csoport szövegkönyve a mise részeit és menetét leginkább hűen követő, finom humorú parafrázis. A csentei szőlősgazda, Horvát László szövegváltozata a mise leegyszerűsített formai kereteibe illesztett tréfás „eredetmagyarázat”. A Csentei Szőlőtermelők Egyesülete Márton-ünnepének szövege is az egyházi szertartás lefolyását idézi, helyenként vaskosabb humorral fűszerezve.

A dobronaki csoport mustkeresztelése - 1998.

Kisbíró: (*dobolás után*) Tisztelt társaság! Azért gyűltünk össze, hogy elvégezzünk egy nagyon fontos dolgot, a must keresztelését. Ezért először hallgassuk meg a borról szóló verset!

Versmondó: (*Csokonai Vitéz Mihály: Bakhushoz c. verséből mond részleteket.*)

Üdvöz légy Bakhe, áldott istenség!
Hol te mégy, vigad ott a föld s az ég.
Szívünk úgy felrajzik véled, mint a méh,
Életünk csak tőled éled: Évoé!
A mazúr általad gazdag lehet.
S mint az úr, szarvat és szemet vehet.
A bolond észt lel a borba, s úgy lesz bölcs:
Tölts tehát bort e csuporba, tölts, tölts, tölts!
Tőled ég Amor édes lángja is,

Tőled még felhevül a lomha is.
Csak te tartod friss melegben a gyomort:
Bort igyunk hát illy hidegben. Bort, bort, bort!

Borkirálynő: Tisztelt közönség! Szép jó napot kívánok valamennyiüknek ezen a hagyományos Márton-napi ünnepségen. Ez az a nap, amikor a must borrá változik. A bor minősége az idei évben is nagyon jónak minősült, annak ellenére, hogy nyáron kevés volt a csapadék, a szüreti időszakban pedig szinte nem volt olyan nap, hogy ne esett volna. A szőlőtermelőket az időjárás sem tudta legyőzni, minden erejüket és tudásukat belefektették munkájukba, hogy terméseikből a legjobbat hozzák ki. Ez sikerült is nekik. Az eredmény? Látható és ami fontosabb, érezhető is. Az eredmény: jó bor. Minden kedves szőlőtermelőnek pedig kívánok további jó, sikeres munkát úgy a szőlészetben, mint a borászatban és minél jobb eredményeket érjenek el. Most pedig hallgassuk meg püspök úr beszédét!

Püspök: Kérem a házigazdát, hogy foglalja el büntető helyét a tisztátalan, még nem megáldott és megszentelt ital előtt, hogy ezzel is kifejezze büntetteit, amelyeket elkövetett eddig és amelyektől föl lesz most mentve! (*A gazda letérdel.*)

Kedves borbarátaim, béke veletek!

Az a feladatunk, hogy ezt a bűnös, pogány folyadékot a keresztelezés által átváltoztassuk nemes itallá, amely erősíti a testet és felüdíti a lelket.

Először is emlékezzünk meg a mi legkedvesebb szentünkről, Mártonról, aki 316-ban született nem messze a mi vidékünkől. A szegény és szorgalmas ifjúból bátor római katona lett, majd pedig francia püspök. Mert jó lelkű volt és szerette a természetet, ő is megjutalmazta avval, hogy éppen az ő napjára e zavaros, tisztátalan szőlőléből tiszta, nemes italt: bort varázsolt.

Drága Mustocska! Te mindenfajta szőlőtökéről születted, amelyet metszettünk, kapáltunk, megkötöztünk, permeteztünk, óvtunk és emellett erősen izzadtunk. Amikor édes bogyókká érettél, leszedtünk, lemorzszoltunk, présben megszorongattunk, hogy Krisztus kínjait szenvedted. Sötét vasabroncsos börtönbe öntöttünk, hogy a kotyogón keresztül elmondhasd kegyetlen gyötrelmeidet. Édes szörpből erős ifjú lettél, teli mindenféle bűnnel és tisztátalansággal, amelyektől most meg kell szabadítanunk, hogy a legjobb ital lehess és elvégezhesd magasztos feladataidat.

Ezért kérdem tőled: Lemondasz-e bűneidről?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e az emberek csábításáról?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e a gőgösködésről?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e az alatomosságodról?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e a családokban és kocsmákban való pörök okozásáról?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e az emberek földbe veréséről?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e az emberek kerékpárról való ledobásáról?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e az autók árokba fordításáról?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e a vízről?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Lemondasz-e mindenfajta borhamisításról?

A gazda és a közönség: Lemondok.

Püspök: Megígéred-e, hogy a lemondásaidat be fogod tartani, hogy vidámitod az öregeket és ifjakat, hogy erősíted testünket, meggyógyítod betegségeinket, elűzöd bánatunkat és megvigasztalsz?

A gazda és a közönség: Ígérem.

Püspök: Kívánok Neked tiszta lelket, hogy többé ne kereszteljenek meg, és hogy jó és nyugodt legyél. Ámen.

Hálát adunk Neked, Bakhusz isten, hogy megjutalmaztad e szorgalmas emberek fáradságát a szőlőben, akik e tisztátalan hitetlenből tiszta és erős italt teremtettek. Ne hallgass azokra, kik e bort többször megkeresztelnék és rontanák. Bakhusz a bor istene, Márton, a Fiú és a Borlélek nevében. Ámen.

Drága Mustocska! Megkeresztellek tehát Bakhusz az Atyaisten, a Fiú Márton és a Borlélek nevében, aki a mustból bort teremtett. Ámen. Fogadj egy kis sót is, hogy Tőled fejünk soha ne fájjon. Béke legyen veled és velem. Ámen.

(A térdeplő gazdának): Fölállhatsz, ha bírsz!

Kedves Mustocska! Bor lettél, amit mindannyian nagyon szeretünk. Most egyenrangú vagy velünk, ezért imádkozzunk magunkért, bűnösökért.

Püspök: Drága szőlőtőke!

Közönség: Erősíts meg!

Püspök: Drága borospohár!

Közönség: Erősíts meg!

Püspök: Drága ital!

Közönség: Erősíts meg!

Püspök: Olaszrizling!

Közönség: Nekünk való!

Püspök: Rajnai rizling!

Közönség: Nekünk való!

Püspök: Jó pecsenye!

Közönség: Nekünk való!

Püspök: Márton-napi sült liba!
Közönség: Nekünk való!
Püspök: Savanyú Smarnica!
Közönség: Nem nekünk való!
Püspök: Beteg mája!
Közönség: Nem nekünk való!
Püspök: Bor ereje!
Közönség: Adj bátorságot!
Püspök: Bor erélye!
Közönség: Adj bátorságot!
Püspök: Kedves literes üveg!
Közönség: Adj bátorságot!
Püspök: Kérünk Téged, Bakhusz isten! Erős fagytól...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Jégesőtől...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: A szőlő és a bor betegségeitől...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Magas áraktól...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Nagy adósságoktól...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Szomjúságtól...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Üres poharaktól...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Csinált boroktól...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Pletykás nyelvektől...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Rossz szomszédoktól...
Közönség: ...ments meg minket!
Püspök: Kicsi porciótól...
Közönség: ...ments meg minket!

Püspök: Rossz politikusoktól...

Közönség: ...ments meg minket!

Püspök: A pártok hatalmasaitól...

Közönség: ...ments meg minket!

Püspök: Rossz képviselőktől...

Közönség: ...ments meg minket!

Püspök: Rossz polgármesterektől...

Közönség: ...ments meg minket!

Püspök: Nagy munkanélküliségtől...

Közönség: ...ments meg minket!

Püspök: A kábítószerektől...

Közönség: ...ments meg minket!

Püspök: Kocsmáros, aki az üres üvegeket hordod el,

Közönség: könyörülj rajtunk!

Püspök: Kocsmáros, ki a saját borodat nem akarod inni,

Közönség: könyörülj rajtunk!

Püspök: Kocsmáros, ki nem adsz hitelbe,

Közönség: könyörülj rajtunk!

Püspök: Kocsmárosné,

Közönség: könyörülj rajtunk!

Püspök: Szép pincérnő,

Közönség: könyörülj rajtunk!

Püspök: Szép borkirálynő,

Közönség: könyörülj rajtunk!

Püspök: Édes Borocska, ki a pohárban és korsóban vagy, ömölj a torkunkba, legyen a Te akaratod úgy a hordóban, mint a fejünkben is. Szerencsés Anya, alkoholos ital, gondoskodj rólunk, igazságosokról most és mindörökké. Ámen.

Igyunk, énekeljünk, vigadjunk, szeressük egymást, a házigazda pedig pinkázza be a hordókat, üssön egyet csapra, töltse meg az üveget és minket is kínáljon!

A hatalmas csapot próbálgatják a hordóba. Püspök: Úgy gondolom, fősvény a gazda, azt akarja, hogy ne vastagon folyjon, csak csöpögjön!

A püspök megnézi a pohárban az újbort. Ha még nem teljesen tiszta, a következőket mondja: Úgy veszem észre, hogy ennek az újbornak vannak még bűnei, úgyhogy a gazdasszony előtt még néhányszor kell térdepölni, hogy megtisztuljon.

Ha már teljesen letisztult a bor: A gazdasszony előtt szorgalmasan térdepöltél, megbocsátottak valamennyi bűnödöt!

Mindannyiunk egészségére!

Márton-napi mustkeresztelés Csentén, Horvát László pincéjében (1997.)

Drága borivó Testvéreim!

Ahogy látom, van ebben a pincében annyi és olyan nedű, ami már okozott számtalan kocsmai verekedést, veszekedést, hozzásegített számtalan feleség és gyermek megveréséhez, néhány kiruccanáshoz és hűtlenséghez is. És még főfájást is okozott. Hozzásegített ahhoz is, hogy sok vezető jogosítvány nélkül maradt és így váratlanul gyalogos lett belőle. Azért, drága borivó testvéreim, kérjük az Istent és áldjuk meg a bort!

Must, ami ebben a pincében vagy,
Áldott legyen a Te neved,
Tölts teli minél több poharunkat,
Ahogy nappal, éjjel is,
Töltsd meg nekünk ereinket és
Bocsásd meg bűneinket,
Ha valamikor koka kólát ittunk,
Ahogy mi is megbocsátunk azoknak,
Akik nem isznak belőled.
Ne vigy' minket a kísértésbe és
Ments meg minket a szomszúságtól!
Ámen.

Rizling!

Meg vagyunk Veled elégedve!
Áldott vagy Te az innivalók között,
Áldottak legyenek a Te testvéreid is,
Mint a Smarnica, Klinton, satöbbi.
Chardonnay!
Minekünk, részegeseknek az őrangyala vagy,
Aki védsz minket a rendfenntartóktól, a rokonoktól,
Orvosoktól, anyósoktól, feleségektől, anyáktól és
Minden árok és bokor elől.

Borivó Testvéreim! Hölgyeim és Uraim!

Egybegyűltünk ebben a szent pincében, hogy egy csodának legyünk a tanúi. Ahogy tudjátok, mindennap történnek körülöttünk csodák, mint a magasabb árak, infláció, devalváció, hogy ne említsem az országelnök választását, parlamenti és politikai cirksőket, amit át kell élnünk. Azért a mai prédikáció helyett elmondom, hogy is lettünk ezen a tájon borivó emberek.

Amikor már az Istennek elég tapasztalata volt a Mennyben, ahogy ellene álltak, megteremtette a poklot, hogy a Lucifert és katonáit megbüntesse. Ádámot és Évát kizavarta a Paradicsomból, hogy a munkanap nehezsége után tudjanak vágyódni az elveszett után. Az Isten gondolkozott, hogy milyen világot is teremtsen, hogy igazságos legyen. Amikor meggondolta a dolgot, így szólt: Többet nem akarok angyalokat, akik

egész nap imádkoznak és engem dicsérnek, mert nem kell nekük dolgozni, magukért gondoskodni, amikor én megteremtettem nekik az örök biztonságot. Nem akarok Lucifert, aki fölöttem szeretne uralkodni, nem akarok olyan embert, aki arra vágyik, hogy halhatatlan és mindenható legyen. Gondolkozott arról, hol teremtsen ilyen tájat, ahol az ember nem bír meggazdagodni és elkárhozni: Teremtek egy mocsarat vízzel, sárral, sással, náddal, köddel és széllel, vad gyümölcsökkel és alacson bokrokkal. Öröm borította az Isten arcát ilyen elgondolások után. Nem lesz mindenkinek Mennysország és Paradicsom, hanem lesz egy nagy mocsaras táj, hogy az embert nem kell neki többet büntetni, mert már rosszabbat a számára teremteni úgysem bírunk. De hol? Járt a világot, járta, és kereste a megfelelő tájat. Amikor már elkeseredett, odaért egy széles, lapos tájra, teli sással és náddal, a Mura és a Lendva vize közé. Itt megállt, körülnézett a tájon és így szólt: Szomorúbb táj nincs a világon, itt fogom megteremteni a mocsarast, hogy minden még szomorúbb legyen, az élet nehezebb és szegényebb, mint másutt. A Lendva környéki nép számára az Isten mégis kegyelmes volt. Már csak tekintettel a Hosszifalutól Pincéig elterülő hegyekre, meggyőződhetünk felőle. Hogy mivel nyertük az Isten kegyelmét, még most sem lehet tudni.

Valamikor ezek a hegyek bokrokkal és gazzal voltak borítva. Sok idő után a Halicanum mellett vezető úton Szombathelyről hazafelé Rómába tartott egy római katonai kiküldött családjával. Alig megszületett kisfia, a mocsárral körülvett úton visszanézett a bokros és gazzal benőtt hegyekre, kisujjával az égbolton gyönyörű szivárványt rajzolt. Akkor történt meg a csoda, a rendetlen, gazzal benőtt hegydomb mennyei formát kapott. Olyan rend keletkezett, amely tetszett a szívnek és a léleknek is. Ahová csak az ember szemével elért, mindenhol diszelődött a szőlőtőke. Ennek a kis rómainak Márton volt a neve, később Szent Mártonná avatták. Néki köszönhetjük, hogy ma itt vagyunk, és jó borocskát ihatunk. Szent Márton nem volt egyetlen utazó ezen a tájon, hiszen már régóta itt útvonal húzódott észak és dél között. Kellemes pihenőhely várt Lendván és környékén. Nagy Károly király itt ültette el az első hársfát. Itt harcolt Hadik Mihály is, aki a Lendva-hegyi kápolnában nyugszik, és azok a ritka halottak közé tartozik, aki felülről szagolja a Lendva-hegyi bor illatát.

Most pedig kedves mustocska!

Keresztelünk borrá: az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevibe borrá és a Parlament nevibe is. Megbocsájtunk minden bűnödöt, politikai ellenszódat és minden rossz akaratodat. Figyelmeztetlek arra, hogy a jövőben ne párosuljál a vízzel, akivel eddig annyi erkölcstelen dolgot míveltél. Keresztellek sóval, hogy ne fájjon a fejünk. Keresztellek borssal, hogy ne bűzöljön a szánkából. Hozzáteszek egy kis hagymát, hogy élesebben lássak és édesebb legyen. És e pillanattal megtörtént a csoda, a must borrá vált. Most pedig akkor igyuk meg a jó borocskát, amit megszenteltünk.

Borocskánk, aki a hordóban vagy,
Tartsd meg híres nevedet és
Gyere hozzánk teljes minőséggel,
Legyen meg a Te illatod mind a hordóban, úgy a pohárban is.
Add meg nekünk mindennapi italunkat.
Ne bocsáss el minket a pohártól, mert mi megbocsátunk,
Amikor a torkunkat nedvessé teszed.
Ne vezess el bennünket a kórházba,
Hanem ments meg minket a szomjúságtól, most és mindörökké.
Ámen.

Most pedig könyörögjünk és így kérjük szentünket:

Ments meg minket száraz toroktól, savanyú italtól, vén marhahústól, tápporral nevelt csirkétől, rossz feleségtől, rossz politikusoktól, új adóktól, üres poharaktól, alacsony nyugdíjaktól és így tovább.

Most pedig az újon született borocskának kívánok jó minőséget, jó vevőt és magas árat.

Ezzel a szertartás véget ért, igyunk egészségünkre!

***A Csentei Szőlőtermelők Egyesületének Márton-napi ünnepe
(Csentei kultúrotthon - 1997.)***

Püspök: A pincegazda legyen veletek!

Ministráns: És a Te boroddal!

Püspök:

Borocskánk, ki vagy a korsóban,
Tartsd meg a Te tekintélyedet,
Jöjjön el hozzánk a Te illatod,
Legyen a Te ízéd mind a hordóban, úgy a pohárban.
Add meg nekünk ma a jó ízt,
De ne engedj el bennünket a poharaktól,
Mint ahogy mi sem hagyunk Téged az üvegben.
Ne engedj el a hordó mellett,
Hanem ments meg minket a szomjúságtól,
Most és mindörökké.

Ezek az evangélium szavai Szent Márton szerint!

A mi szép szőlőtermő vidékünkön, ahol már rég nem töltöttünk tiszta bort a pohárba, borozók előtt találtuk magunkat. Mi termelők és borivók untuk a hazugságot, az ígéretet, a szociális kenyeret, a fizetéslefagyasztást és remegtünk a holnapi nap előtt.

Így teljesültek az Úr szavai: Ha nem őrizitek e testvériséget és egyenlőséget, el fogtok veszni. A testvéri veszekedések kiéleződésétől megijedtek a hitetlenek is. Gyűlést hívtak össze, amely a világesemények központjába került. A gyűlés két nap és két éjjel tartott. A must forrására emlékeztetett. Némely élesztőgombák olyan hangosan keverték, hogy nem lehetett őket elhallgattatni. Aztán föllépett Keresztelő Szent János, aki olyan nyomatékosan és meggyőzően beszélt, hogy még azok a lentiek is megkeresztelkedtek. Aztán elkezdődött a megszámlálás, hogy megállapítsák az angyalok és a sátánok számát. Mivel az angyalok sokkal többen voltak a sátánoknál, a sátán dühöngött. Erre odaszállt Gabriel főangyal, ujjával a sátán felé bökött, amire az elgondolkodott és elhallgatott. Utána a hitetlenek hazamentek azzal a meggyőződéssel, hogy a Mennysországot a dolgozóké, a lustákat pedig örök kárhozat várja. Amikor ezt az üzenetet a hitetlenek hírül adták a többi népnek, új meglepetés várta őket. A hülyék csalásaikkal és korrupciójukkal már a Mennysországon voltak. Köztük a legtöbb hitetlen volt. Hogy eleget tegyenek az igazságnak és hogy a hülyék elhagyják a csalással szerzett Mennysországot, szükség lesz az újabb hitetlenek gyűlésére.

Ez volt Szent Márton evangéliuma.

Ministráns: Hála Neked, Márton.

Püspök: Most pedig mondjuk el a borivók tízparancsolatát, közösen! Tessék együtt mondani utánam!

Először: Bort soha ne igyál éhgyomorra!

Második: Borivás előtt ne egyél édes ételt!

Harmadik: Ügyelj a borfajták hőmérsékletére!

Negyedik: Bort mindig megfontoltan, lassan igyál!

Ötödik: Apró kortyokban élvezd a bor zamatát!

Hatodik: Nemes borokat csak tisztán igyál!

Hetedik: Tarts mértéket a borivásban!

Nyolcadik: Jobban ízlik a bor, ha közben eszel is!

Kilencedik: Szeresd, de légy erősebb nála!

És végül a tizedik: Gondolj arra a pillanatra, hogy mennyi nehéz munka volt egy pohár csentei borban

Következik a keresztelés!

Must, Te azzal a szándékkal jössz-e tisztelt személyeink közé, hogy megkereszteljünk?

A gazda és a közönség: Igen!

Püspök: Ismerd be igazából, hogy pogány vagy, tele tisztátalan szellemekkel, szakandékokkal, muslicákkal és más csúnya dolgokkal, amely csúszik-mászik, és hogy tele vagy egyéb csúnya szagokkal!

A gazda és a közönség: Beismerem!

Püspök: Beismered-e, hogy az emberek sajtárba, kádba és más edényekbe dobnak, hogy megtisztítsanak minden piszoktól?

A gazda és a közönség: Beismerem!

Püspök: Még a présben is nyomni kellett úgy, hogy a csontjaid ropogtak és elöntött a véres izzadság. Aztán ennek ellenére sem javultál meg. Utána sötét, kénezzett hordóba dobtak, hogy benne megokosodj. A hordóban dörmögtél és köpölödtél, mint az öreg medve. Ha nem tartottak volna a vas abroncsok, elszaladtál volna úgy, hogy az ördög még boszorkányseprőn sem tudott volna utolérni. Drága Mustocska, mondd, hogy legalább most az egyszer észhez térsz és elhatározod, hogy megszabadulsz a tisztatlanságtól, hogy méltó legyél keresztelésre.

A gazda és a közönség: Igen!

Püspök: Mustocska, Te nagy veszekedő vagy, rossz természetű. Szeretsz kiabálni, törni, zúzni. Ha több van belőled az emberben, a száján orrán és fenekén jössz ki, hogy az emberek nem tudnak visszatartani. Még a nadrágban sem akarsz megmaradni, hanem a nadráglábán keresztül a szabadba szöksz. Összeveszíted az embereket, útközben taszigálsz és az árokba lököd őket. Ígérd meg igazából, hogy ezt kerülni fogod, és kerülni fogod az emberek rossz útra vezetését is.

A gazda és a közönség: Igérem!

Püspök: Bűnben és tékozlásban élsz. Férfiak és nők után rohangálsz. Ugyanakkor elveszed a férfiak keménységét és a nők előtt szégyenbe hozod őket! Aztán meg öltönyöket, falakat és bútorokat festesz. Tudd meg, hogy az ilyen élet nem jó, hisz társadalmunk épp téged választott a legnagyobb kincsnek. Ígérd meg, hogy felvidítod a szíveket, vicceket üzöl, erősíted a testet, vidítod a társaságokat, merszet adsz a hősöknek és megvigasztalod a szomorúkat!

A gazda és a közönség: Igérem!

Püspök: Mi neked tiszta lelket kívánunk, ne rontsd el a rokonságot! Jó és békés legyél, mint ahogy a Te idősebb elődeid is voltak! Ne legyen bepiszkított kezed, amilyenek a rokonságban voltak és még néha vannak! Tartsd be hitedet és engedd magad megkeresztelni!

Ezzel a kívánsággal megkeresztellek az Atya Bakhusz, a patrónusod Márton, és annak a Szentléleknek a nevében, amely a mustot erjeszti. Adjunk hozzá még egy kis sót, hogy utánad senkinek se fájjon a feje. Legyél tele lélekkel és erővel, vidítsd mindazoknak a szívét, akik szeretnek.

Kedves Mustocska, most borrá váltál, ezért imádkozzunk!
Borocskánk, ki vagy a korsóban,
Tartsd meg a Te tekintélyedet,
Jöjjön el hozzánk a Te illatod,
Legyen a Te ízéd mind a hordóban, úgy a pohárban.
Add meg nekünk ma a jó ízt,
De ne engedj el bennünket a poharaktól,
Mint ahogy mi sem hagyunk Téged az üvegben.
Ne engedj el a hordó mellett,
Hanem ments meg minket a szomjúságtól,
Most és mindörökké.

ÁMEN.

Összegzés

A patinásnak, hagyományosnak tűnő ünnepek és szokások eredetét gyakran nem a messzi múltban kell keresnünk, előfordulhat, hogy ezek a rítusok nem is olyan régen, tudatos alkotás-folyamat eredményeként jöttek létre.²⁵⁴ Írásunkban egy hasonló jelenséget, a Szlovéniában fekvő Lendva-vidék szőlőkultúrájához kötődő, tudatos hagyományteremtés révén megalkotott szokásvilág elemeit kívántuk megörökíteni. Vizsgálataink eredményeit a következőképp foglalhatjuk össze.

Lendva-vidék szőlőkultúrájában a művelési módokkal és technológiákkal együtt a szőlő-hegyhez, a szőlőhöz és borhoz kapcsolódó szokások, ünnepek is jelentősen átalakultak az utóbbi években, évtizedekben. Az időjárásjóslások, a szőlőmunkák éves ritmusát szabályozó, a termés védelmét szolgáló, vagy mulatságokra alkalmat adó jeles napok emléke javarészt már csak az idősebb gazdák emlékezetében él.²⁵⁵

A táj ökológiai adottsága, a lakosság életében fontos szerepet betöltő növénykultúra: a szőlő maradt az a tényező, amely köré új ünnepek csoportosulnak.

A változó termelési és hasznosítási célok különféle szervezeteket (Szőlőtermelők Egyesülete, Turista Egylet) hívtak életre. Ezek a csoportok, „intézmények” eredendően saját működésük és tagságuk erősítése érdekében újítottak fel, vettek át, vezettek be ünnepeket.

A ma élő ilyen alkalmak közül hagyományosnak leginkább a Lendva-hegyi Szentháromság-kápolnánál tartott szőlőhegyi búcsúk tekinthetők. A szürethez kapcsolódó vidám ünnep új formában, új tartalommal, szervezett keretek között történt „újraindítása” az 1980-as évektől: a *Lendvai szüret*.

A fél évtizede megjelenő György- és Márton-napi, vagy az egészen új Orbán-napi ünnepek gyökerei egy másik, azonos vagy idegen nyelvű közösség kultúrájának hatását mutatják. Tényleges *adaptációról* a Szent György-napi hajtásberajzolás kapcsán beszélhetünk, amit egy személyes, élő tapasztalat (köszegi kirándulás) hatására tettek egyesületük fő ünnepévé a csenteiek. Szlovén hatást közvetít az elsősorban kézről-kézre járó gépelt szokásszövegek alapján megismert és gyakorlattá vált Márton-napi mustkeresztelés, illetve a kelepelőállítás szokása. A Dobronaki Orbán-szobor állítása kapcsán a szó szoros értelmében nem is beszélhetünk átvételről, legfeljebb egy felmerülő ötlet megvalósítását, tartalommal való megtöltését segítő hatásról (elsősorban az ausztriai kirándulás, emellett a magyar és szlovén területek Orbán-kultuszáról hallottak).

Egy-egy szokás, ünnep bevezetésénél - ha az valamilyen minta alapján történik is - a „szervezők” formailag, tartalmilag, nyelvileg a saját közösségük számára leginkább megfelelőnek vélt módon alakítják át az eseményt.

Ezeket az új, a Lendva-vidéken mindezidáig nem ismert ünnepeket az adott egyesület, település, szőlőhegy közössége legitimizálta, passzívan vagy aktívan részt vesz benne. Elfogadta, jóváhagyta, sőt szerepet is vállalt bennük az egyház is. Engedélyezték az Orbán-szobor felállítását, felszentelték, Márton-napján pedig az egyházi szertartás parafrázisaként felfogható, tréfás mustkeresztelés előtt mind Csentén, mind Dobronakon a helyi plébános

²⁵⁴ Hobsbawm, Eric 1983. 1.

²⁵⁵ Mód László 1998. 142-151.

megáldja az új bort és a keresztelést végző csoportot. Jelentékeny szerepet vállal az egyes szokások meghonosításában a helyi értelmiség is. Ők tervezik és vezénylik jelentéssel ellátva az egyes eseményeket, formálják át a rituális szimbólumokat, oly módon, hogy azok minél szélesebb társadalmi rétegek számára válhassanak nyitottá.²⁵⁶

Megfigyelhető a fokozatos terjedés is, ez leginkább a mustkeresztelést végző dobronaki csoport „vendégszerepléseiben” érhető tetten. Ugyanakkor ezek az alkalmak lehetőséget nyitnak e közösségek külső kapcsolatrendszerének bővítésére, kiépítésére is, ennek szép példáját láthatjuk a Csentei Szőlőtermelők Egyesületének magyarországi kapcsolataiban.

Egy-egy közösség vagy vidék kultúrájának szerves részévé akkor válhat egy bevezetett szokás vagy ünnep, ha a meghonosítás időpontján és a meghonosítók és elfogadók személyén túl a jövő generációi is gyakorolják, s így hagyománnyá avatják. Ez együtt járhat, és ma, a formálódás éveiben még inkább együtt jár, az állandó, évről-évre történő változtatással, új elemek megjelenésével. E folyamatban gyakran az egyes települések „versengése” is közrejátszik.

Az egyes szokásokhoz kapcsolódó térhasználati formák gyakran olyan szimbolikus tartalmat hordoznak, amelyek nagymértékben hozzájárulnak a rítusok által közvetített üzenetek kifejezéséhez. A csentei Orbán-szobor nem a szőlőhegyen áll, ahol a termést kellene megvédelmeznie a későtavaszi fagyoktól, hanem a település központi részén. Ezáltal a védőszent termésóvó funkciója, amelyre ugyan a szobor borral locsolása utal, névleges marad, közösségi szerepe lesz hangsúlyos. A dobronaki Orbán ugyan a szőlőhegyen helyezkedik el, de ennek térbelisége is túlmutat a kultusz keretein, a lokális identitást, az egy helyhez tartozást kifejező szimbólummá vált. A szobrok felállításának aktusa egyfajta átmeneti rítusként is értelmezhető, hiszen az „emlékművek” létrehozása az eddig semlegesnek mondható teret szakrális jellemvonásokkal ruházza fel. A térbeliség igen fontos szerepet tölt be a kelepelőállítás esetén is. A településeken felállított szerkezetek ugyanis eredeti funkciójukat elvesztve éppen a térváltás (szőlőhegy-faluközpont) által kapnak új jelentést, e módosulás jelöli a rítus tartalmának átalakulását, a kelepelő szimbólummá fejlődését. Az objektumok létrehozása és a körük szerveződő rítusok révén a semleges fizikai tér emocionális töltetű, szimbolikus üzenetet közvetítő ünnepi térként, ünnepi helyszíneként működik.²⁵⁷

Az általunk tanulmányozott szokások mindegyikére jellemző a látványosságra való törekvés, amely elsősorban a kívülről állóknak szól, ilyenkor a közösség ünnepi arcát mutatja meg a külvilágnak. Az események, szertartások vizuális (címer, zászló, virág) és auditív (zene) összetevők és rituálisan előírt viselkedéselemek (felvonulás, ünnepi beszéd) szerveződéséből épülnek fel. Mindezek az érzelmi élmény előhívásának eszközei, ugyanakkor önreprezentációs, identifikációs formák is. A szokásrend elemzése során láthattuk, hogy a létrehozott szimbolikus helynek esetenként, alkalmanként más-más a közösséget megmozgató ereje, jelentése. A szimbolikus térteremtési igyekezet csak abban az esetben lehet sikeres, ha a létrehozott emlékhelynek megteremtődik a társadalmi környezete, a szervezők, létrehozók szándékolt jelentései visszhangra találnak és a résztvevők a szimbolikus cselekedetek részesei lehetnek.²⁵⁸

E jelenségek további alakulása a Lendva-vidéki magyar és kétnyelvű közösségben újabb izgalmas feladatok, vizsgálatok elé állítja a kutatót.

²⁵⁶ Oláh Sándor 2000. 106-107.

²⁵⁷ Oláh Sándor 2000. 112.

²⁵⁸ Oláh Sándor 2000. 107., 116., 121.

Irodalom

Ambrózy Ágoston

1933 Szőlőhegyek védőszentje. Budapest

Artner Edgár

1923 Az egyházi évnek, ünnepeinek és szertartásainak kimerítő leírása és magyarázata a művelt közönség számára. Budapest

Bahtyin, Mihail

1982 François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Budapest

Bakos József

1959 A tokajhegyaljai régi szőlőművelés szókincse. Az Egeri Pedagógiai Főiskola Füzetei 121. Eger

Baksay Sándor

1891 Magyar népszokások. In.: Az Osztrák-Magyar monarchia Írásban és Képben 7. (Magyarország II.) Budapest 73-148.

Balassa Iván

1989 A határainkon túli magyarok néprajza. Budapest

Bariska István

1979 „Szőlő jövésnek könyve” és élő hagyománya Kőszegen. Honismeret VII. 96-100.

Bartha Elek

1990 A szakrális célú határbeli építmények funkcionális kérdései-keresztek, szobrok, kápolnák. Ház és Ember 6. Szentendre 219-226.

1992 Vallásökológia. Debrecen

Baš, Franjo

1928 Vetrenače u Sloveniji. Glasnik Etnografskog Muzeja u Beogradu 3. 66-76.

Bassermann-Jordan, Friedrich

1907 Geschichte des Weinbaus unter besonderer Berücksichtigung der Bayerischen Rheinpfalz I-III. Frankfurt am Main

Bálint Sándor

1998 Ünnepi kalendárium I-III. Szeged

1974 Szent György kultuszának maradványai a hazai néphagyományban. Ethnographia LXXXV. 212-230.

Bächtold-Stäubli, Hanns (szerk.)

1987 Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 1-10. Berlin-New York

Bell, Catherine

1992 Ritual theory, ritual practice. New York-Oxford

Bellosics Bálint

1892 Alsó-Lendva és vidéke. Turisták Lapja IV. 199-213.

1902 A halászó hetési ember. Néprajzi Értesítő III. 29-32.

1903 A hetési magyarság viselete. Néprajzi Értesítő IV. 273-279.

Bencze Géza (közzéteszi)

1986 Zala megye leírása a reformkorban. (Zalai Gyűjtemény 23.) Zalaegerszeg

Berze Nagy János

1940 Baranyai magyar néphagyományok I-III. Pécs

Bodó Julianna

2000 Szempontok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához. In.: Bodó Julianna (szerk.): Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Csíkszereda 43-62.

Börcsök Vince

1974 Az érő szőlőtermés őrzése, szüretelése és a szüreti bál a Szeged környéki homokon. Ethnographia LXXXV. 479-493.

Breinerné Varga Ildikó-Szaszkóné Sin Aranka (szerk.)

1996 Magyarország történeti helységnévtára. Zala megye (1773-1808.) I-II. Budapest

Burgstaller, Ernst

1965 Die brauchtümliche Begehung des Martinstages in Österreich. Hessische Blätter für Volkskunde 56. 31-73.

Buschan, Georg

é.n. Die Sitten der Völker. Das Deutsche Volk in Sitte und Brauch I-IV. Stuttgart-Berlin-Leipzig

Cohen, Anthony P.

1998 The symbolic construction of community. London

Connerton, Paul

1997 Megemlékezési szertartások. In: Zentai Violetta (szerk.): Politikai antropológia. Budapest 64-82.

Csapody Csaba

1933 Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében. Budapest

Csefkó Gyula

1931 Régi feljegyzések a méltatlan ünneplésről. Ethnographia XLII. 150-153.

Cséplő József

1997 Szőlőhegyi kalendárium. Kaposvár

Csoma Zsigmond

1995 Szőlőfürtös Madonnák és védőszentek szerepe a szőlőtermesztésben. Borászati Füzetek VII. 4.sz. 25-28.

1997 Történeti rétegek és kultúrantropológiai megfigyelések a Kárpát-medencei szőlővédőszentek tiszteletében. (Népi vallásosság egy művelési ágon belül) In.: Népi vallásosság a Kárpát-medencében II. Veszprém-Debrecen 68-85.

1999 Szent Vincétől Szent János poharáig. (Centrál Európa Alapítványi Könyvek 8.) Budapest

Eliade, Mircea

1987/1996 A szent és a profán. Budapest

Égető Melinda

1985 Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17-19. századból. Budapest

Fajcsák Attila

1990 Az egri szőlőművelés szokásai és hiedelmei. (Studia Agriensia 10.) Eger

Felhő Ibolya (szerk.)

1970 Az úrbéres viszonyok Magyarországon Mária Terézia korában I. Dunántúl. Budapest

Fényes Elek

1836-1841 Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben I-VI. Pest

Földművelésügyi Minisztérium Magyar Közösségi Agrármarketing Centrum Kht. (FM AMC)

1998 Magyar bor eseménynaptár. Budapest

Füss Sándor-Pataky Kálmán (szerk.)

1896 Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve. Nagy-Kanizsa

Gelencsér József-Lukács László

1991 Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. Székesfehérvár

Göncz László

1996/a Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. Lendva

1996/b A magyar néptánc- és népzenei hagyományok szerepe a nemzeti tudat formálásában. Muratáj '96/1. Lendva 73-78.

Göncz László (szerk.)

2000 A Mura mente és a trianoni békeszerződés. Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba. (Lendvai Füzetek 17.)

Göncz László-Nagy Zoltán

1998 Őrségi végeken - Na robovih Őrséga. Lendva

Gönczi Ferencz

1914 Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár

Gugitz, Gustav

1950 Das Jahr und seine Feste im Volksbrauch Österreichs. I-II. Wien

Halász Albert

1994 Az alsólendvai sajtó és a néprajz 1889-1919. Budapest

1998 Hetés és Lendvavidék kapcsolatai. In.: Muratáj '98/1. Lendva 143-153.

1999 Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken. Lendva

Hall, Edward T.

1994 Rejtett dimenziók. Budapest

Hobsbawm, Eric

1983 Introduction: Inventing Tradition. In.: The invention of Tradition. (szerk. Hobsbawm, Eric-Ranger, Terence) Cambridge 1-14.

Holub József

1960 A bortermelés Zala megyében 1526 előtt. In.: A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950-1960. Zalaegerszeg 181-203.

Honko, Lauri

1981 Four forms of adaptation of tradition. Studia Fennica 26. Helsinki 19-33.

Horváth Gyula

1995 A délnyugat-dunántúli szőlőhegyek szakrális építményeinek gazdaság- és kultúrtörténeti vonatkozásai. In.: Cseri Miklós (szerk.): A Nyugat-Dunántúl népi építésze Szentendre-Szombathely 363-380.

Horváth Károly

1994 Vőfélykönyv Zalából és Mura-vidékről. Zalaegerszeg

Hörander, Edith-Jary, Friedl

1983 Mitfeiern! Festland Österreich. Feste-Feiern-Volkskultur. Wien-München

Imre Mária, L.

1991 Kápolnaépítészet és kultusz a pécsi egyházmegyében. In.: Dél-Dunántúl népi építésze (szerk.: L. Imre Mária-Cseri Miklós) Szentendre-Pécs, 289-312.

1998 Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében III. Kápolnák. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 41-42. (1996-97) Pécs, 111-147.

Jeney Andrásné-Tóth Árpád

1996 Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 7. (Zala megye)
Budapest

Kádár László

1941 A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei. Budapest

Keleti Károly (szerk.)

1875 Magyarország szőlőszeti statisztikája 1860-1873. (Nemzetközi
statisztika - Szőlészet - 1. rész) Budapest

Kerecsényi Edit

1994 Távol a hazától. Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendég-
munkások. Lendva

1998 Hetés kiterjedése és legfőbb néprajzi sajátosságai. In.: Muratáj '98/1.
Lendva 133-142.

Kertzer, David I.

1988 Ritual, Politics and Power. New Haven and London

Kiss Lajos

1988 Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. Budapest

Kiss Tamás, T. - Tibori Tímea

1988 Hajósország. Budapest

Kocsis Károly

1999 A délvidéki magyarság etnikai földrajza. Néprajzi Látóhatár VIII. 1-36.

Kogutowitz Károly

1930-1936 Dunántúl és Kisalföld írásban és képben I-II. Szeged

Kozár Mária, M.

1994 Kölcsönhatások. In.: Gráfik Imre (szerk.): Tanulmányok a szlovéniai
magyarság köréből. Budapest 91-114.

Kósa Ferenc-Szarjas László-Toplak Ernő-Varga Valéria

1997 A szőlőtermelés fejlődése Dobronakon és környékén - Razvoj vinograd-
ništva v Dobrovniku in okolici. Dobronak

Kósa László-Filep Antal

1983 A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest

Kriston Vízi József

1981 A kártevő madarak távoltartásának módjai és eszközei. In.: Magyar-
országi madárijesztők. H.n.

Kuret, Niko

1989 Praznicno leto Slovencev 1-2. Ljubljana

Lane, Christel

1981 The rites of rulers. Cambridge

Lábadi Károly

1996 Drávaszög Ábécé. Eszék-Budapest

Liszka József

2000 Állított keresztényi buzgóságbul. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. Dunaszerdahely

Lonovics József

1857 Népszerű egyházi archeologia I-III. Bécs

Ložar, Rajko

1944-52 Narodopisje Slovencev I-II. Ljubljana

Lukács László

1988 Szent Orbán kultuszának emlékei a székesfehérvári egyházmegyében. Klny. A Székesfehérvári Egyházmegye Jubileumi Névtárából (szerk.: Sulyok János) Székesfehérvár 101-113.

Lühmann, Werner

1968 St. Urban. Beitrage zur Vita und Legende zum Brauchtum und zur Ikonographie. Würzburg

Madarassy László

1929 Magyar szüreti szokások. Ethnographia XL. 161-167.

A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája

1897 Első rész. A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése s az 1895. VIII. évi törvénycikk alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. (Magyar Statisztikai Közlemények, Új folyam, XV. kötet) Budapest

Major Miklós

1998 „Csupa zaj, csupa ének, csupa zene volt az egész hegy” (Szüreti szokások-szőlőhegyi multságok a Szilágyságban). In.: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6. Kolozsvár 133-146.

Meisen, Karl

1968 Sankt Martin im volkstümlichen Glauben und Brauch. Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 19. Bonn 42-91.

Mercz Árpád

1993 A szőlők szigorú urai. Borászati Lapok LXXVII. 1.sz 29-30.

Mihályfi Ákos

1926 Az emberek megszentelése. Budapest

Mitchell, Jon P.

1996 Ritual. In.: Alan Barnard-Jonathan Spencer (szerk.): Encyclopedia of social and cultural anthropology London-New York, 490-493.

Mód László

1998 Szőlőhegyi ünnepek és szokások a Lendva-vidéken. In.: Naptár '98. (A szlovéniai magyarok évkönyve) Lendva 142-151.

Mód László-Simon András

1998 Predikáció (Szőlőhegyi hálaadó ünnep két avasi református magyar faluban) In.: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6. Kolozsvár 147-157.

1999 A hajtástól az újborig. A szőlő és bor ünnepei Lendva-vidéken. Néprajzi Látóhatár VIII. 467-491.

1999-2000 Márton-napi mustkeresztelés a Lendva-vidéken Néprajz és Nyelvtudomány XL. Szeged 311-325.

Mohos Mária

2000 A szőlőtermesztés társadalmi hatása a Tenke-vidéken. In.: Millenniumi szőlős-boroskönyv (szerk.: Csoma Zsigmond és Balogh István) Budapest 199-205.

Mörderndorfer, Vinko

1946 Verovjna, uvere in obicaji Slovencev.

Nagy Varga Vera

1985 Falumúzeum nyílt Tápiógyörgyén. Honismeret XIII. 1.sz. 51-53.

Nagy Veronika

2000 Csongrád város gazdálkodása. Múzeumi Füzetek 3. Csongrád

Niedermüller Péter

1981/a A szokáskutatás szemiotikai aspektusai. In.: Előmunkálatok a magyarság néprajzához 9. Budapest, 177-200.

1981/b Térformák és térhasználati szabályok a falusi kultúrában. Kultúra és Közösség 75-84.

Oláh Sándor

2000 Változatok rituális térteremtésre. In.: Bodó Julianna (szerk.): Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Csíkszereda 106-122.

Országos Községi Törzskönyvbizottság

1909 Zala vármegye községei és egyéb lakott helyei hivatalos neveinek jegyzéke. Budapest

Penavin Olga

1966 A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza. Budapest

1988 Népi kalendárium. Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében. Újvidék

Piróth István

1998 Köz-ségi szellem a palackban, avagy modernizációs vonások a helyi társadalom önszerveződő folyamatában. In.: Hagyomány és modernizáció a kultúrában és a néprajzban. (szerk. Szűcs Alexandra)

Pozsony Ferenc

1998 Turizmus és népszokások. In.: Fejős Zoltán (szerk.): A turizmus mint kulturális rendszer. Budapest 125-129.

Sartori, Paul

1910-1914 Sitte und Brauch I-III. Leipzig

Sárosi Bálint

1980 Kereplő. In.: Magyar Néprajzi Lexikon 3. 156.

Schmidt, Leopold

1972 Volkskunde von Niederösterreich I-II. Horn

Schönfeldt, Sybil Gräfin

1993 Feste und Bräuche. Ravensburg

Shils, Edward

1987 A hagyomány. In.: Hofér Tamás-Niedermüller Péter (szerk.): Hagyomány és hagyományalkotás. Budapest 15-67.

Silling István

1999 Feljegyzések a vajdasági szőlőtermesztés múltjából és a szőlőskertek védőszentjeinek tiszteletéről. Néprajzi Látóhatár VIII. 447-456.

Simon András

1997 A mustnyerés eszközei és módjai a Lendva-vidéken. Vinogradnik Sadjar - Szőlő- és Gyümölcstermelő '97/2 Lendva, 23-28.

Stirling János

1991 Boldogasszony ága, Szent György virága. In.: Erdélyi Zsuzsanna (szerk.): Boldogasszony ága. Budapest 181-202.

Süvegh Veronika (összeáll.)

é.n. Magyar népmesekatalógus 5. A magyar rászedett ördög-mesék típusai. Budapest

Szabó Béla

é.n. (1949) Orbán-napi tűzlocsolás borral (Fejér m.). Kézirat. EA 1369.

Szabó Kálmán

1934 Kecskemét szőlő- és gyümölcstermelésének múltja. Kecskemét

Szántó Károly

1883 Alsó-Lendva és vidéke. Földrajzi Közlemények XI. 144-154.

Szabó Mária

1996 Régi magyar lakodalmas szokások és köszöntők a lendvavidéki fálvakból. Lendva

Szente Arnold

1898 A Lendva-vidék néprajza. Ethnographia IX. 62-72., 118-128.

Szentmihályi Imre

1951 Szőlőművelési kutatás - Csácsbozsok (Zala m.) Gépirat. EA 2473

1977/a A történeti Hetés. Ethnographia LXXXVIII. 412-436.

1977/b Hetés és Lendvavidék néprajzi sajátosságai. (Zalai Gyűjtemény 7) Zalaegerszeg

Szikora András

1983 A májusi fagyok és az Orbán-kultusz. Agrártörténeti Szemle XXV. 89-94.

Turner, Victor

1964 Symbols in N'dembu Ritual. In.: Max Gluckman (szerk.): Close Systems and Open Minds. Chicago 20-26.

1967 Forests of Symbols: Aspects of N'dembu Ritual. New York

1997 Liminalitás és community. In: Zentai Violetta (szerk.): Politikai antropológia. Budapest 51-63.

Udvarhelyi Gyula

1879 Alsó-Lendva és vidéke

Ujváry Zoltán

1980 Népszokás és népköltészet. Debrecen

1983 Játék és maszk. Dramatikus népszokások I-III. Debrecen

1988 Játék és maszk. Dramatikus népszokások IV. Debrecen

1997 Népi színjátékok és maszkos szokások. Debrecen

Vajkai Aurél

1938 A parasztszőlőművelés és bortermelés Veszprém megye déli részében. Néprajzi Értesítő XXX. 15-48., 172-204.

Varga József (összeáll.)

1998 Kronološki pregeled pripravi in gradnje kapelice Sv. Urbana. A Szent Orbán kápolna építésének időrendi áttekintése. Gépirat. Dobrovnik-Dobronak,

Varga Sándor

1992 A lendvai plébániatemplom történetéből. Győr

1993/a A Lendva-hegyi bortermelés. Lendva

1993/b Szőlőtermesztés a Mura-vidéki Lendva-szőlőhegyen. Néprajzi Látóhatár II/3. 6-28.

- 1997 A dobronaki plébánia történetéből. Lendva
- 2000 A lendvahegyi bor értékesítésének problémái. Gépirat. Lendva
- Vass Erika
- 1998 Szentháromság vasárnapi fogadalmi mise Zsombón. Gépirat. Szeged
- Vándor László
- 1994 A Hahót-Buzád nemzetség birtokközpontjainak kialakulása Zala vármegyében. In.: Lendva 1192-1992. - Tanulmányok Lendva történelméből. (Lendvai Füzetek) (szerk. Göncz László) Lendva 58-63.
- Vincze István
- 1961 A szőlőhegy birtoklása és rendje. Néprajzi Közlemények VI. 94-106.
- Visnya Aladár
- 1935 Szőlő Jövésnek Könyve. Búvár I. 609-613.
- Weinhold, Rudolf
- 1975 Vivat Bacchus! Eine Kulturgeschichte des Weines und das Weinbaus. Leipzig
- Wenzel Gusztáv (közzéteszi)
- 1869 Árpádkori új okmánytár 7. 1235-1260. Pest
- Wrede, Adam
- 1919 Rheinische Volkskunde. Leipzig
- Zsiga Tibor
- 1996 Muravidéktől Trianonig. Lendva

Adatközlők

Bíró József (1930.), Cimmermann Béla (1936.), Cár Albert (1973.), Fordán Ferenc (1937.), Fordán Pál (1935.), Gerencsér László (1938.), Hancs Ferenc (1926.), Hancs József (1924.) Hancs Józsefné (1930.), Hancsik József (1945.), Horvat László (1939.), Horvát Lászlóné (1943.), Magyar Ferenc (1940.), Mataics Géza (19..), Pozsgai István (1929.), Rozsmán István (1951.), Simon Jenő (1947.), Szolarits László (1964), Toplak Ernő (1945.), Varga József (1952.), Vida Szimóna (1975.), Urisk Zmago (1942.)

Ábrák, térképek, képek jegyzéke

1. ábra

Az alsólendvai Esterházy uradalom borgazdálkodásának adatai a XVIII. század első felében
Csapody Csaba 1933.

1. térkép

A 10 000 holdon felüli birtokok Zala megyében Mária Terézia korában
Felhős Ibolya 1970. 370.

1. kép

A Lendva-hegy látképe

2. kép

Régi és új pince a Dobronaki-hegyen

3. kép

Szent György-napi vesszővágás a Bük-hegyen (1998.)

4. kép

Szent György napi felvonulás Csentén

5. kép

A csentei könyv egy lapja (1996.)

6. kép

A csentei Orbán-szobor leleplezése (1999.)

7. kép

Egyházi szertartás a csentei Orbán-szobor szentelésekor (1999.)

8. kép

A 400 éves tőke utódjának átadása Dobronakon Orbán napján (1999.)

9. kép

Szent Orbán kápolnája a Pap-hegyen, mellette a 400 éves tőke

10. kép

Kelepelő-állítás Dobronakon (1999.)

11. kép

A csentei egyesület előadása a kelepelő felállításakor a Pince-hegyen (1999.)

12. kép

Angyaloki búcsú a Szentháromság-kápolnánál (1999.)

13. kép

A lendvai szüreti felvonulás (1995.)

14. kép

A lendvai szüreti felvonulás (1995.)

15. kép

Ökörsütés a Lendvai Szüreten (1995.)

16. kép

Horvát László csentei gazda mustkeresztelése saját pincéjében (1997.)

17. kép

A mustkereszteléshez készített „oltár” a Pap-hegyen (1998.)

18. kép

Mustkeresztelés a dobronaki Pap-hegyen (1998.)

19. kép

„Kelepelőburittás” Dobronakon Márton-napkor (1999.)

Szlovén és német nyelvű összefoglaló

László Mód - András Simon

Od poganjka do mladega vina (Prazniki grozdja in vina v okolici Lendave)

povzetek

Čeprav se nam zdijo nekateri običaji in prazniki tradicionalni, pa njihove korenine ne segajo vedno daleč nazaj, včasih nastanejo kot posledica zavestnega udejanjanja izročila iz bližnje preteklosti. V tej knjigi želimo predstaviti prvine novejših običajev, povezanih s pridelavo grozdja v okolici Lendave v severovzhodni Sloveniji. Naj na kratko predstavimo svoje ugotovitve.

V okolici Lendave so se v zadnjih letih in desetletjih v veliki meri spremenili običaji ter prazniki, povezani z vinorodnimi goricami, grozdem in vinom. Resnično stare običaje, izročila, verovanja, povezana z gojenjem vinske trte, oziroma vinske praznike, pomnijo le še nekateri starejši gospodarji.

Ekološke danosti pokrajine ter v življenju prebivalcev pomembna rastlina - grozdje so prvine, okoli katerih se plečejo novi običaji in prazniki.

Spreminjajoči se pridelovalni in prodajni cilji so spodbudili nove oblike organiziranosti (Društvo vinogradnikov, Turistično društvo). Te skupine so obnovile, prevzele in uvedle praznike, predvsem v interesu lastnega delovanja in članstva.

Od teh običajev je verjetno najbolj tradicionalno proščenje v goricah pri kapelici Sv. Trojice. Trgateno veselo praznovanje pa je v osemdesetih letih zaživel v novi obliki in z novo vsebino kot *Lendavska trgatev*.

Pred pol desetletja so iz lastnih korenin ali pa kot vpliv prisotne kulture tuje jezikovne skupnosti zaživele prireditve na dan Sv. Jurija in Martinovo, še pozneje pa Urbanovo. Za dejanski prevzem običaja gre v primeru, ko vsako leto na dan Sv. Jurija v posebno knjigo vrišejo izbran poganjek vinske trte. Ta običaj je bil prenešen k nam (spoznali so ga na izletu v Kőszeg), člani društva iz Čentibe pa so ga sprejeli za svoj največji praznik. Slovenski vpliv se kaže v prevzemu običaja krsta mošta ob Martinovem ter postavitvah klopotea. V primeru postavitve kipa Sv. Urbana v Dobrovniku ne gre za prevzem kakšnega običaja, temveč za uresničitev zamisli, ki so jo izpolnili s to vrsto vsebine (v prvi vrsti izlet v Avstrijo, kult Sv. Urbana med Slovenci in Madžari).

Ob uvedbi posameznega običaja oziroma praznika, četudi se to zgodi po tujem vzorcu, prilagodijo organizatorji dogodek tako formalno kot tudi vsebinsko in jezikovno pričakovanjem svojega članstva.

Društva, naselja, vinogradniške skupnosti so tako sprejele te, do takrat neznane praznike, ter v njih aktivno ali pasivno tudi sodelovale. Sprejela in odobrila jih je tudi cerkev, ki celo sodeluje v njih. Dovolili so postavitve kipa Sv. Urbana, ga blagoslovili, na Martinovo pa v Čentibi in Dobrovniku župnik blagoslovi mlado vino in krstitev, ki s svojim šaljivim postopkom parafrazirajo cerkveni obred. Pri udomačitvi posameznih običajev sprejemajo pomembno vlogo tudi lokalni razumniki, ki načrtujejo in vodijo posamezne prireditve, jim dajejo dejansko vsebino in simboličen pomen, da so tako odprte za čim širšo javnost.

Opazna je tudi postopna širitev, še posebej pri gostovanjih krstitev mošta iz Dobrovnika. Hkrati je to priložnost za navezavo novih stikov, za kar je lep primer aktivno sodelovanje Društva vinogradnikov iz Čentibe z Madžarsko.

Običaj ali praznik postane del kulture skupnosti oziroma pokrajine le, če pri njegovem uveljavljanju oziroma izvajanju sodelujejo ne le oni, ki so običaj udomačili, temveč tudi nove generacije. Sprejemanje teh običajev spremljajo tudi spremembe, novi elementi, v čemer ima pomembno vlogo tudi tekmovanje med naselji.

Za raziskovane običaje je značilno, da si prizadevajo za spektakularnost, ki v prvi vrsti nagovarja zunanje opazovalce, hkrati pa se želi skupnost ob teh priložnostih pokazati v praznični luči.

Nadaljnji razvoj teh pojavov na območju Lendave, tako pri madžarskih kot pri dvojezičnih skupnostih, ponuja raziskovalcu nove izzive in naloge.

László MÓD-András SIMON

Von der Weinrebe bis zum Heurige

Die Feste der Traube und des Weines auf dem Gebiet Lendwa

(Zusammenfassung)

Der Ursprung traditionell wirkender Festtage und Bräuche ist oft nicht in der weit zurückliegenden Vergangenheit zu suchen; häufig sind solche Riten und Bräuche Ergebnis eines gar nicht so alten, bewussten Schaffenprozesses.

In unserem Buch über die Weinkultur des ehemals zum Gebiet des historischen Ungarns (heute Slowenien) gehörenden, durch Ungarn und Slowenen bevölkerten Lendva-Gebietes sind wir bestrebt, die, durch ein bewusstes Traditionsschaffen entstandenen kulturellen Elemente der Bräuche und Sitten darzustellen.

In den Dörfern des Lendva-Gebietes werden von uns seit 1995 ethnographische Untersuchungen durchgeführt. Diese Forschungen beziehen sich in erster Linie auf die historisch-ethnographische Erforschung der lokalen Weinkultur. In dieser Weinkultur läuft gerade vor unseren Augen eine tiefgreifende Umwandlung der Bewirtschaftung und des, mit dieser stark verbundenen Brauchtums ab. Diese Veränderungen bieten dem Forscher außergewöhnliche Möglichkeiten die Umwandlungsprozesse näher zu untersuchen, da das besondere Verhältnis zwischen Alt und Neu, der Koexistenz des Traditionalismus und der Treue zu den, seit Generationen vererbten Traditionen, sowie der technischen Neuerungen und Innovationen hier besonders gut nachvollziehbar sind.

Nicht nur die Methoden und Techniken des Weinbaus haben sich im letzten Drittel des 20. Jahrhunderts verändert, auch die Bräuche und Sitten, sowie das System der Feiertage sind im Wandel. Die Feste der neuen Sittenordnung sind meistens an den - im Hinblick der Weinherstellung - kritischen Perioden gebunden (Urbanstag-Frost, Martinstag-Gärung des Mostes), haben aber die Rolle der Beschützung der Ernte, sowie jegliches Glaubengut verloren. Auch die Umstände der Organisation und Durchführung der einzelnen Bräuche haben sich stark verändert. Sie werden nicht mehr als Riten der ganzen Gemeinschaft angesehen, sondern sind mit dem Namen örtlichen civilen Institutionen bzw. Vereine verbunden. Mit der Auflösung Jugoslawiens und mit der Herausbildung des selbstständigen slowenischen Staates verknüpfende politische Veränderungen wurde die Frage der Neubildung der organisatorischen

Rahmen des Weinherstellung aktuell. Die von uns erforschten Weinbauern traten 3 verschiedenen Vereinen bei: dem von Csente, Lendva und Dobronak.

Der Tag von Sankt Georg - Das Fest der Winzergenossenschaft von Csente, welches am Tag von Sankt Georg stattfindet, ist die Übernahme eines in Kőszeg seit mehreren Jahrhunderten geübten Brauches, welchen sie nach den Ansprüchen der eigenen Gemeinschaft neu gestaltet haben. Seit 1740 wird das Buch in Kőszeg geführt, welches die Daten der drei, im Hinblick auf die Entwicklung der Weintrauben wichtigen Termine enthält: die treuen Abbildungen der Knospen am Tag von Sankt Georg und der Trauben am Tag von Lőrinč (10.08) und weiter die Anmerkungen über das Wetter am Tag der Weinlese und die Menge und Qualität der Trauben. Die Mitglieder der Genossenschaft von Csente besuchten mehrmals Kőszeg und sie entschlossen sich, diesen Brauch zum Fest ihrer eigenen Gemeinschaft umzugestalten. Das Buch in Csente enthält nur die Zeichnungen der am Tag von Sankt Georg geschnittenen Weinreben.

Urbanstag - Die Statue von St. Urban in Dobronak steht in einer offenen Kapelle auf dem Pap-Berg. Das Urban-Denkmal wurde 1998 von den Inhabern des Weinberges errichtet, und von dem Auxiliarbischof von Maribor eingeweiht. Ein Jahr später, 1999 wurde im Dorf Csente auf dem Weg zum Weinberg neben der Schule - auch mit kirchlicher Zeremonie - eine Urban-Skulptur eingeweiht. Dieses Kultus ist keineswegs ein traditionsreiches, mit glaublichen Hintergrund versehenes Begebnis; Zweck der Aufstellung der Statue ist nicht der Ernteschutz, sondern die Einrichtung eines in Funktion und Inhalt zum Wein, zur Rebe und zum Millieu des Weinberges passenden Denkmals, das gleichzeitig repräsentativ und sakral ist.

Aufstellung des Klappers - In der Lendva-Gegend sind die mit einem Windrad betriebenen Klappern um die Erntezeit unerlässliche Zubehöre fast jeder Weinparzelle. In den von Ungarn bewohnten Siedlungen der Lendva-Gegend können die folgenden zwei Formen der Aufstellung von Klappern unterschieden werden: 1.) Die Bräuche der Aufstellung von Klappern unter den Weinbauern. 2.) Die feierlichen Anlässe der Weinbauvereine. Laut einmütiger Meinung unserer Informanten verbreiteten sich die mit der Aufstellung der Klappern verbundenen Bräuche unter slowenischem Einfluss.

Prozession auf dem Weinberg - Bei der im Jahr 1728 erbauten Dreifaltigkeitskapelle auf dem Lendva-Berg gibt es zweimal im Jahr eine Prozession. Die eine findet am Tag der Dreifaltigkeit, also am Sonntag nach Pfingsten statt. Berühmter und besuchter ist jedoch die Prozession am ersten Septembersonntag. Die Prozession war in den letzten Jahrzehnten ein wichtiger Anlass zum Treffen für die etwa 10 000 Ungarn, die im Grenzgebiet von Jugoslawien, später Slowenien lebten. Diese Gelegenheit, zu der sogar die Predikt in der Kapelle ausschliesslich auf ungarisch ertönte, war ein wichtiger Verstärker der Zusammengehörigkeit und der Ungarngefühle dieser Minderheit.

Das Weinlesefest in Lendva - Seit den 80ern zeigt jedes Jahr Ende August bzw. Anfang September die Weinlesefestzug auf den Strassen Lendvas die Erneuerung, besser gesagt Neuschaffung der ehemaligen Weinfeste. Am Festzug sind nicht nur die ungarischen Dörfer der Lendva-Gegend, sondern die heimischen slowenischen Dörfer, sowie die Gemeinden der benachbarten Siedlungen aus Ungarn, Kroatien, sogar auch aus der Slowakei repräsentiert. Die Teilnehmer des Festzuges stellen die traditionellen und neuen Weinproduktionsverfahren am Bord von Traktoren gezogenen Anhängerwagen dar, von der Einpflanzung der Weinrebe über die Weinlese bis zur Behandlung und Konsumption von Wein. Die Funktion des Festes ist mehrerlei. Das touristische Gepräge ist mit Repräsentationsvorhaben verbunden (die Vorstellung der traditionellen Elemente unserer Kultur an Anderen, sowie Einblick in die ebenfalls traditionsreichen Kultur der benachbarten Gebieten und Nationalitäten) aber auch die

Aufrechterhaltung und Bewahrung der Tradition ist wichtiger Identitätselement der sich auch mit Weinbau beschäftigenden ungarischen Gemeinden.

Martinstag - Die Mosttaufe zu Martini hat sich unter den Weinbauern der Lendva-Gegend in der ersten Hälfte der 1990er Jahre auf slowenischem Einfluss verbreitet. Die Most- oder Weintaufe hat sich hier in der ersten Hälfte der 1990ern, vor allem auf die Initiative der lokalen Touristen- und Weinvereine eingebürgert. Heutzutage sind 3 verschiedene Formen des Festes zu unterscheiden. 1.) Laienspiel der Dobronaker Touristenverein; 2.) Martinfest des Winzervereins von Csente; 3. Weintaufe der Weinbauern auf dem Weinberg von Csente.

Die Bräuche waren vor ihrer Einführung in der Lendva-Gegend gänzlich unbekannt. Die Einbürgerung weist slowenische und österreichische Einflüsse, sowie ungarische Kontakte auf. Die Einführung einzelner Bräuche wurde nicht mechanisch, mit der Kopierung der als Muster dienenden Riten einfach durchgeführt. Die Gemeinschaften haben diese Riten für ihre Ziele so umgeformt, daß sie ins Vereinleben organisch eingebaut wurden, um die Aufgaben und Ziele verwirklichen zu können.

Dank der Medien und dem Tourismus ist nicht nur der Anzahl des Publikums, sondern auch der der Teilnehmer bedeutend zugewachsen. Über die Bräuche werden immer im lokalen sowie im Regionalfernsehen berichtet, durch die die Feste auch in den slowenischen Regionen des Landes bekannt gemacht werden können. Auch die lokale Zeitung in Lendva (*Népújság*) bringt über die Festlichkeiten kurze Mitteilungen, die zwar ziemlich wortkarg sind, jedoch uns helfen, die Umformungen und Veränderungen der Bräuche genau verfolgen zu können.

Die auf slowenischem Einfluss verbreiteten Bräuche zeigen nicht nur die interethnische Beziehungen, sondern können auch als Zeichen der Assimilation der Ungarn der Mura-Region gedeutet werden. Die Gemeinschaften gestalteten die Bräuche auf verschiedenster Weise zu ihren eigenen Ansprüchen und Ziele. Die Texte der, durch den Winzerverein von Csente eingeführten Riten sind ungarisch und dienen als Ausdruck der Identität und nationales Bewußtseins der Veranstalter und Teilnehmer. In Dobronak findet man unter den Mitgliedern des Vereins zahlreiche Slowenen. Aus diesem Grund ist die Sprache der Bräuche slowenisch, die wichtigsten Texte werden aber auch auf ungarisch vorgetragen.